

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม : กรณีศึกษา นักเรียนในตำบลโนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว” โดยผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม

๒.๔ ข้อมูลบทบาทพระสงฆ์ด้านการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ในตำบลโนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท เป็นแนวคิดที่กล่าวถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม แต่ละคนมีการแสดงออกทางสังคมที่แตกต่างกัน สำหรับการศึกษาปฏิบัติตามบทบาทจำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทเสียก่อนในเบื้องต้น

๒.๒.๑ ความหมายของบทบาท

ความหมายของบทบาทนั้น คือการแสดงออกทางร่างกายและจิตใจของแต่ละบุคคล ผู้ที่ได้รับหน้าที่ที่ตนเองต้องแสดงไปตามบทบาทอย่างนั้น หรือตนเองเป็นผู้กำหนดบทบาทให้ผู้อื่นแสดงบทบาท โดยบทบาทนี้จะแสดงเองหรือให้ผู้อื่นแสดงแทน ก็จะต้องทำหน้าที่ตามบทบาทที่กล่าวมา เช่น บทบาทของพ่อแม่ ก็ต้องแสดงบทบาทความเป็นพ่อแม่ ครูอาจารย์ก็ต้องแสดงบทบาทเป็นครูอาจารย์ เป็นต้น ตามหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบจึงจะสมกับคำว่าผู้แสดงตามบทบาทนั้น เป็นบทบาทแบบอย่างของพฤติกรรมที่คาดหวังว่าบุคคลจะแสดงออกในกิจกรรมที่ทำร่วมกับผู้อื่น ที่บทบาทจะสะท้อนให้เห็นถึงตำแหน่งในสังคม รวมไปถึงหน้าที่สิทธิความรับผิดชอบของบทบาทนั้น ซึ่งระบุว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งนั้นๆ มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของบทบาทไว้หลายท่าน ดังนี้ นักวิชาการภายในประเทศได้กล่าวถึง “ความหมายของบทบาท” ไว้อย่างกว้างขวาง ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกเพื่อนำมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่าบทบาท หมายถึง การทำท่าตามบท, การร่าตามบท, โดยปริยายหมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู^๑

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๓๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาท หมายถึง หน้าที่หรือพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ^๒

กรองแก้ว อยู่สุข ได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า หมายถึง แบบอย่างของพฤติกรรมที่คาดหวังว่าบุคคลจะแสดงออกในกิจกรรมที่ทำร่วมกับผู้อื่น บทบาทจะสะท้อนให้เห็นถึงตำแหน่งในสังคม รวมไปถึงหน้าที่ สิทธิ ความรับผิดชอบ และอิทธิพลของแต่ละบุคคลด้วย^๓

สงวนศรี วิรัชชัย ได้ให้ความหมายของ บทบาท หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่ง ซึ่งประกอบด้วยสิทธิ และหน้าที่ของตำแหน่ง เมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งใดก็ต้องแสดงพฤติกรรมตามระบุว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งนั้น^๔

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ ได้ให้ความหมายของ บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่เห็นได้เป็นการกระทำของบุคคล ผู้ที่มีสถานภาพเหมือนกันย่อมมีการแสดงบทบาทแบบเดียวกัน ตามบรรทัดฐานที่กำหนดไว้^๕

ปราษฎา กล้าผจญ ได้ให้ความหมายของ บทบาท หมายถึง สิ่งที่บุคคลจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจนั้น^๖

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๖๐๒.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๒), หน้า ๓๑๕.

^๓ กรองแก้ว อยู่สุข, **พฤติกรรมองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑.

^๔ สงวนศรี วิรัชชัย, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : ศึกษาปรการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๐.

^๕ จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗.

^๖ ปราษฎา กล้าผจญ, **พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓.

สนธยา พลศรี กล่าวถึง บทบาท ไว้ว่าเป็นหน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพหรือตำแหน่งฐานะที่ตนดำรงอยู่ บทบาทจึงเป็นกลไกอย่างหนึ่งของสังคมที่ให้คนที่อยู่ร่วมกันสามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ต่อกันได้เป็นระเบียบเรียบร้อย บุคคลจะมีสถานภาพและบทบาทหลายสถานภาพและแตกต่างกันไป เช่นเป็นพ่อ แม่ ลูก ครูอาจารย์ ทหาร ตำรวจ แพทย์ นักเรียน นักศึกษา เป็นต้น^๗

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่า บทบาท หมายถึง ส่วนหนึ่งเป็นพลวัตของสถานภาพ บุคคลจะได้รับมอบหมายให้ดำรงสถานภาพ โดยมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น เมื่อเขาใช้สิทธิและทำหน้าที่อันเป็นส่วนต่าง ๆ ของสถานภาพก็แปลว่าเขาแสดงบทบาท^๘

ประเสริฐ แยมกมลันธุ์ และคณะ กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มหรือสังคมเพื่อทำให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้^๙

สุพัตรา สุภาพ กล่าวว่า บทบาท คือการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ (ตำแหน่ง) เช่น มีตำแหน่งเป็นพ่อเป็นแม่ บทบาทคือต้องเลี้ยงลูก เป็นครู บทบาท คือสั่งสอนอบรมนักเรียนให้มีความรู้ความสามารถเป็นคนดี เป็นคนไข้ บทบาทคือ ต้องปฏิบัติตามหมอสั่ง^{๑๐}

โคเฮน (Cohen) ได้ให้ความหมายของคำว่า “บทบาท” ไว้ว่า หมายถึง พฤติกรรมที่ถูกคาดหวังโดยผู้อื่น สำหรับผู้ดำรงตำแหน่งนั้นจะต้องปฏิบัติ^{๑๑}

กรรณิกา ขวัญอารีย์ ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า หมายถึง สิ่งที่มีลักษณะ ๓ ประการ คือประการแรก บทบาทที่กำหนดไว้เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่งไว้ ประการที่สอง บทบาทที่ควร (Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลอาจแตกต่างกัน และประการสุดท้าย บทบาทที่กระทำจริง (Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำจริงตามความเชื่อ ความคาดหวัง ตลอดจนความกดดันและโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ^{๑๒}

^๗ สนธยา พลศรี, **หลักสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๕.

^๘ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและการใช้ประโยชน์เบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๑.

^๙ ประเสริฐ แยมกมลันธุ์ และคณะ, **สังคมและวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๗๓.

^{๑๐} สุพัตรา สุภาพ, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๓๐.

^{๑๑} Cohen, bruce J., **Introduction to sociology**, (New York : McGraw-Hill, 1979), pp. 35– 36.

^{๑๒} กรรณิกา ขวัญอารีย์, “บทบาทผู้นำท้องถิ่นต่อการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กในชุมชนที่มีระดับการพัฒนาต่างกัน : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสุรินทร์”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔).

ณรงค์ เส็งประชา กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของบุคคลในตำแหน่งที่เขามีอยู่ เป็นการรวมความคาดหวังที่เกี่ยวกับตนเอง และของบุคคลอื่น ๆ ที่ผู้แสดงมีสัมพันธ์ด้วย^{๑๓}

ธงชัย สันติวงษ์ และชัยยศ สันติวงษ์ ได้ให้ความหมายของบทบาทว่า บทบาท หมายถึง ภาระหน้าที่ขององค์กรที่ต้องจัดการให้ทรัพยากรที่เป็นบุคคลและวัสดุสามารถประสานเข้าด้วยกัน เพื่อให้องค์กรมีประสิทธิภาพที่สุด^{๑๔}

วราคม ทิคุสะ ได้ให้ความหมายของบทบาท คือสิ่งที่เราทำ หรือหน้าที่ที่เราต้องทำเมื่อเราเป็นอะไรสักอย่างหนึ่ง สิ่งที่เราทำต้องมาคู่กับสิ่งที่เราเป็นสถานภาพ^{๑๕}

ลือชา ธรรมวินัยสถิต ให้บทบาทของความหมายในแง่ทางโครงสร้างของสังคมว่าบทบาท หมายถึง ภาระหน้าที่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะพึงกระทำตามสถานภาพที่ตนดำรงอยู่เมื่อบุคคลใดได้เข้าไปมีสถานภาพหนึ่ง ๆ แล้วย่อมแสดงบทบาทตามสถานภาพนั้น ๆ สถานภาพและบทบาทจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เปรียบได้เหรียญที่ต้องมี ๒ ด้านเสมอ เมื่อสถานภาพเป็นตัวกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์นั้นมีความสอดคล้องกัน และเป็นไปตามแบบแผนที่กำหนด ดังนั้นบทบาทจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคมประการหนึ่ง^{๑๖}

สมคิด เพ็งอุดม ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทตามแนวคิดของราล์ฟ (Ralp) โดยสรุปได้ว่า “สถานภาพเป็นฐานะหรือตำแหน่งซึ่งจะเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทของบุคคลตำแหน่งและบทบาทจึงเป็นสิ่งที่ควบคู่กันไม่สามารถแยกออกจากกันได้เปรียบเสมือนเหรียญ คือถ้าด้านหนึ่งของเหรียญเป็นตำแหน่งอีกด้านหนึ่งของเหรียญก็เป็นบทบาท^{๑๗}

^{๑๓} ณรงค์ เส็งประชา, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๙.

^{๑๔} ธงชัย สันติวงษ์ และชัยยศ สันติวงษ์, **องค์การและการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐.

^{๑๕} วราคม ทิคุสะ, **สังคมวิทยาสำหรับผู้เรียน**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๒๙.

^{๑๖} ลือชา ธรรมวินัยสถิต, **มนุษย์กับสังคม**, (เพชรบุรี : ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๙), หน้า ๔๗.

^{๑๗} สมคิด เพ็งอุดม, “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนตามทัศนะของพระสงฆ์และเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยระดับตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม”, **ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕).

พัทยา สายหู ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับบทบาทว่า ตัวบทบาทคือขอบเขตอำนาจหน้าที่และสิทธิในการกระทำของแต่ละงานที่เรามีต่อผู้อื่น สถานภาพก็คือ ฐานะตำแหน่งที่บุคคลได้จากการปฏิบัติตามบทบาทนั้น เมื่อเทียบกับฐานะตำแหน่งของผู้อื่นตามบทบาทอื่น^{๑๘}

ทิพวรรณ เคาวางกุล อธิบายว่าบทบาทคือ แบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของแต่ละบุคคล บทบาทดังกล่าวควรเป็นไปตามข้อตกลงที่สังคมนั้น ๆ และพฤติกรรมของแต่ละบุคคล คือ ผลที่ได้จากตำแหน่งทางสังคมของเขานั่นเอง และทฤษฎีบทบาทเป็นข้อตกลงประการแรก ที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมคาดหวังว่าบุคคลที่ได้รับตำแหน่งต่าง ๆ ควรปฏิบัติอย่างไร^{๑๙}

ชินสุข ฤกษ์งาม ได้ให้ความหมายว่า บทบาท หมายถึงแบบแผนของการกระทำหรือพฤติกรรมของบุคคลในสังคมนั้น ขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานของธรรมเนียมประเพณีของสังคมและเป็นไปตามที่สังคมคาดหวัง^{๒๐}

อุทัย หิรัญโต ได้ให้ความหมายว่า บทบาท คือ หน้าที่หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหวังของบุคคลแต่ละคนในกลุ่มหรือในสังคมหนึ่ง ๆ บทบาทเป็นสิ่งที่สังคมหรือกลุ่ม หรือวัฒนธรรมของกลุ่มหรือสังคมนั้นกำหนดขึ้น ฉะนั้น บทบาทจึงเป็นแบบพฤติกรรมของบุคคลในสถานะหนึ่ง ๆ ที่พึงมีต่อบุคคลในสถานะหนึ่งในสังคมเดียวกัน^{๒๑}

บทบาทที่วัดและพระสงฆ์จะทำได้ คือการศึกษา การเผยแผ่และการสงเคราะห์ ซึ่งในส่วนของการศึกษานั้น เป็นการให้บริการด้านการศึกษาแก่พระสงฆ์ คือการที่โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ นับเป็นทางหนึ่งในการสร้างอุบาสก อุบาสิกา ให้ได้พุทธศาสนิกชนที่มีคุณภาพและเป็นกำลังของศาสนา อีกประการหนึ่งก็คือการไปสอนวิชาศีลธรรมตามโรงเรียนต่าง ๆ เป็นการอนุเคราะห์สังคมด้วยธรรมทาน การที่ให้พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในการศึกษาของชาติ ดังกล่าวนี้อาจทำให้เยาวชนและสังคมเห็นความสำคัญของวัดและพระสงฆ์^{๒๒} การประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งและ

^{๑๘} พัทยา สายหู, **กลไกของสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๒.

^{๑๙} ทิพวรรณ เคาวางกุล, “บทบาทของสตรีชนบทในการร่วมพัฒนาสหกรณ์การเกษตร : ศึกษากรณีสหกรณ์การเกษตรปฏิรูปที่ดินลาดบัวขาว จำกัด”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๑).

^{๒๐} ชินสุข ฤกษ์งาม, “บทบาทที่คาดหวังและบทบาทที่เป็นจริงของพ่อในมุมมองของวัยรุ่น : กรณีศึกษานักเรียนมัธยมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท**, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์, ๒๕๓๗).

^{๒๑} อุทัย หิรัญโต, **บทบาททางสังคมและวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๙๗.

^{๒๒} พระมหาสมทรง สิรินโร, นายแพทย์ประเวศ วะสี, นายสมบุญ สุขสำราญ, และ ส.ศิวรักษ์, **บทบาทของวัดและพระสงฆ์ไทยในอนาคต**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเกล็ดไทยจำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๔๒-๔๓.

สถานภาพในสังคมนั้น ๆ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไปบทบาทก็จะเปลี่ยนตามไปด้วยและถ้าบุคคลใดในสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมมากขึ้นเท่าใด บทบาทก็จะเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น^{๒๓}

นักวิชาการในต่างประเทศประเทศได้กล่าวถึง “ความหมายของบทบาท” ไว้อย่างกว้างขวาง ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกเพื่อนำมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

โรดนี สตาร์ค (Rodney Stark) ได้ให้คำนิยามว่า บทบาท คือองค์รวมของบรรทัดฐานที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งหนึ่ง ๆ ในสังคม นั่นคือ เป็นบรรทัดฐานที่แสดงให้เห็นว่าสังคมคาดหวังให้บุคคลในตำแหน่งนั้น ๆ กระทำหรือไม่กระทำอะไรได้บ้าง โดยที่บรรทัดฐาน คือกฎของพฤติกรรม (Rules Governing Behavior) เป็นที่กำหนดว่าพฤติกรรมอะไรที่สังคมต้องการยอมรับ หรือห้ามปรามมิให้ปฏิบัติเมื่ออยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง^{๒๔}

บรูม และเซลนิค (Broom & Selnick) ได้อธิบายถึงคำว่า “บทบาท” ไว้ดังนี้^{๒๕}

๑) บทบาทที่กำหนดไว้หรือบทบาทในอุดมคติ (Socially Prescribed or Ideal Role) เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่ง

๒) บทบาทที่ควรกระทำ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่า ควรจะกระทำหน้าที่ของตำแหน่ง

๓) บทบาทที่กระทำจริง (Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำไปจริงตามความเชื่อความคาดหวัง ตลอดจนความกดดัน และโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคม

เดวิด บี.บรินเกอร์ฮอฟ และลิน เค. ไวท์ (David B. Brinkerhoff and Lynn K.White) ได้ให้ความหมายของไว้ว่า บทบาทคือ สิทธิหน้าที่ (Rights and Obligation) ของบุคคลที่จะต้องประพฤติปฏิบัติในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม อาทิ บทบาทนักเรียนจะประกอบไปด้วยสิทธิที่คาดหวังให้อิสระในการสอบถามในชั้นเรียน สิทธิที่จะได้รับการประเมินโดยปราศจากการคำนึงถึงความแตกต่างด้านอายุ เพศ เชื้อชาติ หรือศาสนา และสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรมในข้อกล่าวหาเกี่ยวกับความไม่ซื่อสัตย์ทางวิชาการ นอกจากสิทธิแล้วนักเรียนจะต้องมีหน้าที่ด้วย ได้แก่ หน้าที่ที่จะต้องเข้าชั้นเรียน หน้าที่ที่จะต้องทำงานต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายด้วยความซื่อสัตย์ หน้าที่ที่จะต้องเคารพสิทธิในการเรียนรู้ของคนอื่น และหน้าที่ที่ไม่ทำลายความสามัคคีของหมู่คณะในการทำ

^{๒๓} กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐.

^{๒๔} Rodney Stark, **Sociology**, 4th ed, (California : Wadsworth Publishing Company, 1992), p. 42.

^{๒๕} Broom, Leonard, & Selnick, Philip, **Sociology**, (New York : Harper & Row, 1977), pp.34 – 35.

กิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน เป็นต้น ในทำนองเดียวกัน บทบาทของครูอาจารย์ประกอบไปด้วยสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกัน ได้แก่ สิทธิที่คาดหวังให้ได้รับเงินเดือนที่เพียงพอจากโรงเรียน และหน้าที่ที่จะต้องเตรียมการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น^{๒๖}

พาสส์ และเดวิส (Pass Lowes & Davies Collis dictionary) ได้ให้ความหมายของบทบาทเพิ่มเติมว่า บทบาทที่แสดงออกจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับขบวนการทางสังคม เพราะถ้าความคาดหวังในบทบาทของทุกฝ่ายไม่ตรงกันย่อมทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นมาได้ ผู้สวมบทบาทจึงต้องตระหนักถึงปัจจัยต่อไปนี้ในการสวมบทบาทในสังคมที่มีประสิทธิภาพดังนี้

๑) ความเข้าใจในบทบาทที่ตนต้องแสดงหรือต้องปฏิบัติ

๒) ประสิทธิภาพของผู้ที่ต้องแสดงบทบาทบุคลิกของผู้แสดงบทบาทนั้น

สรุปได้ว่าความหมายของบทบาทนั้นเป็นพฤติกรรมของบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ ซึ่งบทบาทที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการพิจารณาพฤติกรรมในการปฏิบัติงาน ตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคล บทบาทจริงที่บุคคลแสดงนั้น ไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนบทบาทที่คาดหวังหรือที่ควรจะเป็น เพราะบทบาทที่จริงนั้นเป็นผลแห่งปฏิกริยาแห่งบุคลิกภาพของแต่ละคนที่ครองสถานภาพของตนเองที่มีส่วนร่วมในพฤติกรรมและสิ่งกระตุ้นต่าง ๆ ที่มีในเวลาและสถานที่ที่ซึ่งมีการแสดงบทบาทนั้น และอีกนัยหนึ่งพิจารณาในด้านการแสดงบทบาทหรือปฏิสัมพันธ์ทางสังคมบทบาทจึงเป็นผลสืบเนื่องที่มีแบบแผนของการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการปฏิสัมพันธ์นั้น บทบาทเป็นพฤติกรรมของคนที่ได้แสดงไปตามหน้าที่ที่กำหนดไว้เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามเงื่อนไขและอำนาจหน้าที่ต้องกระทำเมื่อบุคคลเข้ามาดำรงตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใดและพฤติกรรมดังกล่าว ซึ่งตัวบทบาทจะเป็นตัวที่กำหนดหน้าที่ของบุคคล ตามบทบาทที่ตนเองได้กำหนดไว้เช่น พระสงฆ์ก็มีหน้าที่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และสั่งสอนพุทธศาสนิกชนให้ปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นคนดีของสังคม ไม่สร้างปัญหาให้กับสังคม เป็นต้น^{๒๗}

---

^{๒๖} David B. Brinkerhoff and Lynn K. White, **Sociology**, (New York : West Publishing Company, 1985), p. 88.

^{๒๗} Pass Lowes & Davies, **Collins dictionary economics**, (Glasgow : Harper Collins, 1993), p. 1008.

๒.๑.๒ ประเภทของบทบาท

ปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดบทบาทไว้ว่า บุคลิกภาพแต่ละบุคคล จะมีผลต่อการแสดงบทบาทของบุคคลมาก โดยบุคคลจะเลือกบทบาทตรงกับบุคลิกภาพของตนเอง จะไม่แสดงบทบาทที่ขัดกับบุคลิกภาพของตนที่ไม่ถนัด บทบาทภายในกลุ่ม สมาชิกภายในกลุ่มจะมีบทบาทแตกต่างกันออกไป เช่นบทบาทของผู้นำ บทบาทของเลขานุการ บทบาทของประชาสัมพันธ์ หรือบทบาทของสมาชิก เป็นต้น บุคคลหรือหมู่คณะในสังคมจะแสดงบทบาทต่าง ๆ แตกต่างกันไป โดยที่การแสดงบทบาทของบุคคลหรือหมู่คณะจะเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงลักษณะของบุคคลหรือหมู่คณะนั้นได้ตามความต้องการแต่ละประเภทหรือแต่ละอย่าง จากการศึกษาข้อมูลเอกสาร ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้จำแนกประเภทของบทบาทไว้ ดังต่อไปนี้

อรุณ รักธรรม ได้แบ่งบทบาทออกเป็น ๓ ประเภท^{๒๘} คือ

๑) บทบาทจริง (Actual Role) เป็นพฤติกรรมที่แท้จริงของบุคคล ที่ถูกควบคุมโดยอารมณ์ เจตคติ พฤติกรรมส่วนตัว และปัญหาในการปฏิบัติงาน

๒) บทบาทที่ถูกกำหนด (Prescription Role) เป็นขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบซึ่งทางหน่วยงานหรือองค์การเป็นผู้กำหนด

๓) บทบาทที่คาดหวัง (Expectation Role) เป็นความคาดหวังของบุคคลอื่น หรือสังคมที่มีต่อบุคคลผู้ครองตำแหน่ง และเป็นความคาดหวังของตนเองต่อบทบาทนั้นๆ

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ ได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทไว้ ๓ ลักษณะ^{๒๙} คือ

๑) บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้มีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้

๒) บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ ที่คาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทศนคติ บุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

๓) บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual or Enacted Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกอดตัวของกลุ่มต่าง ๆ และบทบาทที่กระทำจริงอาจจะสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้

^{๒๘} อรุณ รักธรรม, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๘.

^{๒๙} จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗ – ๓๘.

อนันต์ เกตุวงศ์ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับนักบริหารว่าควรมีบทบาทในสองลักษณะ คือ^{๓๐}

๑) บทบาทผู้นำการเปลี่ยนแปลง หมายถึง เป็นผู้ที่สามารถวินิจฉัยปัญหาของระบบสังคมที่ต้องการให้เปลี่ยนแปลง สามารถประเมินสิ่งจูงใจและสมรรถภาพที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และสามารถประเมินสิ่งจูงใจและศักยภาพที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีอยู่สามารถแนะนำสังคมเลือกเป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม

๒) บทบาทผู้นำห้วงสมัยใหม่ หมายถึง เป็นผู้ปลุกฝังและยึดถือคตินิยม ที่จะช่วยให้เกิดภาวะทันสมัยขึ้น เป็นผู้จัดระบบทรัพยากรเพื่อใช้ตามเป้าหมายของการพัฒนาที่กำหนดไว้เป็นผู้เชื่อมกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมให้เข้ากันได้ และเป็นผู้ควบคุมกลไกการใช้อำนาจทั้งหลายในสังคม

สถานภาพและบทบาททางสังคมของบุคคลว่า เป็นเรื่องของตำแหน่งและหน้าที่ ซึ่งกำหนดความเป็นบุคคล ในขณะที่คนใดคนหนึ่งมีการกระทำทางสังคมเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับคนอื่นคนหนึ่งนั้น ซึ่งต่างฝ่ายย่อมปฏิบัติตามหน้าที่ของตน การกำหนดบทบาทสำหรับแต่ละสถานภาพของสังคม เกิดจากการตกลงร่วมกันของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กัน ตามที่เห็นว่าสะดวกและเหมาะสมให้ประโยชน์ที่ต้องตอบสนองกันได้ การตกลงเช่นนี้เมื่อเวลาผ่านไปผู้อื่นเห็นพ้องด้วยดีและร่วมใช้ จึงกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีที่เอาอย่างและทำตามถ่ายทอดสืบต่อกันมา ซึ่งบทบาทตามแต่ละสถานภาพทางสังคมนั้น มีการกำหนดไว้^{๓๑} ดังนี้

๑) บทบาทในข้อตกลงของกลุ่มกระทำสัมพันธ์กันในเรื่องนั้น ๆ

๒) บทบาทในกฎเกณฑ์ข้อบังคับของหมู่คณะที่ร่วมทำกิจกรรมอย่างเดียวกัน

๓) บทบาทในประเพณีธรรมเนียนั้น ๆ

๔) บทบาทในตัวกฎหมายของบ้านเมืองนั้น ๆ

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทว่า บทบาทหน้าที่ตามตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งนั้น จะถูกคาดหวังจากสังคมรอบด้าน ซึ่งเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) และการแสดงบทบาทของบุคคลตามตำแหน่งหน้าที่ที่มีความถูกต้องเหมาะสมเพียงใดขึ้นกับปัจจัย ๓ ประการ^{๓๒} ดังนี้

๑) ความเข้าใจบทบาทที่ตนเองแสดงหรือปฏิบัติ

๒) ประสพการณ์ของผู้ที่ต้องแสดงบทบาท

๓) บุคลิกภาพของผู้แสดงบทบาท

^{๓๐} อนันต์ เกตุวงศ์, **บทบาทของศึกษาธิการจังหวัด**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๓๑ – ๓๒.

^{๓๑} พัทยา สายหู, **กลไกของสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๖.

^{๓๒} ประกอบ มีโคตรกอง, “บทบาทของพระสงฆ์เกี่ยวกับเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาสังคมวิทยา**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑).

เปลี่ยน พากเพียร ได้สรุปบทบาทผู้บริหารไว้ ๔ ประการ^{๓๓} คือ

๑) เป็นนักหุนนนำสิ่งใหม่ เป็นผู้มีบทบาทในการริเริ่มทำสิ่งใหม่ ซึ่งช่วยให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๒) เป็นผู้แนะนำแนวทาง เป็นผู้ให้คำแนะนำปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ คอยช่วยเหลือและวิเคราะห์ความต้องการของบุคคลในองค์กร และให้ข่าวสารแนะนำผู้ตาม ทั้งนี้ความเชื่อถือในตัวผู้นำจะอยู่ที่ความสามารถของผู้นำเอง

๓) เป็นผู้จัดการกิจกรรมขององค์กร เป็นผู้มีหน้าที่ในการก่อตั้ง และบำรุงรักษาให้องค์กรยังคงอยู่ถาวรตลอดไปมากกว่าสมาชิกคนอื่น ๆ ในองค์กร เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในองค์กร ให้การสนับสนุนกิจกรรมของสมาชิกเป็นต้น

๔) เป็นสัญลักษณ์ ผู้นำหรือผู้บริหารที่มีความเห็นอกเห็นใจผู้ตาม และอุทิศตนเองในการทำงาน เมื่อเป็นที่ชื่นชอบของบรรดาผู้ตาม และถือว่าเขาเป็นแบบอย่างแล้ว ผู้นำก็จะเพิ่มความกระตือรือร้นและกระตุ้นให้ผู้ปฏิบัติตาม เมื่อผู้นำลดบทบาทสัญลักษณ์ลงผู้ตามก็จะหันไปสนใจตนเอง แทนความเป็นสัญลักษณ์ก็จะเสื่อมไป

บทบาท อาจแบ่งได้ ๒ ประเภท^{๓๔} คือ

๑) บทบาทที่รัดกุม คือ บทบาทที่มีข้อกำหนดที่จะต้องปฏิบัติตามที่แน่นอนตายตัวยืดหยุ่นไม่ได้ เช่นบทบาทของเจ้าบ่าวเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน บทบาทของนายกรัฐมนตรี เป็นต้น พฤติกรรมที่จะต้องแสดงออกตามบทบาทนั้น ๆ อำนาจหน้าที่รับผิดชอบอาจจะมีระบุไว้ชัดเจนในรูปของกฎหมายระเบียบ แบบแผน

๒) บทบาทที่ยืดหยุ่นได้ คือ บทบาทที่ยอมให้พฤติกรรมอันสัมพันธ์กับบทบาทนั้นเปลี่ยนแปลงได้ตามสมควร ไม่มีข้อกำหนดตายตัว เช่นบทบาทของบิดาแสดงได้ดีถึงฐานะของบิดาเป็นต้น แต่พฤติกรรมของบิดาต่อบุตรอาจแปรผันได้มากพอสมควรระหว่างบิดาแต่ละคน

---

^{๓๓} เปลี่ยน พากเพียร, “บทบาทหน้าที่ของศึกษาธิการอำเภอตามความคิดเห็นของหัวหน้าส่วนราชการระดับอำเภอและผู้บริหารโรงเรียน จังหวัดศรีสะเกษ”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗).

^{๓๔} เปลี่ยน พากเพียร, “บทบาทหน้าที่ของศึกษาธิการอำเภอตามความคิดเห็นของหัวหน้าส่วนราชการระดับอำเภอและผู้บริหารโรงเรียน จังหวัดศรีสะเกษ”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗).

๒.๑.๓ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดเกี่ยวกับบทบาท จากเอกสารทางวิชาการต่างๆ ไว้ดังต่อไปนี้

ไพบุลย์ ช่างเรียน ได้กล่าวว่า บทบาทของบุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพที่ตนครองอยู่และคุณสมบัติของบุคคล ดังนั้น บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกตามลักษณะ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มูลเหตุจูงใจ การอบรมเลี้ยงดู และความพอใจ^{๓๕}

ภิญโญ สาร กล่าวว่า บทบาทมีความสำคัญในฐานะเป็นสิ่งที่ผู้ดำรงตำแหน่ง ได้รับความคาดหวังให้เขาทำบทบาทที่กำหนดไว้ควบคู่กับตำแหน่งที่บุคคลนั้นครองอยู่ และหมายความรวมถึงหน้าที่ หรือเงื่อนไขที่บุคคลนั้นครองอยู่^{๓๖}

เดโช สนวนานนท์ ได้กล่าวถึง ลักษณะของบทบาทไว้ ๒ ประการ คือ^{๓๗}

๑) บทบาทที่รัดกุม คือ บทบาทที่มีข้อกำหนดที่จะต้องปฏิบัติตามที่แน่นอนตายตัว ยึดหยุ่นไม่ได้ เช่น บทบาทของเจ้าบ่าวเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน บทบาทของนายกรัฐมนตรี เป็นต้น พฤติกรรมที่จะต้องแสดงออกตามบทบาทนั้น อำนาจหน้าที่มีระบุไว้ชัดเจนในรูปของกฎหมายระเบียบแบบแผน

๒) บทบาทที่ยืดหยุ่นได้ คือ บทบาทที่ยอมให้พฤติกรรมอันสัมพันธ์กับบทบาทนั้นเปลี่ยนแปลงไปได้ตามสมควร ไม่มีข้อกำหนดตายตัว เช่น บทบาทของบิดา มีกำหนดไว้กว้างๆ แสดงไว้เพื่อให้เห็นถึงฐานะของบิดา เป็นต้น พฤติกรรมของบิดาต่อบุตรอาจแปรผันไปได้มากพอสมควรระหว่างบิดาแต่ละคน

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ ได้กล่าวถึงบทบาทไว้ ๓ ประการ ดังนี้คือ^{๓๘}

๑) บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของสังคมบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ ซึ่งผู้มีสถานภาพหนึ่งๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้

^{๓๕}ไพบุลย์ ช่างเรียน, สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๑๐๒.

^{๓๖}ภิญโญ สาร, การบริหารบุคคล, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๒๕๙.

^{๓๗}เดโช สนวนานนท์, จิตวิทยากับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๘), หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

^{๓๘}จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์, แนวคิดเชิงพุทธเกี่ยวกับการพัฒนาประชากร : สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๒), หน้า ๔๕-๔๖.

๒) บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นๆ ที่คาดคิดด้วยตนเองว่าควรเป็นอย่างไรทั้งนี้เกี่ยวกับค่านิยม ทศนคติ บุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

๓) บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual or Enacted Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริงซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วยสถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกดดันของกลุ่มต่างๆ และบทบาทที่กระทำจริงอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้

อรุณ รัชธรรม ได้แบ่งประเภทของบทบาทออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้^{๓๙}

๑) บทบาทจริง (Actual Role) เป็นพฤติกรรมที่แท้จริงของผู้ที่ถูกควบคุมโดยอารมณ์ เจตคติ พฤติกรรมส่วนตัว และปัญหาในการปฏิบัติงาน

๒) บทบาทที่ถูกกำหนด (Prescription Role) เป็นขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบ ซึ่งหน่วยงานหรือองค์กรเป็นผู้กำหนด

๓) บทบาทที่คาดหวัง (Expectation Role) เป็นความคาดหวังของบุคคลหรือสังคมที่มีต่อบุคคลผู้ครองตำแหน่ง และเป็นความคาดหวังของตนเองต่อบทบาทนั้นๆ

สุดา ภิรมย์แก้ว ได้จำแนกประเภทของบทบาทเป็น ๓ ด้าน คือ^{๔๐}

๑) บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) ได้แก่ บทบาทที่กำหนดไว้ตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคมเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติเป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ ซึ่งผู้ที่มีสถานภาพนั้นๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นได้

๒) บทบาทที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่บุคคลคาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับทัศนคติ ค่านิยม บุคลิกภาพ รวมถึงประสบการณ์ของแต่ละบุคคลด้วย

๓) บทบาทที่บุคคลแสดงออกจริง (Enacted Role) เป็นบทบาทที่บุคคลปฏิบัติจริง ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย จึงทำให้การแสดงบทบาทมีความแตกต่างกันไป

สรุปได้ว่า บทบาทเป็นการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพที่ถูกคาดหวังจากสังคม ซึ่งแต่ละบุคคลอาจจะมีหลายบทบาทได้ พฤติกรรมหรือปฏิสัมพันธ์ที่แสดงออกมามีความแตกต่างกันออกไปตามสถานภาพของบุคคลด้วย ซึ่งกลุ่มผลของการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยหรือองค์ประกอบต่างๆ กล่าวคือ การที่บุคคลใดบุคคล

^{๓๙}อรุณ รัชธรรม, พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบทไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๕๖.

^{๔๐}สุดา ภิรมย์แก้ว, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓.

หนึ่งกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมมีเหตุผลในการกระทำแฝงอยู่ด้วย และเหตุผลดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง แต่จะประกอบไปด้วยเหตุผลหลายประการ ซึ่งอาจเหมือนกันหรือแตกต่างกันในแต่ละบุคคลอีกด้วย และบทบาทของแต่ละบุคคลจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้สามารถเข้าใจพฤติกรรม และสามารถจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันในสังคมได้

๒.๑.๔ ทฤษฎีของบทบาท

บทบาทที่เป็นความคาดหวังของสังคมที่เห็นว่าบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งนั้นควรจะทำและในแง่ของจิตวิทยาสังคมถือว่าความคิด ความรู้สึก พฤติกรรมของคนที่ดี ต่างก็มีความสัมพันธ์กับการปรากฏในตัวของคนอื่น ตำแหน่งเป็นเพียงระบบของการคาดหวังบทบาทพฤติกรรมของคนจริง ๆ ที่ปรากฏนั้นเป็นผลเนื่องมาจากปฏิกริยาระหว่าง “ตัว” กับ “บทบาท” ทันทที่คน ๆ หนึ่งทราบว่าตัวถูกคาดหวังว่า จะทำบทบาท คน ๆ นั้นก็จะเกิดการคาดหวังบทบาทจากผู้ที่มีปฏิกริยาต่อซึ่งเรียกว่า การคาดหวังปฏิกริยา ดังนั้นพฤติกรรมของคนเราจะเป็นไปได้ถูกต้องหรือไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งต่อไปนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวถึงทฤษฎีของบทบาทว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับปัจเจกบุคคล สังคมเป็นเครือข่ายของสถานภาพและแสดงบทบาทตามสถานภาพที่ครอบครองจะมีลักษณะที่สำคัญ ๒ อย่าง คือ^{๔๑}

๑) ลักษณะเกี่ยวกับตน (Self-Related Characteristics) ได้แก่ ลักษณะต่าง ๆ ของบุคคลที่เขาคิดว่าเป็นหรือมีลักษณะเช่นนั้น ลักษณะนี้จะมีผลต่อการประพฤติตามสถานภาพที่เขาดำรงอยู่ และจะเป็นฐานในการเลือกความคาดหวังประเภทต่าง ๆ มาเป็นแนวในการประพฤติตามสถานภาพ

๒) ลักษณะความสามารถและทักษะในการแสดงบทบาท (Role Playing Skills and Capacities) ความสามารถเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดของแต่ละบุคคล ส่วนทักษะเป็นสิ่งที่ได้เรียนรู้ภายหลังแต่ทั้งสองสิ่งก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน หากไม่มีความสามารถเป็นทุน ทักษะก็ไม่อาจเกิดได้ ด้วยทักษะและความสามารถนี้เองทำให้บุคคลแสดงบทบาทได้

สุชาติ รังสินันท์ กล่าวถึง บทบาทของผู้นำหรือผู้บริหารโดยสรุปว่า ผู้นำหรือหัวหน้างานจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงกล่าวคือ จะเป็นผู้กำหนดทัศนคติของผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้จึง ได้แก่การเป็นผู้ริเริ่มจากตัวผู้นำเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างและเป็นผู้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างจริงจังและสม่ำเสมอ ให้การปรับปรุงการปฏิบัติงานอย่างมีคุณภาพ และสุดท้ายผู้นำต้องมีบทบาทใน

^{๔๑} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, พุทธสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๖),

การติดตามงาน และประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ทราบว่างานนั้นเป็นไปตามแผนงานหรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคอย่างไร^{๔๒}

แฮร์ริสและเบลล์ (Harris and Bell) ได้เสนอทฤษฎีจำแนกบทบาทของผู้สอนในการพัฒนาผู้เรียนหรือเยาวชนไว้ ๔ ประเภท โดยอาศัยการเปรียบเทียบวงดุริยางค์^{๔๓} คือ

๑) บทบาทผู้สอนในฐานะผู้แสดง (performer) โดยปกติผู้สอนมักถ่ายทอดความรู้เพื่อให้เยาวชนพัฒนาเชิงปัญญาโดยการบรรยาย ผู้สอนจึงมีฐานะเหมือนผู้แสดงต่อหน้าผู้ชม คือ ต้องมีสไตล์การสอนที่ดึงดูดความสนใจได้เหมาะสมกับระดับความสามารถของผู้เรียน จัดสภาพแวดล้อมหรือฉากภายในห้องเรียนให้อำนวยต่อการถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น

๒) บทบาทผู้สอนในฐานะผู้ประพันธ์ (composer) ในบทบาทนี้ ผู้สอนพัฒนาประสบการณ์ในการเรียนรู้ที่หลากหลาย ซึ่งส่วนใหญ่ไม่สามารถเตรียมการล่วงหน้าได้ จึงต้องมีการออกแบบ จัดอุปกรณ์ หนังสือ ตำรา ฯลฯ ตั้งแต่บทเรียนจนถึงการใช้คอมพิวเตอร์ช่วยการสอนรวมถึงการวางวัตถุประสงค์ เลือกวิธีการสอน สาระการสอนจนถึงการวัดผลและประเมินผล การบันทึกการสอน กำหนดความรับผิดชอบและบทบาทของผู้เรียน ซึ่งผู้สอนต้องมีความสามารถในการประมวลให้ได้เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ เช่นเดียวกับการประพันธ์เพลง นั่นเอง

๓) บทบาทผู้สอนในฐานะวิทยากร (conductor) บทบาทนี้ สำคัญมากต่ออนาคตของผู้เรียน กล่าวคือ ผู้สอนสอนวิธีการค้นคว้าหาความรู้ให้แก่ผู้เรียน เป็นการนำทางให้ผู้เรียนรู้จักแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง และแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เอง ในลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) ในบทบาทนี้ผู้สอนต้องมีความรู้รอบ รู้จักสหสาขาวิชา เป็นผู้ให้คำปรึกษาและแนะแนว

๔) บทบาทผู้สอนในฐานะผู้วิเคราะห์ (analyzer) ในบทบาทนี้ ผู้สอนเป็นผู้วัดและประเมินความก้าวหน้าของพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของผู้เรียน ให้ข้อมูลย้อนกลับเป็นระยะ ๆ ทั้งการประเมินรูป (formative) ละการประเมินรวม (summative evaluation) การให้คะแนนและการรับรองความสามารถของผู้เรียนในลักษณะการบ่งชี้สัมฤทธิ์ผลด้านต่าง ๆ ของผู้เรียนทั้งโดยทางการและส่วนตัว

^{๔๒} สุชาดา รังสินันท์ อ่างโน วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, “บทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษา อำเภอมะนัง จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๖).

^{๔๓} Harris, D. and Bell C., *Evaluating and assessing for learning*, (London : KeganPage, 1990), p, 17.

นิวคอมบ์ และ ดาห์เรดรอฟ (Newcomb and Dahredrof) ได้จำแนกความแตกต่างระหว่างบทบาทที่จำเป็นต้องกระทำ(เป็นข้อผูกพัน) กับบทบาทที่เลือกได้ว่าจะกระทำหรือไม่และพฤติกรรมที่ห้ามมิให้กระทำไว้สำหรับผู้ดำรงตำแหน่งเฉพาะบางตำแหน่ง^{๔๔}

บาร์เทล และ มาร์ติน (Bartal and Matin) ได้กล่าวถึงทฤษฎีความคาดหวังตามแนวคิดของ วรูม (Vroom) ประกอบด้วย ๓ ประการ คือ^{๔๕}

๑) ความคาดหวังในความพยายามต่อการกระทำ หรือ การปฏิบัติงาน หมายถึง การที่บุคคลคาดหวังไว้ล่วงหน้าว่าตนเองพยายามต่อการกระทำพฤติกรรมได้ตามความสามารถแล้วโอกาสที่จะกระทำสิ่งนั้นได้สำเร็จมีมากน้อยเพียงใด เป็นการคิดก่อนจะทำการสิ่งต่างๆ ว่าสามารถทำได้หรือไม่

๒) ความคาดหวังในการกระทำต่อผลลัพธ์หรือผลของการปฏิบัติงาน หมายถึง การที่บุคคลคาดหวังไว้ล่วงหน้าก่อนกระทำพฤติกรรมว่า ถ้าหากกระทำพฤติกรรมนั้นแล้วจะได้ผลลัพธ์แก่ตนเองในทางที่ดีหรือไม่

๓) ความคาดหวังในคุณค่าของผลลัพธ์หรือรางวัล หมายถึง คุณค่าจากผลของการกระทำที่เกิดแก่บุคคลที่แสดงพฤติกรรมนั้น

ซึ่งทฤษฎีดังกล่าวยังมองในภาพรวมว่า คนเราทุกคนล้วนแต่มีความคาดหวังเสมอ ความคาดหวังจึงเปรียบเสมือนเป็นแรงผลักดันให้เกิดความต้องการ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ แต่ละบุคคลก็มีความคาดหวังไม่เท่ากันในแต่ละช่วงเวลา หรือ สถานการณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะที่สิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลง

ทฤษฎีบทบาทนับเป็นทฤษฎีย่อยในทฤษฎีว่าด้วยปฏิสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory) โดยกล่าวถึงลักษณะของสังคมมนุษย์ และลักษณะของปัจเจกบุคคลแล้วชี้ให้เห็นว่า ตัวเชื่อมระหว่างมนุษย์กับสังคมนั้นก็คือบทบาท สังคมมนุษย์คือโรงละครมนุษย์แต่ละคนคือตัวแสดงที่มีบทบาทชัดเจนสำหรับแสดง มีบทละคร เป็นตัวกำกับมนุษย์แต่ละคนมีตำแหน่งต่างๆ ชัดเจนที่จะต้องดำรง มีบรรทัดฐานสังคมควบคุมพฤติกรรม ตัวละครต้องเชื่อฟังผู้กำกับมนุษย์ทุกคนก็ปรับตัวเข้ากับผู้ชม ต้องสวมบทบาทผู้ชมประเภทต่างๆ (Generalized Others) และประการสุดท้ายต้องอาศัยความรู้ความชำนาญเฉพาะตนช่วยในการแสดง อาศัยศักยภาพของตนและ

---

^{๔๔} Newcomb and Dahredrof, *Handbook of sociological theory*, (New York : Kluwer Academic Plenum Publishers), 2202, p, 233.

^{๔๕} Bartal, M.K., & Martin, C.D., ,อ้างใน มะแอน ราโอบ, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความคาดหวังในการศึกษาต่อของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดปัตตานี”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๑).

ทักษะในการแสดงบทบาทเข้าช่วย ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องใช้ในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น^{๔๖} เมื่อกล่าวถึงเรื่องพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล สิ่งที่จะเว้นไม่ได้ในการพิจารณาถึงการแสดงพฤติกรรม คือ บทบาทของบุคคลเพราะการแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคลมีความเชื่อมโยงกับบทบาทที่พึงมีของบุคคล เป็นการแสดงให้เห็นว่าตนเองเป็นใครอยู่ในสถานภาพใดและควรมีบทบาทพฤติกรรมอย่างไร ซึ่งมีผู้จำแนกประเภทบทบาทไว้ดังนี้

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ ได้แบ่งบทบาทเป็น ๓ ประการ คือ^{๔๗}

๑. บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้ในกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้มีสถานภาพหนึ่งๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้

๒. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นๆ ที่คาดคิดด้วยตนเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทศนคติ บุคลิกภาพ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

๓. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual or Enacted Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริงซึ่งขึ้นอยู่กับแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกีดกันของกลุ่มต่างๆ และบทบาทที่กระทำจริงอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้ฐานะเป็นสมาชิกของสถาบันศาสนาที่ต้องมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมด้วยเช่นกัน ซึ่งโดยความเป็นพระสงฆ์ในทางสถาบันศาสนาย่อมต้องมีหน้าที่ในการเผยแผ่หลักธรรมทางศาสนาสู่ศาสนิกชนและพระสงฆ์ก็ได้รับการบำรุงดูแลจากประชาชน พระสงฆ์จึงต้องมีการจัดบทบาทในฐานะเป็นสถาบันทางสังคม

พระสงฆ์และวัดเป็นแหล่งรวมความรู้ภูมิปัญญาเก่า พระและวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษาความรู้และภูมิปัญญาตามประเพณีได้อย่างดี ในภาคเหนือและภาคอีสาน พระและวัดสามารถจัดการสอน การอ่านเอกสารโบราณ ซึ่งเขียนด้วย “ตัวเมือง” หรือ “ตัวธรรม” ได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นพระหรือวัดในเขตชุมชนและเมือง พระและวัดสามารถมีบทบาทและตอบสนองความต้องการความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมไทยได้เป็นอย่างดี เพียงแต่ว่าพระต้องมีความปรารถนาที่จะทำเช่นนั้น จำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นจริงเกิดขึ้นแก่องค์กรคณะสงฆ์ กล่าวคือ พระและวัดต้องไม่ถูกกั้นออกไปจากเป็นสมบัติของรัฐแต่เพียงอย่างเดียว ชาวบ้านต้องรู้สึกได้ว่า พระและวัดมีบทบาทสำคัญในชีวิตของตนเพราะชีวิตของชาวบ้านไม่ว่าในเขตชนบทหรือเขตเมือง ก็ล้วนเกี่ยวพันอยู่กับพระและวัดเสมอ ไม่ว่าแสวงหาความสบายใจจากพิธีกรรมเท่านั้น

^{๔๖} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา : การสร้าง การประเมินค่า และการใช้ประโยชน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓๓-๑๓๔.

^{๔๗} จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๔๕-๔๖.

แต่เกี่ยวข้องไปถึงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หรือแม้แต่การสร้างพลังต่อรองทางการเมือง พระและวัดเคยมีบทบาทและสถานเช่นนี้มาก่อนวัฒนธรรมไทยโบราณ^{๔๘} นอกจากนั้น“บทบาทของพระสงฆ์นั้นจะต้องมองเห็นวัตถุประสงค์และหน้าที่ของตนเองให้ชัดเจนจะต้องสร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ชี้นำทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้องให้แก่สังคมส่งเสริมการเข้มแข็งของชุมชน แก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธีอันรู้รักษ์สิ่งแวดล้อม”^{๔๙}

มินต์ซเบิร์ก (Mintzberg) กล่าวว่า ผู้บริหารจะต้องปฏิบัติงานในบทบาท ๑๐ บทบาทด้วยกัน ซึ่งสามารถจัดแบ่งออกได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบทบาทด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และกลุ่มบทบาทการตัดสินใจ

๑. บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Roles) ได้แก่ บทบาทของความ เป็นหัวหน้าในเชิงสัญลักษณ์ (Figurehead Role) เช่น ประธานในงานพิธีการต่าง ๆ บทบาทการ แสดงออกในฐานะผู้นำ (Leader) ได้แก่ การจูงงาน การอบรม การกระตุ้นจิตใจ และการรักษา ระเบียบวินัยของผู้ใต้บังคับบัญชา ส่วนบทบาทสุดท้ายคือบทบาทการประสานงานในกลุ่ม (Liaison Role) ได้แก่ การกระทำกิจกรรมซึ่งต้องสัมพันธ์กับบุคคลหรือกลุ่มที่อยู่ภายใน และภายนอกองค์กร เช่น ผู้จัดการฝ่ายการตลาดขอข้อมูลด้านกำลังคนจากผู้จัดการฝ่ายบริหารทรัพยากรบุคคล ถือเป็นการ ติดต่อประสานงานกันภายในองค์กร แต่หากผู้จัดการฝ่ายการตลาดติดต่อสื่อสารกับพนักงานของ บริษัทอื่น ก็ถือเป็นการประสานงานกันนอกองค์กร เป็นต้น

๒. บทบาทด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information Roles) ผู้บริหารมีหน้าที่ หรือบทบาทในการรับและเก็บรวบรวมข่าวสารจากใน และนอกองค์กรของตน กระทำได้โดยการ อ่านวารสาร นิตยสาร หนังสือพิมพ์ แล้วนำมาพูดคุยกับผู้บริหารคนอื่น ๆ เช่น องค์กร คู่แข่งขันมี การวางแผนอะไรในช่วงนี้ รัฐออกกฎหมายใหม่มีผลกระทบต่อบริษัทหรือไม่ เป็นต้น มินต์ ซี เบอร์ก (Mint z berg) เรียกบทบาทนี้ว่า บทบาทการตรวจสอบ (Monitor Role) ส่วนบทบาทแพร่กระจาย ข่าวสาร (Disseminator Role) ก็เป็นอีกบทบาทหนึ่งของผู้บริหารในการดำรงตนเปรียบเสมือน ช่องทางที่ส่งต่อข่าวสารต่าง ๆ ไปยังสมาชิกในองค์กร และเมื่อถูกเชิญไปเป็นตัวแทนขององค์กร หรือสถาบันอื่น ๆ ผู้บริหารจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนในฐานะบทบาทโฆษก (Spoken Role) ของ องค์กรด้วย

^{๔๘} นิธิ เอียวศรีวงศ์, มองอนาคต, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

^{๔๙} กรมการศาสนา, คู่มือพัฒนาวัดอุทยานการศึกษาในวัด ลานวัด ลานใจ ลานกีฬา, (กรุงเทพ มหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑-๓๓.

๓. บทบาทการตัดสินใจ (Decisional Roles) มินต์ซเบิร์ก (Mintzberg) ได้กำหนดบทบาทของผู้บริหารในด้านนี้ไว้ ๔ ประการ คือ บทบาทในฐานะผู้ประกอบการ (Entrepreneurs) คือ ผู้ดูแลโครงการใหม่ ๆ ที่จะปรับปรุงการปฏิบัติงานขององค์การให้ดีขึ้น บทบาทของผู้จัดการความวุ่นวายหรือปัญหาต่างๆ (Disturbance Handles) ที่เป็นปัญหาเกิดขึ้น อยู่นอกเหนือความคาดหมาย (Unforeseen Problems) บทบาทของผู้จัดสรรทรัพยากร (Resource Allocators) ในการรับผิดชอบกระจายทรัพยากร คน สิ่งของ และเงินไปตาม ส่วนต่าง ๆ ขององค์การและสุดท้าย คือ บทบาทของผู้เจรจาต่อรอง (Negotiators) เพื่อทำหน้าที่ถกเถียงและเจรจาต่อรองกับกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งอาจจะเป็นสหภาพแรงงาน ผู้ถือหุ้น ฯลฯ ในการเพิ่มผลประโยชน์ให้กับองค์การที่ตนเองทำงานอยู่^{๕๐} ทฤษฎีบทบาทของ ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton's Role Theory) ราล์ฟ ลินตัน เป็นนักมานุษยวิทยาที่มีชื่อเสียง เขากล่าวว่า “ตำแหน่ง สถานภาพ เป็นผู้กำหนดบทบาท ผู้ที่มีตำแหน่งจะปฏิบัติหน้าที่ได้สมบทบาทหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง เช่น บุคลิกภาพของผู้สวมบทบาท ลักษณะของสังคม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมนั้นด้วย”^{๕๑}

ณัฐชา สัมเชื้อหวาน กล่าวไว้ว่า บทบาท หมายถึงแบบแผนของพฤติกรรม หรือการกระทำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจหน้าที่และสิทธิซึ่งผูกพันอยู่กับสถานภาพ หรือ ฐานะตำแหน่งทางสังคม โดยที่สังคมจะกำหนดหรือคาดหวังบทบาทของบุคคลในแต่ละสถานภาพหรือฐานะตำแหน่งไว้เพื่อให้ผู้ที่อยู่ในสถานภาพหรือฐานะตำแหน่งนั้น ๆ ยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ^{๕๒}

วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ ได้กล่าวถึงภาระหน้าที่ของพระสงฆ์ไว้ว่า พระสงฆ์มีหน้าที่สอนธรรมะ การสอนธรรมะต้องมีความรู้ และธรรมะนั้นเป็นความรู้เกี่ยวกับความดี ผู้สอนต้องปฏิบัติดี คนเรียนถึงจะมั่นใจในสิ่งที่ตนเรียน พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่สั่งสอนให้ได้ผลต้องปฏิบัติตามที่ดีที่สอน และปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้าจึงมีลักษณะดังนี้

(๑) ปฏิบัติดี คือ เป็นผู้สำรวมกาย วาจา ใจ ตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมวินัยและหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าบัญญัติ ทำให้เป็นผู้มีกิริยาอาการงดงาม สงบ ผ่องใส สุขุมเยือกเย็น

---

^{๕๐} ตูลา มหาพสุธานนท์, **หลักการจัดการหลักการ, ท่าเรือแหลมฉบัง LAEM CHABANG PORT**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ตำรวจ, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖.

^{๕๑} นุจรี เกตุปราษฎ์, **บทบาทของประธานคณะกรรมการพัฒนาสตรีจังหวัดทั่วประเทศ ในการพัฒนาสตรีระดับจังหวัด, รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการบริหารทั่วไป)**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๔).

^{๕๒} ณัฐชา สัมเชื้อหวาน, **บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดราชบุรี, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑).**

(๒) ปฏิบัติตรง คือ ปฏิบัติตรงตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า พิจารณาธรรมทั้งหลายด้วยเหตุและผล ปราศจากอคติ ^{๕๓} คือ ความลำเอียงเพราะรัก ความหลง ความโกรธ ความกลัว ปฏิบัติแต่สิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม ไม่ปฏิบัติให้ผิดหรือเลียงจากพระธรรมวินัยด้วยกิเลสตัณหา

(๓) ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรม คือ ปฏิบัติเพื่อรู้แจ้ง เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ ปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญาด้วยความเพียร ด้วยขันติ

(๔) ปฏิบัติสมควร คือ ปฏิบัติทางสายกลาง ไม่ปล่อยไปตามอารมณ์หรือกิเลส ไม่ปฏิบัติสุดโต่งไปข้างทรมานตนเอง คือมีทฤษฎีที่ต้อง ทั้งปฏิบัติตนด้วยความเพียร ๔ อย่าง คือ เพียรระวังบาปไม่ให้เกิดขึ้น เพียรละบาปที่เกิดขึ้น เพียรกุศลให้เกิดขึ้นในสันดาน เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมลง ^{๕๓}

อภิชัย พันธุเสน ได้กล่าวถึงปัจจัยการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า พระสงฆ์ถูกลดบทบาทลงจากการเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ มาเป็นผู้ประสานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชน วัดและพระสงฆ์ถูกลดบทบาทที่มีต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาของชาวชนบทลงจนกระทั่งเหลือเพียงบทบาทที่สำคัญเพียงเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นคลังพัสดุเท่านั้น นอกจากนั้นปัจจัยภายนอกจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ^{๕๔} มีเหตุจากปัจจัยภายใน สองประการคือ ประการแรก พระสงฆ์ไม่พยายามปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่พยายามประยุกต์ความเจริญต่าง ๆ เหล่านั้นมาสร้างเสริมบทบาทของตนเองขึ้นใหม่ และมีการสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญาของพระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์ไม่สามารถเข้าใจถึงสภาพปัญหาและโครงสร้างของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้

อย่างไรก็ตามบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย งานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือ การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ สามารถเป็นที่พึ่งทางจิตใจด้วยการประพาดิตนเป็นแบบอย่าง ส่วนการสงเคราะห์สังคมที่กำลังพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ถ้าพระเป็นผู้นำท้องถิ่น ก็ควรมีบทบาทด้วยการเสนอแนะให้ความคิดริเริ่มว่าในชุมชนมีอะไรที่จะทำให้เกิดแก่ประโยชน์ส่วนรวม ทางวัตถุจะทำได้ก็โดยทางอ้อม ด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำ หรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่น มาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสงเคราะห์นั้นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและกาลเทศะ ด้วยการทำหน้าที่ให้เหมาะสมกับบทบาท เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย วัตถุนิยมได้เข้ามามีบทบาทในสังคม หากพระสงฆ์

^{๕๓} วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, หนังสือเรียนพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๕๗-๕๘.

^{๕๔} อภิชัย พันธุเสน, ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๗.

แสดงบทบาทหันตามปรากฏการณ์ของสังคมปัจจุบันก็จะสามารถแก้สภาพปัญหา จะส่งผลให้สภาพสังคมและประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า

สรุปคือบทบาทนั้นจะเป็นสิ่งที่สังคมคาดหวังหรือการกำหนดขึ้นเอง แต่ทั้งนี้ก็ต้องมาจากการขัดเกลาทางสังคม บทบาทจะแตกต่างกัน ทั้งนี้เป็นผลมาจากพื้นฐานทางสังคมหรือสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน บทบาทของแต่ละคนจะถูกกำหนดอย่างเป็นแบบแผน หรือไม่แบบแผนก็ตาม แต่ได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน หนึ่งในคนๆ เดียวอาจมีหลายบทบาทในขณะเดียวกันได้ ซึ่งแนวคิดเรื่องบทบาทนี้ ผู้วิจัยจะได้นำมาใช้เป็นกรอบในการอธิบายบทบาทของพระสงฆ์และวัดพระธาตุดอยสะเก็ดในการส่งเสริมสุขภาพชุมชน ดังนั้น มนุษย์แต่ละคนในแต่ละสถาบันต่างมีบทบาทหลายอย่างที่ย้อนกันและกันและต่างคนต่างได้แสดงบทบาทตามสิทธิหน้าที่หรือตามทัศนคติของตนบางครั้งการปฏิบัติบทบาทหนึ่งอาจจะไปขัดกับอีกบทบาทหนึ่งก็ได้ จึงมีความพยายามจัดบทบาทเพื่อความเหมาะสมในการแสดงบทบาทในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งในการกำหนดบทบาทของแต่ละคนจะมี ๒ ขั้นตอน คือ ขั้นที่เป็นบทบาททางความคิด และขั้นที่เป็นบทบาทในการแสดง ตัวอย่างเช่น พระสงฆ์ก็มีบทบาทใน

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์

พระสงฆ์ หรือ สังฆรัตนะ เป็นรัตนะประการที่สาม ในพระรัตนตรัย ซึ่งได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และเป็นรัตนะที่เกิดขึ้นหลังสุด ซึ่งความเป็นมาของพระสงฆ์นั้น มีจุดเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ณ โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ (ปัจจุบันคือ พุทธคยา ประเทศอินเดีย) พระองค์ได้รับการขนานนามว่า “พระพุทธเจ้า” หลังจากทรงพักผ่อนอิริยาบถและทบทวนธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ด้วยการแสวงหาความสุขที่เกิดจากความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นเวลา ๔๙ วันแล้ว พระองค์ก็เสด็จไปที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี แคว้นกาสิ (ปัจจุบันเรียกว่า สารนาถ) ได้แสดงพระธรรมที่เรียกว่า “อัมมจักกัปปวัตตนสูตร” โปรดปัญจวัคคีย์ จนกระทั่งท่านโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมและได้ขอบวช พระองค์จึงทรงบวชให้ด้วยวาจาว่า

“เธอจงมาเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว
เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์
โดยชอบเถิด”^{๕๕}

พระสงฆ์รูปแรกได้เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา เป็นจุดกำเนิดสังฆรัตนะ และเป็นความสมบูรณ์แห่งพระรัตนตรัยด้วย โดยมีการบรรลุลหกรรมเป็นฐานแห่งการบวช ในระยะ ๖ เดือนแรกได้เกิดพระสาวกสงฆ์ถึง ๖๐ รูป ต่อมาอีก ๖ เดือน ก็เพิ่มอีก ๑,๒๕๐ รูป ต่อมาได้ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์รับ

^{๕๕}วิ.มท. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

กุลบุตรผู้มีจิตศรัทธาเข้าอุปสมบทด้วยญัตติจิตตอุทเทกรรมวาจา โดยมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ มีผู้เป็นประธานอุปสมบท เรียกว่า “อุปัชฌาย์” เป็นผู้ทำหน้าที่ให้การอบรมสั่งสอนพระใหม่ตลอดระยะเวลา ๕ ปี พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติพระวินัยเป็นเบื้องต้น หรือเป็นกรอบแห่งชีวิตอันประเสริฐให้พระสงฆ์ได้ปฏิบัติตาม พระสงฆ์รับอุปสมบทและพระวินัยเป็นฐานนี้ เรียกว่า “พระภิกษุสงฆ์” สังคมพระสงฆ์จึงได้เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาตั้งแต่ปีแรกหลังการตรัสรู้เป็นต้นมา^{๕๖}

ดังนั้น พระสงฆ์ จึงหมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้า หรือหมู่สาวกผู้ยอมรับ ผู้ซึ่งฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเลื่อมใส สละเรือนออกบวช ถือวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ที่พระบรมศาสดาสั่งสอนและกำหนดไว้ เมื่อได้รับผลแห่งการประพฤติปฏิบัติแล้ว นำมาเผยแพร่สั่งสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม พระสงฆ์มีส่วนสำคัญต่อพระพุทธศาสนาภายหลังพุทธปรินิพพาน เพราะการสืบทอดพระธรรมวินัย หรือการสืบทอดพระอัมมัตตะของพระพุทธเจ้า นั้น อาศัยพระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดพระธรรมนำมาประพฤติปฏิบัติเผยแผ่แก่ประชาชน และให้การบวชกุลบุตรยุคหลัง เพื่อช่วยค้ำจุนพระศาสนาและธรรมาศรัยของพระอรหันต์ มาถึงยุคปัจจุบัน

คำว่า พระสงฆ์ มาจากคำบาลีว่า “สงฆ” แปลว่า หมู่ ชุมชน คนทั่วไปมักเข้าใจว่า พระสงฆ์ คือ ภิกษุ แต่ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง หมู่ภิกษุ และภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป เรียกว่า “คณะสงฆ์” การประกอบสังฆกรรมที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาต้องมีคณะสงฆ์ซึ่งประกอบด้วยภิกษุอย่างน้อยที่สุด ๔ รูป ร่วมพิธีสังฆกรรมนั้นจึงจะสำเร็จสมบูรณ์ หากคณะสงฆ์ไม่ครบคณะก็จะประกอบสังฆกรรมไม่ได้ พระสงฆ์จัดว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญเพราะเป็นศาสนทายาทสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวต่อไป

นิยามของคำว่า สังฆะ หรือ สงฆ์ นั้น มีการให้คำนิยามไว้ว่า สงฆ์ คือ “กลุ่มบุคคลที่เสมอกันด้วยศีล และ ธรรมะ” หมายความว่า การมีศีลเสมอกัน และการมีธรรมะที่ถูกต้องตรงกัน เป็นคุณสมบัติของสงฆ์ เพราะคำว่า สงฆ์ มีความหมายถึง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความสามัคคีกลมเกลียวกัน ถ้ามีความแตกต่างแตกแยกกัน จะไม่ถือว่าเป็นสงฆ์ในครั้งพุทธกาล ลักษณะของสังคัมภังค์นั้น จะแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ ภิกษุสงฆ์ หมายถึงหมู่แห่งพระภิกษุ และ ภิกษุณีสงฆ์ คือ หมู่แห่งภิกษุณี อย่างไรก็ตาม คำว่า สังฆะ นั้น ในยุคสมัยแรกสุดของพระพุทธศาสนา ยังไม่มีปรากฏขึ้นเป็นรูปแบบสังคัมภังค์ ยังไม่เป็นรูปธรรมมากนัก เพราะยังไม่มีวินัยที่ใช้จัดระเบียบสังคัมภังค์ออกมา เพราะพระภิกษุในสมัยนั้น อย่างน้อยที่สุด ท่านเป็นพระอริยบุคคลระดับโสดาบัน การอยู่ร่วมกันของท่านนั้นเป็นรูปแบบการอยู่โดยธรรมชาติ ไม่ได้อยู่โดยการวางระเบียบ เพราะมรรคและผลที่ท่านเหล่านั้นบรรลุ เป็นตัวคอยจัดระเบียบความเป็นอยู่ของท่านเอง ต่อเมื่อพระสงฆ์มีมากขึ้นความจำเป็นที่ต้องมีพระวินัย เพื่อวางกฎระเบียบ เพื่อให้คณะสงฆ์ที่มีมากนั้น อยู่ร่วมกันได้โดยผาสุกจึงเกิดขึ้น

^{๕๖} พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), พุทธศาสตร์ปริทรรศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๓๕-๓๘.

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ จากเอกสาร และบทความทางวิชาการต่างๆ ดังประมวลตามลำดับ ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของบทบาทพระสงฆ์

นักวิชาการได้กล่าวถึง “ความหมายของบทบาท” ไว้อย่างกว้างขวาง ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกจากแนวคิดของนักวิชาการ เพื่อนำมาประกอบการศึกษาในครั้งนี้ ดังนี้

พระมหาสังเวียน ปญฺญารโ (ศรีมันตะ) กล่าวไว้ใน บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนว่าพระสงฆ์ยังมีประโยชน์ต่อสังคมไทย โดยเฉพาะการเผยแผ่ การอบรมศีลธรรมจริยธรรมการจัดการศึกษา และการสงเคราะห์ประชาชนซึ่งเมื่อศึกษาลึกลงไป ในส่วนของการส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชน อันเป็นการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น จะพบว่า ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันพระสงฆ์ได้เข้ามาช่วยเหลือและดำเนินการอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านอยู่มาก หากใครครวญย้อนกลับไปไตร่ตรองถึงภาพอดีตของไทยดูแล้ว ทุกคนจะนึกถึงบทบาทของพระสงฆ์ ที่จะเป็นหัวใจหลักในการแก้ปัญหาความเป็นอยู่ของชาวบ้านได้ เพราะพระสงฆ์มีปัจจัยที่เอื้อต่อการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของชาวบ้านอยู่มากน้อยที่สำคัญคือแรงศรัทธาที่ประชาชนมีต่อพระสงฆ์^{๕๗}

กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์ ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทสรุปได้ว่า “บทบาท หมายถึง การประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งและสถานภาพในสังคมนั้นๆ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไป บทบาทก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย และถ้าบุคคลใดในสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมมากขึ้นเท่าใด บทบาทก็จะเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น”^{๕๘}

งามพิศ สัตย์สงวน ให้ความหมายว่าบทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role Expectation) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่ม หรือสังคม เพื่อให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น ผู้มีตำแหน่งเป็นพ่อจะได้รับการคาดหวังจากสังคมให้แสดงบทบาทหรือหน้าที่ต่าง ๆ ของพ่อ เช่น เลี้ยงดูลูก ส่งเสียให้เล่าเรียน อบรมสั่งสอน ให้ความรักความเอ็นดูและอื่น ๆ ก็

---

^{๕๗} พระมหาสังเวียน ปญฺญารโ (ศรีมันตะ), “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน: ศึกษากรณี พระครูสุภาจารวัฒน์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๕๘} กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐.

เช่นเดียวกัน เช่น ครู อาจารย์ เสมียน ภารโรง ต่างก็มีบทบาทที่คาดหวังจะต้องทำในฐานะที่ครองตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านั้น^{๕๙}

พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต) ได้กล่าวถึง บทบาทพระสงฆ์ ไว้ว่า การที่พระสงฆ์มีบทบาทอย่างไรวั้น คงอยู่ที่หลักการอันมีอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว คือในฝ่ายตนเอง ก็มีหน้าที่ในการศึกษาปฏิบัติ คือศึกษาเพื่อให้ตนปฏิบัติได้ถูกต้อง และพร้อมทั้งสามารถแนะนำผู้อื่นได้ด้วย ในฝ่ายความสัมพันธ์กับสังคมของคฤหัสถ์ ก็มีหน้าที่ให้การศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ พร้อมกับการปฏิบัติหน้าที่ทางสมณเพศของตน รักษาเกียรติและความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์ไว้ด้วย^{๖๐}

พระมหาวิเชียร ชันทองดี ได้ให้ความหมายของของบทบาทไว้ ๓ ประการ^{๖๑} คือ

๑. บทบาท หมายถึง ปทัสถานความมุ่งหวังข้อห้ามความรับผิดชอบและอื่น ๆ ที่มีลักษณะในทำนองเดียวกันซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้บทบาทตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุดแต่มุ่งไปถึงการบ่งชี้ถึงหน้าที่อันควรกระทำ

๒. บทบาท หมายถึง ความเป็นไปของบุคคลแต่ละคนที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมหรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งคือแนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

๓. บทบาท หมายถึง ความเป็นไปของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่คิดและทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

ณรงค์ เส้งประชาได้ให้ความหมายว่า บทบาทเป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและคาดหวังให้บุคคลกระทำ^{๖๒}

ทินพันธ์ นาคะตะ ได้กล่าวถึง บทบาทพระสงฆ์ ไว้ว่า สำหรับหน้าที่หลักของพระภิกษุสงฆ์ก็คือ การศึกษาประพฤติปฏิบัติธรรม ส่วนหน้าที่ที่มีต่อสังคมก็นับว่ามีอยู่หลายประการ กล่าวคือนอกจากจะมีหน้าที่ดำเนินกิจกรรมบางอย่างของวัดแล้ว พระภิกษุสงฆ์ยังยังมีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนหลักธรรมให้แก่ประชาชน เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตามและอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ยิ่งไปกว่านั้นพระภิกษุสงฆ์ยังมีหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้แก่ชาวบ้านอีกด้วย พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้

^{๕๙} กมลรัตน์ หล้าสุขุณ, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐.

^{๖๐} พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต), **บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๗), หน้า ๒๗๔-๒๗๕.

^{๖๑} พระมหาวิเชียร ชันทองดี, “บทบาทของพระพุทธศาสนากับการพัฒนาชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูวิศาลเขมคุณ วัดพิชโสภาราม อำเภอเขมราชู จังหวัดอุบลราชธานี”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๗).

^{๖๒} ณรงค์ เส้งประชา, **บทบาททางสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๘๙.

มีความรู้สูงกว่าชาวบ้าน เป็นผู้จัดการศึกษาและเป็นครู เด็กผู้ชายจะถูกส่งไปเป็นลูกศิษย์อยู่วัดหรือสามเณร เพื่อเรียนการอ่าน การเขียน และเรียนวิชาเลขคณิตอย่างง่ายๆ รวมทั้งการอบรมทางศีลธรรมและหลักธรรมทางศาสนา และมีความรู้ในด้านจริยธรรมของสังคม^{๖๓}

คณินิตย์ จันทบุตร ได้จำแนกบทบาทของพระสงฆ์ไว้ ๓ ประการ คือ

- ๑) การพัฒนาคุณภาพพลเมืองด้านคุณธรรมจริยธรรม
- ๒) การสงเคราะห์ประชาชน เช่น การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิต งานประเพณีส่วนรวม และงานเทศกาลต่างๆ
- ๓) การให้ความช่วยเหลือทางราชการ โดยเฉพาะการรักษาความปลอดภัยของชาติและกิจกรรมทางสังคมวิทยา เป็นต้น^{๖๔}

ภัทรพร สิริกาญจน์ ได้กล่าวถึง บทบาทพระสงฆ์ไว้ว่า เนื่องจากพระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่ไม่ได้แยกตัวออกไปอยู่อย่างโดดเดี่ยว ห่างจากชุมชน พระสงฆ์จึงต้องรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่และมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในด้านต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บทบาทดังกล่าวนี้ได้จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องการสั่งสอนศาสนธรรม และการปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการช่วยเหลือประชาชนทั้งทางวัตถุและการแก้ปัญหาพัฒนาชีวิตอีกด้วย รวมถึงการเป็นผู้นำของชุมชน พระสงฆ์ยังคงทำหน้าที่พัฒนาศีลธรรมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน พระสงฆ์หลายรูปได้รับการยอมรับนับถือและยกย่องจากคนทั่วไป ว่ามีคุณูปการกล่อมเกล้าผู้คนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษและเป็นคนดีของสังคม เช่น ท่านพุทธทาส พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺโญ) เป็นต้น^{๖๕}

สนธิ ศรีสำแดง ได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ว่า พระเป็นผู้นำทางด้านวัตถุและจิตใจ บทบาทของพระในอดีตนั้นนอกจากเตรียมตัวให้พร้อม เพื่อสอนคนอื่นแล้ว อาชีพของพระคือ การศึกษานั้นเอง ที่เรียกกันว่า สิกขาชีพ^{๖๖}

สรุปว่า บทบาท หมายถึง แบบแผนพฤติกรรมหรือการกระทำต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจหน้าที่และสิทธิ ซึ่งผูกพันอยู่กับสภาพหรือฐานะตำแหน่งทางสังคมโดยที่สังคมจะกำหนดหรือคาดหวังบทบาทและบุคคลในแต่ละสถานภาพ หรือฐานะตำแหน่งไว้เพื่อให้ผู้ที่อยู่ในสถานภาพ หรือตำแหน่งนั้นๆ ยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เป็นความคาดหวังทางการกระทำว่า ในสถานภาพ

^{๖๓}ทินพันธ์ นาคะตะ, **บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๙), หน้า ๕-๗.

^{๖๔}คณินิตย์ จันทบุตร, **บทบาทพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๒), หน้า ๕๖.

^{๖๕}ภัทรพร สิริกาญจน์, **บทบาทของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๒.

^{๖๖}สนธิ ศรีสำแดง, **บทบาทพระสงฆ์ในอดีต**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๑๘๑.

หนึ่งๆ บุคคลควรจะมีบทบาทเช่นไร โดยมีการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญ เพื่อให้ทราบว่า แต่ละบุคคลจะต้องแสดงบทบาทเช่นไร ซึ่งการเรียนรู้บทบาทนี้จะเกิดจากการเลียนแบบอย่างและการสังเกตจากบุคคลที่เรายึดถือ เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างของบทบาทของตน ที่จะแสดงต่อผู้อื่นในสถานการณ์ต่างๆ ในสังคมที่ตนเองต้องการ แต่ทั้งนี้การเสนอภาพของตนเองหรือการแสดงบทบาท และการสวมบทบาทนี้ อาจจะสอดคล้องหรือขัดแย้งกับความคาดหวังของสังคมก็ได้

๒.๒.๒ ประเภทของบทบาทของพระสงฆ์

ประสพสุข พันธุ์ประยูร ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ ๓ ประการ ดังนี้^{๖๗}

๑) การพัฒนาคุณภาพของพลเมืองด้านคุณธรรมจริยธรรมจำแนกเป็น

๑.๑ การให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรทุกระดับอายุให้ได้วชตามประเพณีและหากผู้ที่มาบวชนั้นต้องศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระสงฆ์ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ให้นิสัย ให้อนุศาสน์ และอบรมสั่งสอนอย่างจริงจัง เมื่อลาสิกขาไปก็จะเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมไทย

๑.๒ การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่มาทำบุญในวัดในวันธรรมสวนะ และในงานทำบุญบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ตามประเพณีหรืองานในเทศกาลต่าง ๆ

๑.๓ บทบาทด้านการศึกษา

๑.๓.๑ การจัดการศึกษาภิกษุสามเณร จัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้แก่มหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๔๘๘ และจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๔๙๐

๑.๓.๒ การจัดสอนศาสนศึกษาแก่ประชาชน เช่น การสอนศีลธรรมในสถานศึกษาต่าง ๆ การสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียนและประชาชน การจัดตั้งและดำเนินการโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ การจัดตั้งห้องสมุดในวัด การจัดตั้งและดำเนินการสำนักวิปัสสนาต่าง ๆ งานเหล่านี้ล้วนชักนำเด็ก ประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการวางพื้นฐานสร้างคุณภาพของพลเมืองต่อไป

๑.๓.๓ การดำเนินกิจการคณะสงฆ์ เช่น การพระศาสนาของวัดของชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศ เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ เสริมสร้างคุณภาพของประชาชนสืบไป

๒. การสงเคราะห์ประชาชนเป็นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ตามคติพระพุทธศาสนามีดังนี้

๒.๑ การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ในพิธีทำบุญเกี่ยวกับการเกิด การบวชนาค แต่งงาน ทำบุญอายุ พิธีศพ งานประเพณี ส่วนรวม

^{๖๗} ประสพสุข พันธุ์ประยูร, “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย”, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๓๕, หน้า ๒๑๕ – ๒๑๖.

เช่น เทศกาลต่าง ๆ การทอดกฐิน ผ้าป่า สงกรานต์ งานขึ้นปีใหม่ งานประจำปีของท้องถิ่นต่าง ๆ การทำบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่าง ๆ

๒.๒ การช่วยประกอบศาสนพิธีในงานทำบุญบำเพ็ญกุศล เช่น การแนะนำพิธีการจัดการเครื่องใช้และเครื่องประกอบพิธี การให้ศีลและสรณะ การเจริญพระพุทธมนต์ การสวดมนต์ การรับถวายทานต่าง ๆ การเทศน์ การอนุโมทนา ทั้งงานเอกชน ท้องถิ่น ส่วนราชการตลอดจนงานรัฐพิธีและพระราชพิธี

๒.๓ การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษาต่างท้องถิ่นที่ที่มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักแก่บุคคลที่มารักษาศีล

๒.๔ การดูโชคชะตาราศี การประพรมน้ำพระพุทธมนต์ การให้ฤกษ์ แม้บางกิจการที่พระภิกษุบางรูปดำเนินการอยู่จะเป็นที่ติเตียน แต่มีคนจำนวนมากไม่น้อยเลื่อมใสศรัทธาเป็นการสงเคราะห์ประชาชนด้านขวัญกำลังใจ

๒.๕ การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่วัด เช่น ศาลาการเปรียญเพื่อประชุมราษฎร เป็นหน่วยเลือกตั้ง ทำกิจกรรมบริหารหรือสงเคราะห์ประชาชน จัดงานรื่นเริง จัดงานหารายได้เพื่อสาธารณกุศล ตลอดจนการให้ที่ดินของวัดสร้างสาธารณสถานต่าง ๆ เช่น โรงเรียนโรงพยาบาล ห้องสมุด ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน

๒.๖ การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การให้คำปรึกษาหน้าที่การงาน การเป็นผู้นำในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ในท้องถิ่น

๒.๗ การให้ที่พักพิงแก่ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัยและภัยธรรมชาติ การรวบรวมสิ่งของตลอดจนเงินทองของผู้บริจาคแก่ผู้ประสบภัยต่างท้องถิ่นและยังมีการสงเคราะห์ด้านวัตถุอย่างอื่นแก่เอกชนและประชาชนอีกมาก

๓. การช่วยเหลือทางราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรักษาความปลอดภัยของชาติและกิจกรรมทางสังคมจิตวิทยา เช่น

๓.๑ ช่วยในการอบรมชี้แจงราษฎรให้รู้จักผิดชอบชั่วดี การควรทำและการควรเว้นความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การปฏิบัติตามคำแนะนำชักชวนของรัฐบาลหรือผู้ปกครอง

๓.๒ ช่วยกิจการบริหารตามปกติของเจ้าหน้าที่รัฐบาล เช่น ช่วยสอนหนังสือเผยแพร่กิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐบาล ชักชวนประชาชนให้มาช่วยงานราชการ

๓.๓ สงเคราะห์ประชาชน ในท้องถิ่นที่วัดตั้งอยู่

๓.๔ ช่วยเหลือราชการเกี่ยวกับกิจการความมั่นคง เช่น ชักนำหรือเป็นศูนย์กลางให้ทางราชการ อำเภอบริการลูกเสือชาวบ้าน การอบรมไทยอาสาป้องกันชาติ การสงเคราะห์ชาวเขา การช่วยบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดให้โทษ

สมพงษ์ เกษมสิน บทบาทมีความสำคัญในการใช้เป็นแนวในการปฏิบัติให้สมาชิกของกลุ่มคาดหวังทำที่จากบทบาทของสมาชิกแต่ละคนได้สามารถแยกสมาชิกกลุ่มออกจากผู้ที่มีได้เป็นสมาชิกกลุ่มได้ อีกทั้งอาจทำให้เกิดมีการบังคับให้สมาชิกแต่ละคนยอมรับและปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ของตนอีกด้วย^{๖๘}

มิลเลอร์ และคณะ (Miller and Other) ได้กล่าวว่า โดยจำแนกบทบาทของผู้พัฒนาผู้เรียนเป็นประเภท ๔ ประเภท ดังต่อไปนี้^{๖๙}

๑. บทบาทผู้บริหาร (Administrator) บทบาทนี้ จะเป็นไปตามข้อตกลงเบื้องต้นที่ว่า ผู้เรียนจะพัฒนาได้เต็มที่ภายใต้โครงการบริหารที่เอื้ออำนวย การจัดการที่ดีจะนำการพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุผลตามเป้าหมายของโปรแกรมต่าง ๆ ของสถานศึกษา ภาระงาน (Tasks) ของบทบาทนี้ ได้แก่

- ๑.๑ การวางแผน (Planning)
- ๑.๒ การจัดระบบระเบียบ (Organizing)
- ๑.๓ การจัดกำลังคน (Staffing)
- ๑.๔ การนำ (Leading)
- ๑.๕ การประเมิน (Evaluating)
- ๑.๖ การพัฒนา (Developing)

๒. บทบาทนักแนะแนว/ที่ปรึกษา (Counselor/Consultant) บทบาทนี้เป็นการป้องกันปราชญ์ต่าง ๆ ของผู้เรียน อันอาจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาผู้เรียนในด้านต่าง ๆ ภาระงาน (Tasks) ของบทบาทนี้ ได้แก่

- ๒.๑ การวิเคราะห์ (Analysis)
- ๒.๒ การสังเคราะห์ (Synthesis)
- ๒.๓ การวินิจฉัย (Diagnosis)
- ๒.๔ การปฏิบัติการแก้ไข (Prognosis)
- ๒.๕ การแนะแนว (Counseling)
- ๒.๖ การติดตามผล (Follow-up)

บทบาทผู้บริหารเน้นองค์กร คือ สถานศึกษา ส่วนบทบาทนักแนะแนว/ที่ปรึกษานั้นเน้นเอกัตบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เรียนหรือเยาวชน

^{๖๘} สมพงษ์ เกษมสิน, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๕๔.

^{๖๙} Miller, R.I. and others, **Major American higher education and challenges in the 21st century**, (London : Jess Kingsley, 1999), p. 17.

๓. บทบาทนักการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียน (Student Development Educator) บทบาทของผู้สอนประเภทนี้สะท้อนความรู้ทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติเกี่ยวกับการเรียนรู้และการพัฒนาการของมนุษย์ ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ทั้งด้านสติปัญญา วัฒนธรรม อารมณ์ กายภาพ จริยธรรม และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล นั่นคือ บทบาทผู้สอนในการพัฒนาผู้เรียนอย่างสมบูรณ์ ภาระงาน(Tasks) ของบทบาทนี้ได้แก่

๓.๑ ประเมินสถานภาพปัจจุบันของผู้เรียนเพื่อเป็นฐานะในการพัฒนา

๓.๒ ตั้งเป้าหมายการพัฒนาของผู้เรียนแต่ละคน หรือแต่ละชั้น ฯลฯ

๓.๓ วางแผนโปรแกรมและการสอน

๓.๔ ประเมินผลและให้ข้อมูลย้อนกลับ และ

๓.๕ บันทึกพัฒนาการของผู้เรียน

กิจกรรมเพื่อพัฒนาตามบทนี้ อาจเป็นไปได้ใน ๔ รูปแบบ คือ

ก. วิชาที่สอนตามหลักสูตร

ข. วิชาเสริมเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง โดยอาจจะไม่มีคะแนนก็ได้

ค. กิจกรรมการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง เช่น ทักษะศึกษา

ง. โอกาสสำรวจและเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มนอกชั้นเรียนในสถานศึกษา เช่น ชมรมต่าง ๆ

๔. บทบาทผู้ออกแบบสิ่งแวดล้อม (Environmental Designer) ผู้พัฒนาเยาวชนอาศัย บทบาทนี้ในการปรับสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษาให้สนองต่อความต้องการของผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยเน้นการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา ภาระงาน (Tasks) คือ การออกแบบและวางแผนตลอดจนจัดการให้สิ่งแวดล้อมในสถานศึกษาให้เกิดองค์ประกอบสำคัญ ๆ ต่อการพัฒนาผู้เรียน ๓ องค์ประกอบ ดังต่อไปนี้ คือ

๔.๑ โอกาส (Opportunities)

๔.๒ ทรัพยากร (Resources)

๔.๓ รางวัล (Rewards)

สรุปว่าบทบาทของแต่ละประเภทรูปแบบเป็นผลสืบเนื่องที่มีแบบของการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการปฏิสัมพันธ์นั้น บทบาทเป็นวิธีการแสดงพฤติกรรมของบุคคลว่าควรปฏิบัติอย่างไร หรือคาดหวังว่าบุคคลอื่นจะปฏิบัติต่อตนอย่างไร บทบาทของบุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพที่ตนเป็นอยู่ บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของสถานภาพ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มุมเหตุจูงใจ การอบรม ความพอใจและตำแหน่งหน้าที่ บทบาทที่จริงนั้น เป็นผลแห่งปฏิภิกิริยาแห่งบุคลิกภาพของบุคคลที่ครองสภาพของบุคคลที่มี

ส่วนร่วมในพฤติกรรม และสิ่งกระตุ้นต่าง ๆ ที่มีในเวลาและสถานที่ ที่ซึ่งมีการแสดงบทบาทแตกต่างกันตามหน้าที่ที่กำหนดไว้เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามเงื่อนไขและอำนาจหน้าที่

๒.๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์

บทบาทของพระสงฆ์ในอดีต พบว่า หน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ตามที่บัญญัติ คือ เป็นผู้ให้ธรรมเป็นทานคือการให้ธรรมะโดยชี้แจง และนำในเรื่องหลักความดีงาม หรือหลักการที่จะช่วยให้สังคมมนุษย์ประสบแต่สิ่งที่ดีงามดังนั้น โดยหลักการแล้วพระสงฆ์มีหน้าที่ที่จะต้องกระทำเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศหลักการนี้แก่พระสงฆ์รุ่นแรกนับแต่ประกาศพระศาสนาว่าให้พระสงฆ์ทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย^{๗๐}

ในสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พระสงฆ์มีบทบาทในสังคมเกือบทุกด้าน เพราะวิถีชีวิตของสังคมไทยนั้นไม่เคยห่างไกลพระพุทธศาสนา การศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับงานด้านบทบาทของพระสงฆ์ซึ่งพอจะสรุปได้ถึงบทบาทของพระสงฆ์ซึ่งสอดคล้องกับกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ก่อนจะได้กล่าวถึงบทบาทด้านการเผยแผ่นั้น ผู้วิจัยจะได้สรุปงานกิจการคณะสงฆ์ไว้โดยภาพรวม ดังต่อไปนี้

บทบาทหน้าที่หลักของพระสงฆ์ คือ การให้การศึกษาและขัดเกลาทางสังคมดังนั้น ตั้งแต่อดีตวัดกับวังได้ร่วมมือกันให้การศึกษาแก่ประชาชนมาโดยตลอด จนถึงการศึกษารูปแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ วัดและคณะสงฆ์ยังให้ความร่วมมือจัดการศึกษาของชนชาติอยู่โดยเฉพาะในระดับมูลศึกษา และประถมศึกษา และโดยเฉพาะพระสงฆ์เองเป็นผู้จัดการศึกษาเมื่อถึงรัชกาลที่ ๖ การศึกษาระบบเก่า (ระบบวัด) กับการศึกษาระบบใหม่จึงแยกจากกันอย่างเด็ดขาดหน้าที่ทางการศึกษาโดยตรงของพระสงฆ์ จึงจำกัดอยู่แต่ในวัดและประชาชนในวงแคบเท่านั้น อย่างไรก็ตาม จากความสำคัญของวัดและพระพุทธศาสนาในอดีต ทำให้เกิดประเพณีที่สำคัญที่พระพุทธศาสนาไปเกี่ยวข้องกับการศึกษามาจนถึงปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

๑. ประเพณีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียนของชุมชน และพระสงฆ์เป็นครูผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ชาวกรุงและชาวเมืองในปัจจุบันอาจมองไม่ค่อยเห็น แต่สำหรับชาวบ้านในชนบทห่างไกลยังพอมองเห็น แม้ไม่เป็นศูนย์กลางเหมือนแต่ก่อน ก็เพื่อเป็นช่องทางหรือที่พึ่งแหล่งสุดท้าย

^{๗๐} พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๑๐.

๒. ประเพณีบวชเรียน ซึ่งมีความหมายว่าบวชคู่กับการเรียน เมื่อบวชแล้วต้องเรียนหรือบวชก็เพื่อเรียน แล้วหมายความว่าไปถึงอยู่แค่เรียน เรียนแล้วใครอยู่ฟังอยู่ไม่ใครอยู่ฟังสักไป^{๗๑}

หน้าที่และความผูกพันของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อสังคมโดยหลักธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายธรรมและวินัยได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์เกี่ยวเนื่องผูกพันกับสังคมโดยพื้นฐาน รูปแบบความสัมพันธ์ภายในของสังคมสงฆ์แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์ระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเองและความสัมพันธ์ภายในสังคมส่วนรวม ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน

๑. ความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์ เห็นได้จากบทบัญญัติต่างๆ ในวินัยสงฆ์ให้มีความเป็นอยู่ร่วมกันเป็นวัดหรือสำนักสงฆ์ กำหนดเขตสีมา อุโบสถ การรับภิกษุ การทำสังฆกรรม การอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ ฯลฯ ตลอดจนถึงข้อกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในคณะสงฆ์มีการเคารพกันตามอาวุโส

๒. ความสัมพันธ์กับสังคมชาวบ้าน พระสงฆ์ถูกกำหนดให้ฝากชีวิตไว้กับชาวบ้านตามข้อวินัย ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์ คือ ผู้อุทิศตนให้แก่การศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังจะต้องละเว้นความสุขและความสะดวกสบายในการครองเรือน จึงเป็นบุคคลที่น่าเคารพยกย่องสรรเสริญของชาวบ้าน จึงช่วยเหลือท่านให้ได้ปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่ด้วยการถวายอาหาร ปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อการยังชีพ ส่วนพระสงฆ์ตอบแทนชาวบ้านด้วยความเมตตากรุณา นำเอาหลักธรรมมาเผยแผ่รื้อบรมสั่งสอนจนเป็นหลักว่า พระสงฆ์อาศัยชาวบ้านในด้านอามิสทาน ชาวบ้านอาศัย พระสงฆ์ด้านธรรมทาน อันเป็นการอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อนำไปสู่การสิ้นทุกข์ของทั้ง ๒ ฝ่าย^{๗๒}

พระพุทธเจ้าจึงได้กำหนดหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ที่พึงมีต่อสังคมไว้ ๒ ด้านคือ หน้าที่ต่อตนเองและหน้าที่ต่อผู้อื่น

๑. หน้าที่ต่อตนเองคือต้องศึกษาพระธรรมให้รู้และเข้าใจคำสั่งสอนจนบรรลุผลสำเร็จเป็นขั้นๆ ตามระดับความสามารถและสามารถแนะนำผู้อื่นได้ด้วย ส่วนการปฏิบัติก็คือปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์และเพื่อสืบพระศาสนาต่อไป

๒. หน้าที่สำหรับผู้อื่น คือ พระภิกษุสงฆ์พึงจะทำเพื่อประโยชน์แก่สังคม ๓ ด้านใหญ่ๆ คือ การให้การศึกษา การเผยแผ่และการสงเคราะห์ บทบาทในด้านต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นประจักษ์พยานอย่างดีว่าพุทธศาสนามีความสำคัญต่อชุมชนในอดีตกาล ตลอดจนได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันสงฆ์ในการพัฒนาสร้างสรรค์ให้แก่ชุมชน เป็นเรื่องที่ได้มีการใคร่ครวญให้ได้รับรู้กันมาเป็นเวลานานแล้ว ดังปรากฏในรูปของจารึกคำสอนและชาดกต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่เผยแพร่ออกมา

^{๗๑} พระราชมณเฑียร (ประยุทธ์ ปยุตโต), บทบาทใหม่ของสถาบันสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐), หน้า ๒-๓.

^{๗๒} พระราชมณเฑียร (ประยุทธ์ ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒-๑๔.

ปัจจุบัน^{๗๓} วัดและพระสงฆ์ มีบทบาทสำคัญในการเป็นสถานที่และเป็นผู้ที่ถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนให้แก่ประชาชนได้นำไปปฏิบัติ แต่การที่จะประสบผลสำเร็จเพียงไรนั้น ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการถ่ายทอดและศรัทธาที่ประชาชนที่มีต่อวัดและพระสงฆ์ ซึ่งพอจะสรุปบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันดังนี้

๑. บทบาทด้านการศึกษา

หากจะมองบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อชุมชนในอดีตแล้ว จะเห็นได้ชัดในแง่ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพราะกล่าวกันว่าการเกิดและแพร่ไปของพระพุทธศาสนาก็คือการเปิดและขยายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนโดยแท้ พร้อมๆ กับการขยายตัวของพระพุทธศาสนาก็ได้สร้างความเจริญก้าวหน้าทางการศึกษาอย่างมากมาย ดังที่วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาอันสำคัญและยิ่งใหญ่ระดับมหาวิทยาลัยในโลกสมัยโบราณ ถึงขนาดมีผู้สันนิษฐานไว้ว่า ประเทศอินเดียซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของพระพุทธศาสนาในยุคการศึกษารุ่งเรืองในอดีตนั้น มีสถิติผู้รู้หนังสือถึงร้อยละ ๖๐ ของจำนวนประชากรทั้งหมด ซึ่งแต่เดิมสังคมอินเดียมีข้อแบ่งแยกระหว่างวรรณะทำให้คนวรรณะต่ำไม่มีโอกาสทางการศึกษา พระพุทธเจ้าทรงให้โอกาสทางการศึกษาแก่คนกลุ่มนี้โดยการสั่งสอนอบรมและให้คณะภิกษุสงฆ์ ของพระองค์ทำหน้าที่สืบทอดแนวคิดในการให้การศึกษาธรรมแก่ประชาชนด้วยการจาริกออกไปในชนบทที่ห่างไกล ร่วมทุกข์ร่วมสุขและชี้หลักการครองชีวิตที่ดีงามแก่ประชาชนอันเป็นการศึกษานอกโรงเรียนแบบดั้งเดิม และเป็นการศึกษามวลชนอย่างแท้จริง นอกจากนี้ในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็กล่าวไว้อย่างชัดเจนในเรื่องการอบรมสั่งสอนแนะนำผู้อื่นให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดีตามหลักศีลธรรม^{๗๔}

๒. บทบาทด้านการอบรมทางจริยธรรม

สังคมประกอบด้วยบุคคลแต่ละบุคคล จะอยู่กันโดยราบรื่นไม่ได้หากขาดจริยธรรมซึ่งจริยธรรมเป็นเสมือนสายใยที่ยึดเหนี่ยวให้บุคคลอยู่ด้วยกัน โดยมีความยึดหยุ่นพอสมควร การยึดหยุ่นหมายถึงการให้อภัยกัน ไม่ถือของเขาของเรา ชุมชนที่ขาดจริยธรรมสังคมคือ หลักการที่ทำให้คนผูกพันกันย่อมมีแต่การริวฉฉาน ระส่ำระสาย จริยธรรมที่พระสงฆ์สั่งสอนที่เป็นไปเพื่อความราบรื่นของชีวิตชุมชนมีนานาประการ เช่น ทิศ ๖ และพรหมวิหาร ๔ จริยธรรมบางอย่างยังอยู่ในจิตใจคนไทยมานานแล้วอันอาจจัดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของอุปนิสัยของคนไทย คำสั่งสอนของพระสงฆ์มีส่วนส่งเสริมลักษณะที่ดีให้มีมากขึ้น

^{๗๓} สยามสมาคม, **บทบาทพระสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๓), หน้า ๖๐.

^{๗๔} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), **กรมพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๓.

๓. บทบาทด้านการเผยแผ่ธรรม

ในอดีตการเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์จำกัดอยู่เฉพาะในขอบเขตของวัดและชาวบ้านตามประเพณีและโอกาสอันสมควร เช่น การเทศนาสั่งสอนชาวบ้านในวันพระหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การเทศน์ในงานบุญพิธีหรืองานบำเพ็ญกุศลต่างๆ เช่น งานทำบุญบ้าน งานศพหรือในโอกาสที่ญาติโยมไปวัดเพื่อทำบุญหรือขอคำปรึกษา เป็นต้น ในปัจจุบัน เมื่อกิจพระศาสนาเจริญเติบโตเป็นปึกแผ่น มีการจัดองค์กรทางศาสนา ที่เป็นระบบและแบบแผน ประกอบความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการขนส่งและสื่อสาร ช่วยให้การเดินทางไปในถิ่นต่างๆ มีความสะดวกยิ่งขึ้น และสามารถส่งข่าวสารในรูปแบบต่างๆ ถึงคนจำนวนมากได้อย่างมีประสิทธิภาพและรวดเร็ว การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้ใช้ประโยชน์จากความก้าวหน้าดังกล่าวพระสงฆ์ ในยุคปัจจุบันสามารถดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างกว้างขวาง และเข้าถึงประชาชน กลุ่มต่างๆ ได้มากขึ้น บทบาทพระสงฆ์ด้านการเผยแผ่ธรรมในปัจจุบันอาจแบ่งได้ ๓ ประการใหญ่ๆ คือ

๑) พระธรรมจาริก พระสงฆ์ไทยที่เสียสละเวลาและสมัครใจเดินทางไปปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาในท้องถิ่นที่จังหวัดต่างๆ ที่มีชาวเขาอาศัยอยู่ ทำให้ชาวเขาแต่ละเผ่าหันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แสดงตนเป็นพุทธมามกะ และส่งบุตรหลานเข้าบรรพชาอุปสมบทเป็นจำนวนมาก และได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ทั้งฝ่ายปริยัติธรรมและสามัญศึกษาและได้เดินทางเข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามภูมิลำเนาเดิมอันเป็นเผ่าเดิมของตนต่อไป

๒) พระธรรมทูต คือพระภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในทางพระพุทธศาสนาพอสมควร ที่จะดำเนินการเผยแผ่ได้ แล้วเสียสละไปพบกับประชาชนในถิ่นต่างๆ เพื่อหาทางโน้มน้าวประชาชนให้เกิดความสนใจเลื่อมใสในคุณค่าแห่งศีลธรรมและพระพุทธศาสนา

๓) การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยทั่วไป เช่น การเทศน์ หรือการบรรยายธรรมในโอกาสต่างๆ เช่น ในวันธรรมสวนะ (วันพระ) งานศพ หรือตามที่ได้นิมนต์ไปสถานที่ต่างๆ เนื่องในวันสำคัญต่างๆ การเผยแผ่โดยผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ เป็นต้น

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีเป้าหมายเพื่อนำหลักธรรมทางศาสนาให้แผ่ขยายออกไปในสังคมอย่างกว้างขวาง โดยพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนพระภิกษุสงฆ์สาวกให้ยึดถือหลักการอดทนสำรวมอยู่ในศีล ไม่ก่อศัตรูด้วยการเบียดเบียนหรือก้าวร้าวผู้อื่น ต้องบำเพ็ญสมาธิจิตมั่นไม่หวั่นไหวจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่วุ่นวายรัดกุมนี้ จึงปรากฏว่าการเผยแผ่เป็นไปอย่างได้ผล เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาต่อผู้ที่ได้พบเห็น สามารถชักจูงให้ประชาชนเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเจริญแนวตามพระพุทธองค์อย่างแท้จริง ยิ่งในสมัยหลังพุทธปรินิพพาน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ทวีความสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อสืบทอดพระศาสนาให้คงอยู่และเพื่อสั่งสอนให้ประชาชนได้เจริญรอยตามแนวของพระพุทธเจ้าให้กว้างขวางออกไป การเผยแผ่ครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีการจัดตั้งขบวน

“พระธรรมทูต” เพื่อส่งพระภิกษุออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ ทั้งในและนอกเขตชมพูทวีปครั้งแรกในโลก ซึ่งยังผลให้พระพุทธศาสนาได้เข้ามาตั้งมั่นประดิษฐานในดินแดนที่เป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบันและในดินแดนอื่นๆ อีกหลายแห่ง บทบาทของพระธรรมทูตดังกล่าวยังมีความสำคัญในฐานะเป็นต้นแบบของโครงการพระธรรมทูต อันเป็นโครงการพัฒนาชุมชนชนบทของไทยที่ดำเนินการโดยพระภิกษุสงฆ์ในปัจจุบันนี้อีกด้วย^{๗๕}

๔. บทบาทด้านการพัฒนาชนบท

พระราชวรมุนี (ประยุทธิ์ ปยุตโต) ได้มองบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนออกเป็น ๒ ทาง คือ

๑) บทบาทหลักหรือบทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ คือการเป็นผู้นำชุมชนในด้านจิตใจเสริมศีลธรรม สติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชนเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่ง เป็นรากฐานความเจริญ ความสุขของสังคมอย่างแท้จริง

๒) บทบาทรอง ในบางกรณีอาจมีบทบาทอื่นที่พระสงฆ์อาจจำเป็นและควรเข้าไปเกี่ยวข้องในฐานะที่พระสงฆ์ เป็นผู้รับแรงศรัทธาจากชาวบ้าน อาจแนะนำช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ชาวบ้านในท้องถิ่นให้เห็นลู่ทางในการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจที่เหมาะสมอาจเป็นผู้ประสานการรวมตัวของชาวบ้านในการพัฒนาและอาจจัดวัดให้เป็นสถานที่รวมกลุ่ม เป็นต้น^{๗๖}

จำนงค์ ทองประเสริฐ กล่าวว่า สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันหนึ่งที่มีบทบาทและความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทย นับตั้งแต่พุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ดินแดนแหลมทอง อันเป็นประเทศไทยปัจจุบันราวปี พ.ศ.๓๐๓ ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนเป็นไปอย่างใกล้ชิดและมั่นคงตลอดมา^{๗๗}

๕. บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์

บทบาทของพระสงฆ์ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งควบคู่ไปกับบทบาทหลักของพระสงฆ์ คือด้านสังคมสงเคราะห์ที่มีต่อชาวบ้าน เนื่องจากวิถีชีวิตของพระสงฆ์ต้องมีความเกี่ยวเนื่องกับชาวบ้าน

วินัย เก่งสุวรรณ ได้กล่าวว่า หน้าที่ทางสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์เกิดจากองค์ประกอบ ๓ ประการคือ

๑) การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ในเรื่องปัจจัย ๔

๒) สภาวะและเหตุการณ์ในสังคมเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

^{๗๕} อาริยา ลิมสุวณฺ์, วัฒนธรรมกับการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า ๒๐.

^{๗๖} พระราชวรมุนี (ประยุทธิ์ ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๖๖.

^{๗๗} จำนงค์ ทองประเสริฐ, ประวัติพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สามมิตร, ๒๕๑๔), หน้า ๒๘๓.

๓) คุณธรรม เมตตาธรรม กรุณาธรรมของพระสงฆ์ที่ต้องการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ใน
งานศึกษาของ วินัย เก่งสุวรรณ พบว่า บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ที่ได้ดีที่สุด คือ

(๑) บทบาทด้านการศึกษา วัดให้สถานที่เป็นโรงเรียน และอาคารเรียน พระเป็น
ผู้สอนและอบรมเยาวชนให้รู้หนังสือ ให้เป็นผู้มีศีลธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมอนุเคราะห์การ
จัดตั้งโรงเรียนสอนเด็กก่อนวัยเรียน ชักชวนชาวบ้านให้สนับสนุนด้วยทุนการศึกษา และอุปกรณ์การ
เรียน

(๒) บทบาทด้านการสาธารณสุข พระสงฆ์ทั้งในอดีตและปัจจุบันให้การ
รักษาพยาบาลแก่ชาวบ้านในทุกระดับความเจ็บป่วย โรคบางชนิดหายด้วยแรงศรัทธาที่ผู้ป่วยมีต่อ
พระสงฆ์

(๓) บทบาทด้านการพัฒนาจิตใจของประชาชน พระสงฆ์ให้ธรรมทานแก่ประชาชน
จิตใจที่พัฒนาแล้วจะไม่วุ่นวายจะเข้าใจในความหมายของคำว่า ธรรมย่อมคุ้มครองผู้ประพฤติธรรม
นอกจากนี้การสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ก็สามารถช่วยให้เกิดความสุขสงบทางจิตใจได้มาก

(๔) บทบาทด้านการสงเคราะห์ทางจิต พระสงฆ์มีบทบาทในด้านการช่วยบรรเทา
ปัญหาและมีส่วนช่วยส่งเสริมสุขภาพจิตของประชาชนได้มาก งานสังคมสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ทำได้
โดยตรง คือ งานสังคมสงเคราะห์ทางจิตใจเป็นหลัก

(๕) บทบาทด้านการพัฒนาท้องถิ่น ในชนบทพระสงฆ์มีบทบาทมากในฐานะผู้นำด้าน
การเสนอความคิดริเริ่ม และระดมความร่วมมือของชาวบ้านในการพัฒนาต่างๆ ในชุมชน^{๗๘}

๖. บทบาทด้านการพัฒนาจิตใจ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนากล่าวว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด
สำเร็จได้เพราะใจ เพราะฉะนั้นจึงต้องพัฒนาจิตใจเพราะจิตที่ฝึกดีแล้วจะทำให้มีการพัฒนาภายนอก
ด้วย การพัฒนาจิตใจตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเรียกว่า ภาวนา หรือกรรมฐานมี ๒ ประการ คือ
สมถภาวนา คือทำจิตใจให้สงบ และวิปัสสนาภาวนา คือทำให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริง

๗. บทบาทด้านการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และถ่ายทอด
กันมาจากบรรพชน สู่อนุชนรุ่นหลัง วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑) ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เช่น ปราสาท ราช
วังวัด ป้อม ค่าย กำแพง และลักษณะที่เห็นรูปทรงไม่ชัดเจน เช่น คูน้ำ คันดิน ถนนโบราณ เนินดิน ที่
ปกคลุมเจดีย์ โบสถ์ วิหาร เป็นต้น

---

^{๗๘} วินัย เก่งสุวรรณ, “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ทางการศึกษาในโรงเรียน
พระปริยัติธรรมแผนกสามัญ: ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มโรงเรียนกลุ่มที่ ๑๐”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหา
บัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒.

๒) ศิลปวัฒนธรรมประเภทงานจิตรกรรม ส่วนใหญ่จะมีอยู่ในวัด

๓) ศิลปวัฒนธรรมประเภทงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

๔) ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม เช่น ความคิด อุดมการณ์ ประเพณีความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ^{๗๙}

๘. บทบาทด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาว่าด้วยเรื่องธรรมชาติ กฎของธรรมชาติการปฏิบัติตามกฎระเบียบของธรรมชาติ และผลที่ได้จากการปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ มนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏหลักธรรมมากมายที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมชาติแวดล้อมที่มนุษย์จะต้องอาศัยในการดำเนินชีวิต

๙. บทบาทด้านการรักษาโรค

วัดเป็นสถานพยาบาลที่ใช้รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิปัญญามานับตั้งแต่สมัยก่อน โดยวัดเป็นแหล่งที่เก็บรวบรวมตำราทางการแพทย์พื้นบ้าน และมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นหมอพระรักษาพยาบาลคนเจ็บป่วย บทบาทของวัดเท่าที่ได้กล่าวมานี้ ไม่เพียงเป็นสิ่งที่รู้กันทั่วไปในหมู่ของคนไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แม้ชาวต่างชาติที่ได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยชั่วระยะเวลาหนึ่งก็ยังสามารถมองเห็นบทบาทของวัดดังกล่าวได้อย่างชัดเจน^{๘๐}

อานาจ บัวศิริ ได้รวบรวมข้อคิดเห็นของบุคคลต่างๆ ที่กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการรักษาโรคไว้ เช่น ไพรัตน์ เดชะรินทร์ กล่าวว่า สถาบันศาสนาสำหรับชนบทไทยนับได้ว่าเป็นที่ให้บริการที่มีความสมบูรณ์อยู่มาก โดยเฉพาะในสมัยก่อนวัดบางแห่งมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นนายแพทย์ หรือจิตแพทย์อย่างดีที่สุดที่สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บของชาวบ้านให้หายได้เชื่อว่าโรคนั้นจะหาย หากหลวงพ่อบ้านได้ใช้เวทมนต์หรือพรมน้ำมันต์ ซึ่งเป็นวิธีการรักษาด้านจิต และประเวศ วะสี ได้เสนอความเห็นที่เห็นว่า พระสงฆ์นั้นช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ มาแต่ไหนแต่ไรรวมทั้งเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นโรงพยาบาล ซึ่งขณะนี้ทั่วโลกกำลังพูดถึงการสาธารณสุขเบื้องต้น หรือการสาธารณสุขมูลฐานว่าเป็นของดีและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคมทุกสังคม การสาธารณสุขมูลฐานย่ำที่การพัฒนา การช่วยตัวเองของบุคคล ครอบครัวและชุมชนบ้านกับวัดต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันอยู่แล้ว

^{๗๙} สมคิด โชติกวณิชย์, สมคิด โชติกวณิชย์ อธิปทีกรมศิลปากร ประวัติและผลงานด้านศิลปวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖๘-๑๗๐.

^{๘๐} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, “ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย”, ใน เอกสารประกอบการสอนชุด มนุษย์กับสังคม, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑๗.

ตามวัฒนธรรมไทย พระภิกษุสงฆ์และวัดจึงเป็นศูนย์กลางและองค์กรที่จะช่วยพัฒนาประเทศตามแบบไทยๆ และแบบยืนบนขาของตนเองได้^{๘๑}

การปกครองคณะสงฆ์หรือสถาบันสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้าจะทรงดูแลด้วยพระองค์เองทรงอยู่ในฐานะประมุข และทรงให้ความสำคัญเสมอภาคในการบัญญัติสิกขาบทต่างๆ พระองค์จะทรงทำท่ามกลางสงฆ์สังฆกรรมต่างๆ ที่กระทำได้ต้องได้รับเสียงเอกฉันท์จากคณะสงฆ์จึงจะสามารถดำเนินต่อไป ทำให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปอย่างรวดเร็ว สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงทิ้งไว้เป็นมรดกมาถึงปัจจุบันก็คือ พระธรรมวินัยซึ่งจะเป็นหลักในการที่สถาบันสงฆ์จะใช้เป็นสื่อในการสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้กับชาวโลกต่อไป และจะเป็นสิ่งกำหนดบทบาทหรือจุดยืนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์กับสังคมชาวโลกในปัจจุบันและอนาคตอีกด้วย^{๘๒} การปรับระบบบริหารองค์การชาวพุทธไว้ในหนังสือเรื่องพระพุทธศาสนา ในยุคโลกาภิวัตน์ว่า การบริหารองค์การชาวพุทธควรกระจายอำนาจให้มากขึ้นแม้แต่การปกครองคณะสงฆ์ก็ไม่จำเป็นต้องเลียนแบบระบบราชการที่ชักช้าไม่ทันการ และคณะสงฆ์อาจจะคิดระบบการปกครองให้มุ่งพัฒนาให้วัดแต่ละวัด ให้เข้มแข็งเป็นที่พึ่งของชุมชนอย่างแท้จริง จากนั้นวัดทั้งหลายก็ต้องสร้างเครือข่ายโยงใยร่วมกันทำงานทั่วประเทศ ทั้งพยายามลดขั้นตอนสายบังคับบัญชาที่ซ้ำซ้อนไม่ทันการณ์โดยปรับปรุงระบบพระสังฆาธิการหรือทำเอนจิเนียริงให้กับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ การปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ถือว่าเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน มีการบังคับบัญชากันลงไปตามลำดับชั้น นับตั้งแต่ระดับมหาเถรสมาคมลงไปจนถึงเจ้าอาวาสอันเป็นการปกครองบังคับบัญชาตามเจตนารมณ์ ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕^{๘๓}

บทบาทผู้บริหารงานกิจการคณะสงฆ์ คือ พระสังฆาธิการได้ดำเนินการบริหารกิจการของคณะสงฆ์ตามบทบาทหน้าที่ของพระสังฆาธิการซึ่งมีอยู่ ๖ ด้านคือ ๑) บทบาทด้านการปกครอง ๒) บทบาทด้านการศึกษา ๓) บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๔) บทบาทด้านการเผยแผ่ ๕) บทบาทด้านการสาธารณูปการ ๖) บทบาทด้านการสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งพอจะสรุปได้ในแต่ละด้าน ดังนี้

^{๘๑} อานาจ บัวศิริ, พระกับการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า ๑๖๓-๑๗๓.

^{๘๒} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาที่สากลบนพื้นฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๔), หน้า ๓๒.

^{๘๓} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต ป.ธ.๙), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๖.

๑) บทบาทด้านการปกครอง การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ระบุให้สมเด็จพระสังฆราชในตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายกเป็นพระประมุขสงฆ์ไทยและสงฆ์อื่น ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคมตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัยและทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราชโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคม และสมเด็จพระสังฆราชทรงอยู่ในฐานะผู้ใดจะหมิ่นประมาท ดูหมิ่นหรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายมิได้ โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรปกครองคณะสงฆ์สูงสุด คณะสงฆ์และสามเณรต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นประธานกรรมการ และมีกรรมการโดยตำแหน่ง และกรรมการโดยแต่งตั้ง ในการปกครองคณะสงฆ์ แบบแผนการปกครองคณะสงฆ์แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนหลักกำหนดหน่วยงาน เขตปกครอง ผู้ปกครองหรือผู้รับมอบงานหรือคณะผู้รับมอบงาน ในการปฏิบัติงานการปกครองคณะสงฆ์ และส่วนย่อย ได้แก่ แบบแผนกำหนดอำนาจหน้าที่ การควบคุมบังคับบัญชา การประสานงาน การตั้งผู้รักษาการแทน และการวางระเบียบวิธีปฏิบัติอื่นๆ

ฉะนั้น บทบาทด้านการปกครองของพระสังฆาธิการ จึงมีบทบาทต่อสังคมของพระสงฆ์มาก ซึ่งในปัจจุบันพระสงฆ์มีคุณภาพลดน้อยลงในด้านข้อวัตรปฏิบัติ และความสามารถในการสอน การเผยแผ่ธรรม จึงทำให้พระสงฆ์สูญเสียความเป็นผู้นำในด้านคุณธรรม และด้านสติปัญญา และสูญเสียความศรัทธาจากญาติโยม ดังนั้นการบริหารปกครอง และการดูแลพระสงฆ์เป็นเรื่องหนึ่งที่จะช่วยให้คุณภาพของพระสงฆ์ดีขึ้น คุณภาพของพระสงฆ์จะดีขึ้นได้ต้องอาศัยปัจจัยอย่างอื่นอีก ทั้งนี้หากระบบการปกครองสงฆ์เป็นระบบกากับดูแลพระสงฆ์ให้มีความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม สิ่งที่จะต้องมาเสริมคู่กันก็คือระบบการกลั่นกรองและกล่อมเกลาระบบกลั่นกรองมีไว้สำหรับบุคคลที่จะมาบวช ส่วนระบบกล่อมเกล่าสำหรับผู้ผ่านการบวชมาแล้ว ทั้งนี้คณะสงฆ์จะต้องสร้างระบบกล่อมเกล่าที่ดี ได้แก่ ระบบกล่อมเกล่าที่ไม่เป็นทางการ ก็คือ การดูแลเอาใจใส่ที่อุปัชฌาย์อาจารย์พึงมีต่อศิษย์ ส่วนระบบที่เป็นทางการก็คือระบบการศึกษาด้านปริยัติธรรม

๒) บทบาทด้านการศึกษา การศึกษาในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงการศึกษาพระปริยัติธรรมและการศึกษาอื่น ๆ อันสมควรแก่สมณะ การศึกษาของสงฆ์แต่เดิมนั้นเริ่มต้นมาแต่สมัยพุทธกาลและบุคคลที่เข้ามาสู่สังฆมณฑลในครั้งพุทธกาลตามประวัติความเป็นมาส่วนมาก มักจะได้รับการศึกษาทั้งคติทางโลกและคติทางธรรมมาเป็นอย่างดี ตามลัทธิศาสนาในสมัยนั้น เป็นต้นว่าเรียนจบไตรเพทมาก่อนการศึกษาของสงฆ์ในสมัยพุทธองค์ยังทรงพระชนมอยู่มี ๒ ประการคือ

๑. คันถะธูระ คือ ธูระฝ่ายคัมภีร์ กิจด้านการเรียน

๒. วิปัสสนาธูระ คือ ธูระฝ่ายเจริญวิปัสสนา

กล่าวคือ บทบาทด้านการศาสนศึกษา คือ การสนับสนุนให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม บาลี การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ตามหลักสูตรแบ่งเป็น ๓ ชั้นคือ นักธรรม ชั้นตรี นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอก ถ้าเป็นฆราวาสเรียกว่า ธรรมศึกษา แบ่งออกเป็น ธรรมศึกษา ชั้นตรีธรรม ศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก ส่วนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ตามหลักสูตรแบ่ง ออกเป็น ๘ ชั้นคือ บาลีประโยค ๑-๒ และเปรียญธรรม ๓-๘

๓) บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึงการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลการศึกษาหรือสถาบันการศึกษาอื่นนอกจากการสาธารณะศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาหรือกระบวนการศึกษาสงเคราะห์ปวงชนทั้งก่อนวัยเรียนและในวัยเรียนให้ได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องในเรื่องต่างๆ ตามสมควร การศึกษาสงเคราะห์นั้นเป็นการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนทั่วไป ปัจจุบันดำเนินการ

จึงกล่าวได้ว่า บทบาทด้านการศึกษาสงเคราะห์ หมายถึงการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุน จุนเจือหรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจุนเจือการศึกษาอื่นนอกการศาสนศึกษาหรือสถาบันการศึกษาหรือบุคคลผู้กำลังศึกษาเล่าเรียนคณะสงฆ์ได้กำหนดการศึกษาสงเคราะห์ เป็นกิจการอันหนึ่งของคณะสงฆ์ การศึกษาสงเคราะห์นั้นว่าโดยลักษณะ ควรแยกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑. การศึกษานอกเหนือจากการศาสนศึกษาที่พระสงฆ์ดำเนินการเพื่อการสงเคราะห์ประชาชน หรือพระภิกษุสามเณร ๒. การสงเคราะห์เกื้อกูลแก่การศึกษา สถาบันการศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษา

๔) บทบาทด้านการเผยแผ่ การเผยแผ่พุทธศาสนาเป็นบทบาทหน้าที่ของพระสังฆาธิการ จักต้องกระทำโดยการจัดการเทศนา อบรม สัสมอน ประชาชน ให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติฉะนั้นจักเห็นได้ว่า การเผยแผ่ของพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ ในปัจจุบัน มีทั้งแบบประเพณี แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน และแบบที่จัดเป็นคณะหรือหน่วยงานขึ้นดำเนินการ คือ

๑. การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์ และประเพณีไทย ได้แก่การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้าน ที่มีผู้อาราธนาและที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือเทศน์รูปเดียว หรือเทศน์ปฐกวิสัชนา ๒ รูปขึ้นไป

๒. การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัด หรือที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ หรือ โดยทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ บันทึกแผ่นเสียง หรือแถบบันทึกเสียง ไปเผยแผ่ที่อื่นในโอกาสต่างๆ รวมทั้งการพิมพ์หนังสือเทศน์ หนังสือธรรมะ ออกเผยแผ่ หรือลงในหนังสือพิมพ์และเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ออกเผยแผ่

๓. การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่หรือสถานศึกษาเป็นประจำหรือครั้งคราว หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษ ในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก งานอบรมประชาชนประจำตำบล หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นต้น

การเผยแผ่ หมายถึงการทำให้หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาขยายกว้างขวางออกไป ทำให้เป็นที่เผยแผ่หลายต่อสาธารณชนเป็นการสื่อสารเพื่อการพัฒนาบุคคลทางด้านจิตใจให้มีความเคารพเลื่อมใสยาเกรงต่อพระรัตนตรัยน้อมนาเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติตามสมควรแก่การปฏิบัตินั้นสมดังพระดำริที่พระพุทธองค์ส่ง

พระอรหันต์สาวก ๖๐ รูป ออกไปเผยแผ่พุทธธรรมให้ชาวโลกรับรู้จึงได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า

“จรถภิกขเว จาริก พุทฺชนิตาย

พฺพุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตถาย หิตาย

สุขาย เทวมนุสฺसान”

แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เหล่าทวยเทพและมนุษย์ และให้เกิดประโยชน์สูงสุด^{๘๔} การที่พระองค์ประสงค์ว่า ๓ ประการคือ

๑. ทิฏฐธรรมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์โลกนี้ ประโยชน์ขั้นต้น
๒. สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์เบื้องหน้าหรือภพหน้า หรือประโยชน์สูงขึ้น
๓. ปรมัตถะ คือ ประโยชน์สูงสุด จุดหมายสูงสุด คือนิพพาน วิธีที่พระสงฆ์ใช้ในการเผยแผ่ธรรมะ ในปัจจุบันได้แก่

๑. การเทศนา
๒. ปาฐกถาธรรม
๓. อภิปรายธรรม
๔. สนทนาธรรม
๕. การสอนสมณะกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน
๖. การใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การทำให้พระพุทธศาสนาขยายวงกว้างออกไป ให้แพร่หลาย ได้แก่ การดำเนินการเพื่อให้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเผยแพร่ออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย น้อมนาเอาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดแก่ผู้ปฏิบัติเหล่านั้น เพราะพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกหัวใจสำคัญของ

^{๘๔} วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗.

การเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนา ก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก โดยให้เกิดประโยชน์สุข ตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ ๓ ประการ คือ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในชาตินี้) สัมปรายิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในชาติหน้า) และปรมาตถประโยชน์ (ประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน) พระภิกษุผู้เป็นเจ้าของอาวาส และเจ้าคณะทุกชั้น มีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามบทบัญญัติมาตรา ๓ (๓) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕^{๘๕} ดังนี้

ตามบทบัญญัตินี้ ได้กำหนดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส หรือผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสจะต้องปฏิบัติรับผิดชอบ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะต้องจัดทำ อันเป็นภารกิจประจำตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส หรือตำแหน่งที่สูงขึ้นไป แยกออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. เป็นฐานะในการจัดการศึกษา อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิต
๒. เป็นฐานะในการอบรม และสั่งสอนธรรมะแก่คฤหัสถ์

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ทั้งวัด และพระสงฆ์ได้ทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ ดังนั้นจะเห็นได้จากมีหน่วยพระธรรมทูต ธรรมจาริก ธรรมพัฒนา และหน่วยอบรมทางจิต มีทั้งหน่วยอบรม อ.ป.ต. (หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล) ทั้งนี้การเผยแผ่จะได้ผลก็ต่อเมื่อ

๑. พระสงฆ์จะต้องศึกษา ให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องพระธรรมวินัย และปฏิบัติตามอย่างจริงจัง สอนอย่างไร ปฏิบัติอย่างนั้น
๒. ไม่สอนให้คลาดเคลื่อนจากความจริง เพื่อประโยชน์ของตน
๓. ไม่ยึดติดในแง่ใดแง่หนึ่งของหลักธรรม
๔. ไม่เห็นแก่ความง่าย ดีความพระธรรมวินัยตามความชอบใจ หรือความต้องการของประชาชน
๕. ไม่สนองความต้องการของผู้มีอำนาจ
๖. ประสานความเข้าใจ ความเชื่อหรือลัทธิศาสนาอื่นๆ

จากข้อมูลเบื้องต้นพอสรุปได้ว่า บทบาทด้านการเผยแผ่ คือ การทำให้พระพุทธศาสนา ขยายวงกว้างออกไป ให้แพร่หลาย ได้แก่ การดำเนินการเพื่อให้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เผยแพร่ออกไป ทำให้มีผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย น้อมนาเอาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดแก่ผู้ปฏิบัติเหล่านั้น เพราะพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกหัวใจสำคัญของการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนา ก็เพื่อประโยชน์สุข

^{๘๕} กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, พ.ศ. ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๔ - ๑๓๕.

แก่ชาวโลก โดยให้เกิดประโยชน์สุข ตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ ๓ ประการ คือ ทิฐุธัมมิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในชาตินี้) สัมปรายิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในชาติหน้า) และปรมาตถประโยชน์ (ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน) พระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาส และเจ้าคณะทุกชั้น มีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๕) บทบาทด้านการสาธารณูปการ การสาธารณูปการ หมายถึงการช่วยเหลืออุดหนุนหรือเกื้อกูลคนส่วนมากหรือคนทั่วไปหรือกิจการเกี่ยวกับการดูแลรักษาและจัดการวัดให้อยู่ในความเรียบร้อยเป็นงานเกี่ยวกับการพัฒนาอาคาร สถานที่ และสิ่งแวดล้อมของวัดได้แก่ การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนวัตถุและศาสนสถานให้อยู่เรียบร้อยดีงาม ซึ่งได้แก่การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนโดยมีพระภิกษุสงฆ์ เป็นผู้นำในการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ ผู้นำทางศาสนาของชุมชน เป็นผู้ดูแลและรักษา และจัดการวัดของประชาชนถือเป็นการช่วยเหลือประชาชนและกิจการอื่นๆ ของวัดล้วนเป็นกิจการที่ให้การช่วยเหลืออุดหนุนหรือเกื้อกูลประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัด หรือประชาชนทั่วไป จึงได้เรียกกิจการเกี่ยวกับการดูแลรักษาและการจัดการวัดว่าการสาธารณูปการ ในมาตรา ๓ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ.๒๕๓๕ ได้บัญญัติให้เจ้าอาวาสมีหน้าที่ข้อแรกว่า บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรม และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี การสาธารณูปการจึงเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสและเป็นกิจการของวัดและคณะสงฆ์ตามกฎหมาย อนึ่งงานด้านสาธารณูปการ เมื่อแยกเป็นข้อย่อยแล้วจะได้ดังนี้

๑. ขออนุญาตรื้อถอนและก่อสร้างศาสนวัตถุใหม่
๒. ขอสถสร้างวัดตั้งวัด วัดพัฒนาตัวอย่าง
๓. ขอยกวัดร้างเป็นวัดมีภิกษุจำพรรษา
๔. ขอยกวัดเป็นพระอารามหลวง
๕. ขอยุบวัดรวบวัด
๖. วัดประณีตคึกฤย วินาศภัย
๗. การประชุมตรวจการคณะสงฆ์
๘. การของใช้ที่ดินทางราชการเพื่อสร้างวัด
๙. ระเบียบ กฎหมาย ที่เกี่ยวกับสาธารณูปการ
๑๐. ขอพระราชทานวิสุงคามสีมา
๑๑. งานของงบประมาณอุดหนุนการบูรณะวัด

การสาธารณูปการ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ กล่าวว่า เป็นนาม หมายถึง “การก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์” สำหรับสาธารณูปการ ที่จัดเป็นระเบียบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ส่วนกลาง และระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง เรียกว่า “การสาธารณูปการ” นั้น^{๘๖} หมายถึง

๑. การก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ และศาสนสถาน

๒. กิจการอันเกี่ยวกับวัด คือ การสร้างวัด การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุจำพรรษา และการยก วัดราษฎร์เป็นพระอารามหลวง

๓. กิจการอื่นๆ ของวัด เช่น การจัดงานวัด การเรียไร

๔. การศาสนสมบัติของวัด

ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ว่า บทบาทด้านการสาธารณูปการ การสาธารณูปการ หมายถึงการลงมือปฏิบัติงานสาธารณูปการ ซึ่งมีวิธีปฏิบัติแตกต่างกันตามลักษณะงาน การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ ได้แก่ การก่อสร้างศาสนวัตถุขึ้นมาใหม่ การซ่อมแซมของเก่า และการปรับปรุงตกแต่งศาสนวัตถุและศาสนสถานที่มียุคเดิม หรือที่เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ เพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

๖) บทบาทด้านการสาธารณสงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึงการช่วยเหลือสังคมในด้านต่างๆ การจัดกิจการอันเป็นประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่วัดหรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณะประโยชน์ในด้านสังคมสงเคราะห์ทั้งการสงเคราะห์บุคคลและสาธารณะสงเคราะห์โดยแยกลักษณะมี ๔ ประการคือ

๑. การดำเนินกิจเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดและคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจอย่างใดอย่างหนึ่งมีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณะประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประจำตำบล ห้องสมุดเพื่อประชาชน จัดอบรมวิชาชีพให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น

๒. การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณะประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือเอกชนให้เป็นไปเพื่อสาธารณะประโยชน์ เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบลและการอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๓. การเกื้อกูลสาธารณะสมบัติ สถานที่อันเป็นสาธารณะสมบัติได้แก่ การสร้างถนน ขุดลอกคูคลอง ก่อสร้างโรงพยาบาลและปลูกต้นไม้ เป็นต้น

๔. การเกื้อกูลแก่ประชาชนหรือสรรพสัตว์ ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชน เช่น จัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือประชาชนทางด้านไฟไหม้และน้ำท่วม มอบเครื่อง

---

^{๘๖} พระเทพปริยัติสุธี, (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่องการปกครองคณะสงฆ์ และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๐), หน้า ๔๔-๔๕.

อุปโลกปรีโลกแก่ผู้ประสบภัย และสาธตธรรมาภัยซึ่งได้แก่ ความยากจน ความเจ็บไข้ เป็นต้นบพบาทของพระสงฆ์ในทางตรงกันข้ามคือ มองว่าศาสนาควรมีหน้าที่ ๒ ประการคือ ผดุงไว้ซึ่งสังคมอันดีงาม และจะต้องเป็นผู้นำในการเรียกร้องและแสวงหาสังคมที่ดีกว่า ในด้านพระสงฆ์จะต้องเข้าไปรับรู้กับสภาพความเป็นจริงของสังคมเพื่อจะได้เข้าไปแก้ปัญหและพัฒนา เพราะถ้าพระสงฆ์ไม่สนใจหรือมองโลกุตระธรรมอย่างเดียวแล้ว ก็เท่ากับว่าพระสงฆ์ขาดเมตตาธรรม กรุณาธรรมและไม่เอื้ออาทรต่อเพื่อนร่วมทุกข์ ยิ่งพระสงฆ์ละทิ้งปัญหาของสังคมออกไปเท่าใด สังคมก็จะไม่มองเห็นความสำคัญของศาสนา และพระสงฆ์ออกไปเท่านั้นประการสำคัญที่สุดควรจะมีการอบรมพระสงฆ์ให้มีความรู้เข้าใจในสภาพสังคม เน้นหนักในทาง^{๔๗}

บพบาทของพระสงฆ์ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งควบคู่ไปกับบพบาทหลักของพระสงฆ์คือ ด้านสังคมสงเคราะห์ที่มีต่อชาวบ้าน เนื่องจากวิถีชีวิตของพระสงฆ์ต้องมีความเกี่ยวเนื่องกับชาวบ้าน วินัย เก่งสุวรรณ ได้กล่าวว่า หน้าที่ทางสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์เกิดจากองค์ประกอบ ๓ ประการดังนี้

๑. การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ในเรื่องปัจจัย ๔
๒. สภาวะและเหตุการณ์ในสังคมเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น
๓. คุณธรรม เมตตาธรรม กรุณาธรรมของพระสงฆ์ที่ต้องการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ในงานศึกษาของ วินัย เก่งสุวรรณ พบว่า บพบาทด้านสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์ที่ดีที่สุดคือ
  ๑. บพบาทด้านการศึกษา วัดให้สถานที่เป็นโรงเรียน และอาคารเรียน พระเป็นผู้สอนและอบรมเยาวชนให้รู้หนังสือ ให้เป็นผู้มีศีลธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมอนุเคราะห์การจัดตั้งโรงเรียนสอนเด็กก่อนวัยเรียน ชักชวนชาวบ้านให้สนับสนุนด้วยทุนการศึกษา และอุปกรณ์การเรียน
  ๒. บพบาทด้านการสาธารณสุข พระสงฆ์ทั้งในอดีตและปัจจุบันให้การรักษาพยาบาลแก่ชาวบ้านในทุกระดับความเจ็บป่วย โรคบางชนิดหายด้วยแรงศรัทธาที่ผู้ป่วยมีต่อพระสงฆ์
  ๓. บพบาทด้านการพัฒนาจิตใจของประชาชน พระสงฆ์ให้ธรรมทานแก่ประชาชนจิตใจที่พัฒนาแล้วจะไม่วนวายจะเข้าใจในความหมายของคำว่า ธรรมย่อมคุ้มครองผู้ประพฤติธรรมนอกจากนี้ การสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ก็สามารถช่วยให้เกิดความสุขสงบทางจิตใจได้มาก
  ๔. บพบาทด้านการสงเคราะห์ทางจิต พระสงฆ์มีบพบาทในการช่วยบรรเทาปัญหา และมีส่วนช่วยส่งเสริมสุขภาพจิตของประชาชนได้มาก งานสังคมสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ทำได้โดยตรงคือ งานสังคมสงเคราะห์ทางจิตใจเป็นหลัก

---

^{๔๗} สลักขณ์ ศิวลักขณ์, ศาสนากับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗.

๕. บทบาทด้านการพัฒนาท้องถิ่น ในชนบทพระสงฆ์มีบทบาทมากในฐานะผู้นำด้านการเสนอความคิดริเริ่ม และระดมความร่วมมือของชาวบ้านในการพัฒนาต่างๆ ในชุมชน^{๘๘}

๖. บทบาทด้านการพัฒนาจิตใจ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาถือว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จได้เพราะใจ เพราะฉะนั้นจึงต้องพัฒนาจิตใจเพราะจิตที่ฝึกดีแล้วจะทำให้มีการพัฒนากายนอกด้วย การพัฒนาจิตใจตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเรียกว่าภาวนา หรือกรรมฐานมี ๒ ประการ คือ สมถภาวนา คือทำจิตใจให้สงบ และวิปัสสนาภาวนา คือทำให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริง

๗. บทบาทด้านการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และถ่ายทอดกันมาจากบรรพชน สู่อนุชนรุ่นหลัง วัฒนธรรมแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้

๑. ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เช่น ปราสาท ราชวัง วัด ป้อม ค่าย กำแพง และลักษณะที่เห็นรูปทรงไม่ชัดเจน เช่น คูน้ำ คันดิน ถนนโบราณ เนินดิน ที่ปักคลุมเจดีย์ โบสถ์ วิหาร เป็นต้น

๒. ศิลปวัฒนธรรมประเภทงานจิตรกรรม ส่วนใหญ่จะมีอยู่ในวัด

๓. ศิลปวัฒนธรรมประเภทงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

๔. ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม เช่น ความคิด อุดมการณ์ ประเพณีความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ^{๘๙}

๘. บทบาทด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาว่าด้วยเรื่องธรรมชาติ กฎของธรรมชาติการปฏิบัติตามกฎระเบียบของธรรมชาติ และผลที่ได้จากการปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏหลักธรรมมากมายที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมชาติแวดล้อมที่มนุษย์จะต้องอาศัยในการดำเนินชีวิต

๙. บทบาทด้านการรักษาโรค วัดเป็นสถานพยาบาลที่ใช้รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิปัญญามานับตั้งแต่สมัยก่อน โดยวัดเป็นแหล่งที่เก็บรวบรวมตำราทางการแพทย์พื้นบ้าน และมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นหมอพระรักษาพยาบาลคนเจ็บป่วย บทบาทของวัดเท่าที่ได้กล่าวมานี้ ไม่เพียงเป็นสิ่งที่รู้กัน

^{๘๘} วินัย เก่งสุวรรณ, “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับงานสังคมสงเคราะห์ทางการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มโรงเรียนกลุ่มที่ ๑๐”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑).

^{๘๙} สมคิด โชติกวณิช, สมคิด โชติกวณิช อธิปทีกรมศิลปากร ประวัติและผลงานด้านศิลปวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการกรม กรมศิลปากร, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖๘-๑๗๐.

ทั่วไปในหมู่ของคนไทยที่เป็นพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แม้ชาวต่างชาติที่ได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทยชั่วระยะเวลาหนึ่งก็ยังสามารถมองเห็นบทบาทของวัดดังกล่าวได้อย่างชัดเจน^{๙๐} แม้ในสมัยปัจจุบันบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในการส่งเสริมสุขภาพชุมชนก็ไม่ได้หายไปจากสังคมไทย ยังคงมีบทบาทเป็นที่พึ่งของประชาชน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ยากไร้ในชนบท หรือผู้ป่วยที่เกือบสิ้นหวังในชีวิต หรือผู้ป่วยที่เข้าสู่ระยะสุดท้ายของชีวิต ด้วยปัญหาสุขภาพทางการแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถเยียวยา รักษาได้การรักษาที่พระสงฆ์จึงเป็นทางเลือกสุดท้าย ซึ่งถึงแม้จะไม่สามารถชี้ผลที่แน่ชัดของสุขภาพทางกายว่าดีขึ้นหรือไม่ แต่ก็ให้ผลดีต่อสุขภาพจิตใจของผู้ป่วยได้ในระดับหนึ่ง ทั้งนี้เพราะวัดเป็นสถานที่อันสงบ เป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณของชุมชน วัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งจนยากที่จะแยกออกจากกันได้ เนื่องจากชีวิตของคนในชุมชนเกี่ยวพันอยู่กับวัดตั้งแต่เกิดไปจนตาย ดังนั้น บทบาทของวัดที่สำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนก็คือการให้บริการหรือส่งเสริมสุขภาพของชุมชนให้ดีขึ้น อย่างน้อยทำให้ปัญหาเรื่องสุขภาพกายสุขภาพจิตลดน้อยลง จะเห็นว่าวัดได้มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ให้บริการต่างๆ ที่จำเป็น วัดกับชุมชนเปรียบได้กับชีวิตของคนเรา วัดเปรียบเหมือนจิตใจหรือจิตวิญญาณของชุมชนและชุมชนเปรียบเหมือนร่างกาย วัดจึงเปรียบเสมือนเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านและเป็นศูนย์กลางกิจกรรมต่างๆ ทางสังคมและเป็นส่วนประกอบที่จะขาดเสียมิได้สำหรับชุมชนแต่ละระดับ แต่ละท้องถิ่น แม้กระทั่งเมื่อได้สร้างหมู่บ้านเล็กๆ ขึ้นใหม่ก็ต้องสร้างวัดขึ้นมาด้วย

นอกจากนั้น “บทบาทของพระสงฆ์นั้นจะต้องมองเห็นวัตถุประสงค์และหน้าที่ของตนเองให้ชัดเจนจะต้องสร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ชี้นำทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้องให้แก่สังคมส่งเสริมการเข้มแข็งของชุมชน แก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธีอนุรักษสิ่งแวดล้อม”^{๙๑}

“ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายเป็นผู้มีอุปการะแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต และเสนาสนะ และศิลาณปัจจัยเภสัชบริขาร แม้เธอทั้งหลายก็จงเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมอันงดงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศแบบการครองชีวิตอันประเสริฐ พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธบริบูรณ์แก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นเถิด”^{๙๒}

^{๙๐} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, “ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย”, ในเอกสารประกอบการสอนชุด มนุษย์กับสังคม, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑๗.

^{๙๑} ประเวศ วะสี, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิซีเมนต์ไทย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๙.

^{๙๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

ภิกษุสงฆ์ได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากชาวบ้าน จึงต้องทำหน้าที่ในการเผยแผ่หลักพุทธธรรมหลักคำสอน เพื่อสืบต่อพระพุทธศาสนา มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมาย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับชุมชนและข้อเตือนใจในทางความประพฤติปฏิบัติดังต่อไปนี้

- ๑) ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว
- ๒) แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
- ๔) ให้ได้ฟังให้ได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
- ๕) ชี้แจงอธิบายทำให้สิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- ๖) บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ^{๙๓}

ดังนั้น บทบาทการเผยแผ่ของวัดในปัจจุบัน โดยมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ ตั้งแต่ยุคการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นต้นมา เนื่องจากวัดและพระสงฆ์ได้ถูกดึงเข้ามามีบทบาทโครงการพัฒนาประเทศชาติหลายโครงการ จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ได้มีหน่วยงานและนักวิชาการให้ไว้หลายลักษณะพอจะประมวลได้ดังนี้

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึง “บทบาทของพระสงฆ์” ว่า พระสงฆ์ในปัจจุบันนี้มีได้อย่างตัวใครตัวมัน แต่พระสงฆ์ได้กลายเป็นสถาบันศาสนา ซึ่งมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ ๒ ประการ คือ ๑. บทบาทหรือหน้าที่ต่อตนเอง ๒. บทบาทหรือหน้าที่ต่อผู้อื่น บทบาทหรือหน้าที่ต่อตนเองในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ได้ทรงปรารภถึงฐานะหรือกิจที่พึงกระทำของพระสงฆ์ ไว้ ๒ ประการ คือ

๑. คันถฐานะ หมายถึง การศึกษาถึงหลักธรรมต่างๆ ที่พระองค์ทรงแสดงไว้ จนสามารถจำได้ บอกกล่าวและถ่ายทอดได้ เรียกว่าบทบาทในการศึกษา

๒. วิปัสสนาฐานะ หมายถึง การปฏิบัติ การพิจารณาถึงทุกขลักษณะ อนิจจลักษณะและอนัตตลักษณะ ด้วยความพากเพียรพยายามจนกว่าจะบรรลุถึงนิพพาน เรียกว่า “บทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติตนปกครองตน”^{๙๔}

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึงบทบาทพระสงฆ์เท่าที่รู้ ๆ กัน คือบทบาทด้านการศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ หลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ดำรงรักษาวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตแบบพุทธ คือให้คนดำเนินชีวิตตามแบบพุทธวิธีบทบาทด้านสาธารณูปการและสาธารณะสงเคราะห์ ซึ่งเป็นบทบาทหลักของพระสงฆ์ และนอกจากนั้นจะเป็น

^{๙๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **ธรรมญูชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๕๗.

^{๙๔} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๖๐.

บทบาทด้านการพัฒนาสังคม การจัดการศึกษา ด้านการรักษาสิ่งแวดล้อม และนอกจากนี้ยังมีบทบาทในการเตือนสติทางสังคม ชี้นำสังคมให้เป็นสังคมแห่งสัมมาทิฐิ ประการสำคัญพระสงฆ์ต้องมีบทบาทในการตรวจสอบสังคมสงฆ์ ตรวจสอบพฤติกรรมของพระสงฆ์ด้วยกันด้วย เพื่อให้พระสงฆ์ดำรงตนอยู่ในพระธรรมวินัย ให้พระสงฆ์มีพระธรรมวินัยเป็นมรรคาแห่งชีวิต มีชีวิตเป็นอยู่แบบพรหมหรือพรหมมรรคา แล้วประกาศวิถีวิตพรหมจรรย์นั้น^{๙๕}

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ) ได้กล่าวถึงการศึกษาที่ภิกษุสงฆ์ได้ดำเนินการในปัจจุบัน ๔ ลักษณะ คือ

๑. โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา วัดหรือมูลนิธิในวัดจัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลเด็กและเยาวชนที่ยากจนบางแห่งมีนักเรียนชาย – หญิง เรียนร่วมกันกับภิกษุสงฆ์สามเณร ปัจจุบันโรงเรียนประเภทนี้สังกัดคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

๒. โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ตั้งตามพระราชประสงค์และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์และอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

๓. ศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งให้การศึกษาอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน สอนเฉพาะวันอาทิตย์

๔. ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เป็นศูนย์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อฝึกอบรมปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็ก ตลอดจนเตรียมความพร้อมด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ส่งเสริมให้ภิกษุได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมเพิ่มขึ้นและเป็นศูนย์ประสานความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้านการจัดการศึกษาและการจัดอบรม ทั้ง ๔ ประเภทดังกล่าวนี้ นับเป็นงานที่พระสงฆ์มีโอกาสได้พัฒนาชาติบ้านเมืองโดยแท้^{๙๖}

พระราชรัตนมณี (ชัยวัฒน์ ปณฺณาสิริ) กล่าวถึงความสำคัญของภารกิจด้านนี้ว่า การสาธารณสงเคราะห์เป็นการจัดให้การสงเคราะห์ในด้านต่างๆ แก่ประชาชนผู้อุปถัมภ์บำรุงวัด ทายก ทายิกาของวัดหรือประชาชนทั่วไป วัดเป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัดอยู่ได้ก็ต้องพึ่งบ้านและบ้านอยู่ได้ก็ต้องพึ่งวัด วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชนเมื่อประชาชนเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เป็นหน้าที่ของวัดจะต้องจัดการสงเคราะห์ช่วยเหลือการสาธารณสงเคราะห์จึง

^{๙๕} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมมิตร, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔๓.

^{๙๖} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ), *การคณะสงฆ์และการพระศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๔๘-๔๙.

เป็นหน้าที่ของวัดและเจ้าอาวาสจะต้องดำเนินการบริหารงานทุกด้านเกี่ยวกับการสงเคราะห์ประชาชนในขอบเขตที่วัดจะจัดได้^{๙๗}

พินิจ ลาภธนานันท์ ทำการวิจัย บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท กล่าวว่า “บทบาทพระสงฆ์เป็นบทบาทในด้านให้ความรู้พัฒนาจิตใจให้แก่ชุมชน บทบาทในการส่งเสริมการศึกษา บทบาทในการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่น บทบาทการเผยแพร่ธรรม บทบาทส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน บทบาทที่เป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน”^{๙๘}

พระสงฆ์คือผู้ที่เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นพระสงฆ์ที่ได้รับการบวชอย่างถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย ประพฤติดี ปฏิบัติชอบด้วยตนเอง ทำหน้าที่สั่งสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม ปัจจุบันพระสงฆ์มีบทบาทในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ วิทยากร ครู อาจารย์ นักเทศน์ นักเขียนสังคมสงเคราะห์ เจ้าอาวาส พระธรรมทูต นักบริหาร นักวิชาการ เป็นต้น มีภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคม ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เป็นการตอบแทนสังคมช่วยเหลือเด็กกำพร้าและยากจน ไม่ทอดทิ้งสังคมเหมือนอย่างที่เคยเห็น ทำให้ประชาชนและสังคมมองเห็นคุณค่าของพระสงฆ์มากขึ้น การที่พระสงฆ์ทำหน้าที่ช่วยเหลือคนยากจน ทำให้พวกเขาเหล่านั้นรู้สึกว่าได้ถูกสังคมทอดทิ้งแต่การให้ความช่วยเหลือของพระสงฆ์นั้นไม่ได้ทำการประชาสัมพันธ์ให้สาธารณชนทราบเท่าที่ควรขาดการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชน จะมีก็น้อยมาก แต่ในปัจจุบันพระสงฆ์ได้เริ่มมีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ สิ่งพิมพ์ ทางอินเทอร์เน็ต เช่น วัดสระแก้วได้มีการทำการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ ให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบความเป็นไปในบทบาทของพระสงฆ์^{๙๙}

ผศ.ดร.ชวนะ มหิทธิชาติกุล-ภวากานันท์ กล่าวว่า บทบาทส่วนหนึ่งของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมไทยเป็นเวลาช้านานแล้ว จนถือได้ว่าวัดหรือพระสงฆ์ก็ตาม เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทยเป็นที่ให้ความสุขความสงบทางใจ อันจะขาดเสียมิได้เพราะชีวิตคนไทยเป็นที่นับถือพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนตายจะเกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งสิ้น คือ

๑. พระสงฆ์กระทำตนเป็นตัวอย่างแห่งความดีให้เห็นเป็นที่เลื่อมใสศรัทธา ของประชาชน และพระสงฆ์เป็นผู้ทรงศีล มีความประพฤติดีเป็นตัวอย่าง ให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตาม

^{๙๗} พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ), การจัดสาธารณูปการและสาธารณะสงเคราะห์ของวัด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สยามไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔.

^{๙๘} พินิจ ลาภธนานันท์, บทบาทพระสงฆ์ในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๓๘.

^{๙๙} บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือการทำวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : หอไตรการพิมพ์, ๒๕๕๓).

๒. พระสงฆ์ช่วยชาติประหยัดเศรษฐกิจ เพราะตามวินัยของพระสงฆ์มีเครื่องใช้เพียงเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ฉันทาหารเพียง ๒ มื้อ เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าสังคมสงฆ์อยู่อย่างประหยัดตัดสิ่งไม่จำเป็นต่อชีวิตทั้งหลายออกเสีย

๓. สถาบันสงฆ์ช่วยในด้านการศึกษาของชาติเป็นอย่างดีในอดีต คนได้รับการศึกษาจากวัด พระสงฆ์ช่วยอบรมกุลบุตร กุลธิดา ต่อมาเมื่อโรงเรียนเพิ่มมากขึ้น วัดก็ยังคงมีบทบาททางการศึกษาอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามชนบทที่การศึกษายังไม่เผยแพร่หลาย ผู้เข้ามาบวชเรียนในพุทธศาสนา ได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ และสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่หมู่บ้านของตนมากมาย เมื่อได้ลาสิกขาออกไปแล้ว และการให้บวชก็ถือกันว่า ผ่านการอบรมศีลธรรมจากศาสนาเป็นคนโดยสมบูรณ์แล้วอีกด้วย ตามความเชื่อถือและศรัทธาของประชาชนที่สืบทอดกันมานับตั้งแต่บรรพบุรุษของตน

๔. ส่วนในเมือง วัดเป็นที่พึ่งอาศัยของเด็กวัดที่เข้ามาศึกษา แต่เนื่องจากฐานะทางครอบครัวไม่ดี จึงต้องอาศัยอยู่ในวัด จึงถือได้ว่าวัดและสถาบันสงฆ์ มีบทบาทมากในการศึกษาแก่ประชาชน

๕. บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ทางจิตใจให้แก่ประชาชน เมื่อมีปัญหาเดือดร้อนทางจิตใจก็จะหันเข้าหาพระ หาความสงบในจิต พระสงฆ์จะช่วยให้การปลอบประโลมจิตใจโดยยึดหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นการช่วยปลดปล่อยของความทุกข์ของประชาชนได้

๖. ในสังคมชนบทที่ยังล้าหลังด้วยการพัฒนาทางด้านต่างๆ พระสงฆ์จะมีบทบาทในฐานะที่เป็นผู้นำในทางการพัฒนาสังคมเหล่านั้น เป็นตัวแทนการเปลี่ยนแปลง (Change Agents) เพราะชาวบ้านมีความศรัทธาและเลื่อมใสเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว จึงให้ความร่วมมือ และเต็มใจในการพัฒนาท้องถิ่นของตน^{๑๐๐}

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ กล่าวถึงความสำคัญของภารกิจด้านนี้ว่าการสาธารณสงเคราะห์เป็นการแสดงบทบาทของพระสงฆ์ ในด้านสังคมสงเคราะห์ทั้งการสงเคราะห์บุคคลและสาธารณสงเคราะห์ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนในการบริจาคช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติต่างๆ เพราะพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางเชื่อมประสานระหว่างคนจนกับคนรวยปัจจัยที่ได้รับบริจาคมหาพระสงฆ์ก็ใช้ทำประโยชน์เป็นสาธารณกุศลและช่วยเหลือบุคคลผู้ขาดแคลนและด้อยโอกาส^{๑๐๑}

^{๑๐๐} ขวนะ มหิทธิชาติกุล-ภวกันันท์, ผศ.ดร., **บทบาทอันพึงประสงค์ของพระสงฆ์ไทยกับสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : เสมาการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๗๓.

^{๑๐๑} บุญศรี พานะจิตต์, **ความสำเร็จในการปฏิบัติการกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้วอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๔๘).**

พนม พงษ์ไพบูลย์ กล่าวว่า “ดังนั้นจึงพบว่า ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทุกแห่งในประเทศไทยที่มีหมู่บ้านและชุมชนจะมีวัดอยู่เสมอซึ่งวัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน หรือชุมชน ซึ่งวัดจะมีบทบาทต่อชุมชนเกือบทุกด้าน”^{๑๐๒}

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ มีทัศนะว่า “สถาบันศาสนาเป็นสถาบันบริการที่มีความสมบูรณ์แบบมากสำหรับสังคมไทย โดยเฉพาะในสมัยก่อนวัดนอกจากที่ทำหน้าที่ทางศาสนาแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นโรงเรียนชุมชน เพราะพระสงฆ์เป็นครูสอนอย่างดี มีความเอาใจใส่เป็นพิเศษยิ่งกว่าครูอาชีพในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะ เป็นคนในหมู่บ้านเกิด และเติบโตขึ้นมาในสิ่งแวดล้อมเดียวกับนักเรียนเข้าใจปัญหาของชุมชน มีความผูกพันกับชุมชนอย่างลึกซึ้งจนแยกไม่ออก”^{๑๐๓}

พิสิษฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร กล่าวว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญมากในชุมชนซึ่งพระสงฆ์แต่ละรูปก็มีวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันในการพัฒนา โดยเฉพาะด้านสังคมพระสงฆ์จะทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี โดยตั้งมั่นในวัดทำการเทศนาสั่งสอนในลักษณะกลุ่มย่อยโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เลือกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อนำหลักธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น การรู้จักการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่การเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การรู้จักการให้ทานและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อย่าง เช่น พระอาจารย์เทอดศักดิ์ จันทโชโต แห่งวัดทุ่งสว่างอำเภอมือง จังหวัดหนองคาย พระครูพิทักษ์พิชคามเขต วัดลุมพินีวัน อำเภอบ้านฝือ จังหวัดอุดรธานี และพระอาจารย์เอก เตชวโร วัดโมกขวนารามอำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น และได้กล่าวถึงพระพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน สุทธิสีโล) วัดสามัคคีอำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ได้มีบทบาทมากในด้านการพัฒนาสังคม ไม่ว่าจะเป็นการสอนให้ประชาชนลดอบายมุข อบรมจิตใจ ฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทำให้จิตใจสะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งท่านจะมุ่งการพัฒนาจิตใจหรือคนก่อนสิ่งใด ยังมีการชักชวนประชาชนรวมพลังเพื่อการพัฒนา มีการระดมพลังสมอง เพื่อแก้ปัญหาให้เห็นพ้องต้องกันว่าควรพัฒนาถนนหนทางเพื่อการคมนาคมที่สะดวก โดยหลวงพ่อนานกับพระสงฆ์ในวัดและชาวบ้านร่วมมือกัน ใช้เครื่องมือทำเกษตรที่มีอยู่ช่วยกันถางป่าขุดดิน ทำล่องถนนให้เกิดขึ้นในชุมชน^{๑๐๔}

^{๑๐๒} พนม พงษ์ไพบูลย์, *จาริกไว้ในพระศาสนาการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : ดันอ้อแถมมี, ๒๕๓๙), หน้า ๔๖.

^{๑๐๓} ไพรัตน์ เดชะรินทร์, *อ่าใน อำนาจ บัณฑิต, รวมข้อคิดเห็น และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องบทบาทพระสงฆ์ด้านการพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๗.

^{๑๐๔} พิสิษฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร, “ศาสนาพุทธ : สถานภาพบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน”, *รายงานการวิจัย*, (สถาบันวิจัยศิลปะ และวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐).

ในกรณีที่พระสงฆ์มิใช่นักคิดและยังติดอยู่กับกระแสโลกพร้อม ๆ กับคนทั่วไปพระสงฆ์เหล่านั้นพอใจต่อพิธีกรรมที่ทำให้เกิดความสุขสบายใจมากกว่าการสนใจศึกษาพระธรรม เมื่อเป็นเช่นนั้นวัดกับพระจึงเป็นแหล่งบุญกุศลโดยวัตถุทาน ผู้คนส่วนหนึ่งที่นับถือพระพุทธศาสนา แต่ไม่รู้ว่าศาสนานี้มีหลักอย่างไร มีคำสอนสำคัญอันใด^{๑๐๕}

อภิชัย พันธเสน ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันว่า ต้องอาศัยคุณสมบัติของวัดและพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมความศรัทธาอันนับถือของประชาชนมาประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชนร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและยังเสนอแนวคิดที่ว่าพระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนประสบการณ์และอุดมการณ์ในลักษณะที่ตอบสนองปัญหา ความต้องการของชุมชนใน ลักษณะประสมประสานกับการทำงานของกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และผู้นำชุมชนรวมทั้งประชาชนในชนบท ๖ ประการ ดังนี้^{๑๐๖}

๑. การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นโดยเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องและเกี่ยวข้องกับทุกๆ ฝ่ายทั้งพุทธจักร (วัดและพระสงฆ์) และอาณาจักร (ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชน) การพัฒนาจึงต้องดำเนินการให้ทั่วถึงครอบคลุมประชาชนทุก ๆ กลุ่ม ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และจะต้องประสานงาน ร่วมมือกันทำงาน โดยพระสงฆ์ควรสำนึกอยู่เสมอว่า ถ้าอาณาจักรเสื่อมลงพุทธจักรจะเจริญอยู่ได้อย่างไร พระสงฆ์จึงควรจะต้องถือเป็นบทบาทหน้าที่ที่ควรจะต้องเข้าไปดำเนินการ

๒. การพัฒนาจะต้องเน้นการพัฒนาบุคคลเพื่อสร้างความพร้อมของประชาชนที่จะเข้าร่วมการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยจะต้องพัฒนาประชาชนให้พร้อมทั้งทางด้านคุณภาพและคุณธรรม ทั้งทางด้านรูปธรรมหรือด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาด้านจิตใจให้ประชาชนได้เข้าใจถึงความหมาย และคุณค่าของการพัฒนาชนบท

๓. การพัฒนาชุมชนควรจะเกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชน โดยอาศัยความรู้ ความสามารถ ทักษะและสติปัญญาของประชาชนในการคิดค้น และริเริ่มโครงการพัฒนาต่างๆ เอง อันจะนำผลสำเร็จมาสู่ชุมชนได้มากกว่าการพึ่งพิงบุคคลจากภายนอกชุมชนที่ไม่รู้ชี้ถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชน

---

^{๑๐๕} ธรรมเกียรติ กันอริ, โลกของสื่อ (สื่อกับศาสนา), (กรุงเทพมหานคร : ที.พี. พรินท์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๐.

^{๑๐๖} อภิชัย พันธเสน, พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออก และทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิกรีนพีซ, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐๕ - ๒๐๖.

๔. การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานได้ในทุก ๆ ด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การตอบสนองแต่เพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้นจะไม่ก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์

๕. การพัฒนาชนบทที่จะสามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนได้ควรจะเป็นการพัฒนาโดยประชาชนและเพื่อประชาชนเอง คือการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอน มิใช่ให้ประชาชนเข้าร่วมเฉพาะการใช้แรงงานเท่านั้น เพราะจะไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในผลผลิตของงานพัฒนาชนบท

๖. การพัฒนาชุมชนที่จะประสบผล สามารถทดลองหรือจัดปัญหาของประชาชนได้อย่างแท้จริง ควรมุ่งเน้นให้เกิดการพึ่งตนเองของประชาชนซึ่งวิถีทางที่จะเป็นไปต่อสภาพการพึ่งตนเองในปัจจุบัน คือ การให้การศึกษากับประชาชนในด้านต่าง ๆ เพื่อการนำไปปรับปรุงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวให้สุขสบาย มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน ควรจะพึ่งพาจากภายนอกเฉพาะเทคโนโลยีและวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและหาไม่ได้ อย่างไรก็ตามในการพัฒนาที่แท้จริงจะต้องเป็นการพัฒนาใน ๒ ลักษณะที่พระสงฆ์ต้องเข้าไปมีบทบาทคือ การพัฒนากายนอกกับพัฒนากายใน ในการพัฒนากายนอกได้รวมเอาการพัฒนาทางด้านร่างกาย ด้านปัจจัย ๔ การอยู่ดีกินดี และการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบวินัยและการเคารพกฎหมาย เป็นต้น

พระสงฆ์เป็นผู้เสียสละ ได้แก่ผู้ที่สละทรัพย์สินสมบัติกับทั้งทั้งบ้านเรือนนอกบวชเพื่อปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เริ่มตั้งแต่พระโกณฑัญญะ เป็นหนึ่งในพวกปัญญาวจคีและเป็นสาวกแรกเมื่อเข้ามาอุปสมบทและประพฤติปฏิบัติจนสำเร็จอริยมรรค อริยผลก็ได้นามว่าอริยสงฆ์ ส่วนที่ยังไม่บรรลุลอริยมรรค อริยผล ดังเช่น พระภิกษุปัจจุบัน ก็ได้นามว่า สมมติสงฆ์ เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าและได้ศึกษาพระธรรมวินัยเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติและมีหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์เผยแผ่ และเผยแพร่พระพุทธศาสนา (Public Relation and Buddhist Propagation)ตลอดจนหน้าที่สั่งสอนผู้อื่น เรียกว่าหน้าที่ของพระสงฆ์^{๑๐๗}

พระสงฆ์ซึ่งอาจจะกล่าวโดยสรุปพระพุทธศาสนาอันมีพระสงฆ์ได้แสดงบทบาทหน้าที่ในฐานะที่เป็นศาสนทายาท มีความสำคัญต่อสังคม ดังนี้

๑) พุทธศาสนาท่าน้ำที่เป็นพลังที่สร้างสรรค์บูรณาการแก่สังคม เป็นสถาบันที่ถ่ายทอดและปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคม ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรม

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

๒) พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อทัศนคติ ค่านิยม และบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางความสัมพันธ์การกระทำต่อกัน ระหว่างสมาชิกในสังคม ตลอดจนทำหน้าที่เป็นกลไกคอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

๓) พระพุทธศาสนาไม่เพียงจะมีหลักการเกี่ยวกับธรรมชาติ ที่ประกอบด้วยศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมในโอกาสทางสังคม และความเกื้อกูลประโยชน์สุขมวลชนทั้งหลาย^{๑๐๘}

โดยสรุปคือ บทบาทของพระสงฆ์นั้นประกอบด้วย บทบาทส่วนตน ก็คือการศึกษาหาความรู้ทั้งทางธรรมและทางสามัญ เพื่อให้เข้าใจทั้งทางธรรมและสภาพความเป็นจริงของสังคมและบทบาทในการสงเคราะห์สังคม คือการให้การช่วยเหลือด้านต่างๆ แก่คนในสังคมทั้งที่ตกทุกข์ได้ยากหรือประสบสุขสบายก็ตามโดยไม่เลือกชั้นวรรณะหรือแม้แต่ความแตกต่างทางศาสนา โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือประโยชน์สุขของคนในสังคมอย่างแท้จริง ดังนั้น วัดและพระสงฆ์จึงเป็นศูนย์กลางของชุมชนในทุกๆ ด้าน สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ ได้ใช้แนวคิดเรื่องบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม : กรณีศึกษานักเรียนในตำบลโนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม

๒.๓.๑ พฤติกรรมเชิงคุณธรรม จริยธรรม

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้กำหนดขอบข่ายของคุณธรรม จริยธรรม ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ไว้ว่า คุณธรรม จริยธรรม ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของคนไทย ได้แก่ ความมีเมตตา กรุณา ความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละไม่เห็นแก่ตัว ความประหยัดและความกตัญญู กตเวทิตา ซึ่งจัดหมวดหมู่ได้ ๒ ประการ คือ^{๑๐๙}

๑. ความไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งได้แก่ การแบ่งปัน ความปรารถนาดี เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว ความเมตตา กรุณา และความกตัญญู กตเวทิตา

๒. ความรับผิดชอบ ซึ่งได้แก่ ความมุ่งมั่นตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความผูกพันพากเพียร ละเอียดรอบคอบ ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ เคารพกฎระเบียบ มีวินัยในตนเอง ความตรงต่อเวลา และการยอมรับผลการกระทำของตนเองเสมอ

^{๑๐๘} ยุทธพงษ์ แสงโสภา, “บทบาทพระสงฆ์กับการแก้ปัญหาสังคมไทย ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสังคมสะสมทรัพย์ จังหวัดจันทบุรี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔).

^{๑๐๙} คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน กระทรวงศึกษาธิการ, **มาตรฐานโรงเรียนพุทธศักราช ๒๕๔๑** สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ครูสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๓๔.

ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงศิลปะแห่งการอยู่ร่วมกัน อย่างมีความสุขของคนหมู่มากไว้
ดังนี้^{๑๑๐}

๑. การรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ปันแก่กัน ทำให้ผู้ที่อยู่ร่วมกันมีระดับเสมอกันทัดเทียมกันไม่
แตกต่างกันมาก เผื่อแผ่ทรัพย์สินเงินทอง ให้ปันวิชาความรู้ ให้ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน มี
น้ำใจต่อกัน คนเราจะสมบูรณ์ไปทุกอย่างไม่ได้ เมื่อผู้ที่ขาดได้รับสิ่งที่ตนต้องการ จากผู้ที่มีสิ่งที่ตน
เหลือเฟือ เมื่อนั้นความสมดุลก็จะเกิดขึ้นในสังคม

๒. การเจรจาด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวาน ปฏิบัติต่อกันด้วยความสุภาพ เพราะการใช้วาจาดี
กิริยาดี ต่อกันในทางสุภาพอ่อนโยนนั่น เป็นการผูกไมตรีไว้ใครๆ ก็ชอบคำพูดที่ไพเราะ ดังนั้น การอยู่
ร่วมกันมากๆ จึงต้องระวังคำพูดให้ดี

๓. การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน คอยตักเตือนเมื่อจะทำผิดหรือเมื่อมีภัยมาคอย
สอบถามทุกข์สุข ซึ่งกันและกัน เรื่องนี้เป็นการแสดงน้ำใจอันดีต่อกัน ก่อให้เกิดความเห็นใจกัน คนเรา
เมื่อเกิดความเห็นอกเห็นใจกันแล้ว ก็พร้อมที่จะให้อภัย เมื่อมีความผิดพลาดเกิดขึ้น ก็จะอยู่กันได้
ด้วยดี

ขอบข่ายของคุณธรรม จริยธรรม ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขที่สำนักงาน
คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ต้องการให้เกิดขึ้นแก่นักเรียน ได้แก่ ความมีเมตตา กรุณา
ความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละไม่เห็นแก่ตัว ความประหยัดและ
ความกตัญญูต่อบุคคล ซึ่งมียารายละเอียดดังนี้

๑) ความเมตตา กรุณา

ความเมตตาเป็นสิ่งที่มนุษย์ควรมีต่อกัน เพราะทำให้มนุษย์อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขและ
สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีคุณภาพ โดยการพัฒนาตนเอง ครอบครัวและสังคมให้
เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น มนุษย์ไม่จำเป็นต้องแสดงความเมตตา กรุณาต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่สามารถ
แสดงความเมตตาต่อสัตว์ พืช หรือสิ่งอื่นด้วยก็ได้ และมีผู้ให้ความหมายของความเมตตา กรุณาไว้
หลายลักษณะ ดังนี้

กรมศาสนา กล่าวว่า เมตตา หมายถึง ความรักใคร่ปรารถนาดีที่จะให้ผู้อื่นมีความสุข
ความเจริญหรือได้รับความสำเร็จสมความปรารถนา เช่น บิณฑบาตมีเมตตาต่อบุตรธิดา ครูอาจารย์มี
เมตตาต่อศิษย์ กรุณา หมายถึง ความสงสารคิดจะช่วยผู้ที่ได้รับทุกข์ให้พ้นจากความทุกข์เมื่อเห็นผู้ใด

---

^{๑๑๐} ประเทิน มหาจันทร์, คู่มืออบรมนักเรียน, (ชลบุรี : โรงเรียนสาธิตพิบูลบำเพ็ญ วิทยาลัยวิชาการ
ศึกษาบางแสน , ม.ป.ป), หน้า ๗๕.

กำลังมีความทุกข์ความเดือดร้อน ก็พยายามหาทางช่วยเหลือบำบัดให้บรรเทาหรือพ้นไปจากความทุกข์^{๑๑๑}

กรมวิชาการ กล่าวถึง การแสดงความเมตตากรุณาควรปฏิบัติด้วยความจริงใจและไม่หวังผลประโยชน์อื่นซึ่งมีพฤติกรรมที่แสดงออก ดังนี้

๑. ให้กำลังใจผู้อื่นเมื่อได้รับความทุกข์

๒. ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น^{๑๑๒}

ชม ภูมิภาค กล่าวว่า เมตตากรุณาแยกออกได้ ๒ อย่าง คือ เมตตา กับกรุณาเมตตา หมายถึง ความรักใคร่ ประรณาที่จะให้ผู้อื่นมีความสุข อยากให้เขาเป็นสุขมีความสำเร็จในชีวิต กรุณา หมายถึง ความสงสารเมื่อเห็นผู้อื่นตกทุกข์ได้ยาก ก็อยากจะช่วยให้เขาพ้นทุกข์ เช่น เห็นคนเจ็บก็อยากให้เขาหายเจ็บ เห็นคนหิวโหยก็ช่วยให้อาหารจากการศึกษาความหมายและพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความเมตตากรุณาของเด็กนักเรียนที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ความเมตตากรุณา หมายถึง ความรักใคร่ ประรณาของเด็กนักเรียน ที่จะให้ผู้อื่นมีความสุข ความเจริญ มีความสงสารคิดจะช่วยให้ผู้อื่นที่ได้รับ ความทุกข์ พ้นทุกข์ และมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเมตตากรุณาได้แก่ การให้กำลังใจผู้อื่นเมื่อได้รับทุกข์ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และช่วยเหลือผู้อื่น^{๑๑๓}

๒) ความมีระเบียบวินัย

ในสังคมประกอบด้วยคนหลายๆคน และแต่ละคนก็มีกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติกันอย่างมากมาย อาจเป็นกิจกรรมส่วนตัว หน้าที่การงาน หรือภารกิจอย่างอื่น โดยอาจจะปฏิบัติคนเดียวหรือปฏิบัติร่วมกับคนอื่น ซึ่งการทำกิจกรรมต่างๆ เราจะต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นตลอดเวลา ถ้าปราศจากความมีระเบียบวินัย ผลของการปฏิบัติกิจกรรมอาจสร้างความกระทบกระเทือนให้แก่ตัวเอง ญาติ มิตรสหาย ชุมชน สังคม ได้รับความเดือดร้อน หรือเสียหาย ดังนั้น เด็กทุกคนในสังคมจึงควรปฏิบัติตามกฎระเบียบวินัย เพื่อไม่ให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น จึงมีผู้ให้ความหมายของความมีระเบียบวินัยไว้หลายลักษณะ ดังนี้

^{๑๑๑} การศาสนา , กรม, **คู่มือครูจริยศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๓ - ๔.

^{๑๑๒} วิชาการ, กอง สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, **การวัดและประเมินผลในชั้นเรียนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๔๐.

^{๑๑๓} ชม ภูมิภาค, “การปลูกฝังจริยธรรม”, **ศึกษาศาสตร์**, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ๒ (๑): ๑๔ - ๑๘ มิถุนายน - ธันวาคม, ๒๕๒๕), หน้า ๘-๙.

กรมวิชาการ กล่าวว่า ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การใช้ชีวิตอย่างสงบสุขเคารพกฎหมายและข้อกำหนดของสังคม มีเหตุผล ปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน^{๑๑๔}

วินัย พัฒนรัฐและคณะ กล่าวว่า ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตามกฎ ข้อบังคับ และกติกาต่างๆที่สังคมกำหนดขึ้นเพื่อให้เป็นแนวทางในการปฏิบัติและใช้ควบคุมความประพฤติของคนในสังคม เช่น กฎหมาย คำสั่ง คำประกาศ ระเบียบของโรงเรียน และกล่าวถึงพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความมีระเบียบวินัย ไว้ดังนี้

๑. รู้จักรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น
๒. เคร่งครัดในระเบียบวินัยอยู่เสมอ
๓. ปฏิบัติตามกฎหมายของสังคม^{๑๑๕}

สาโรช บัวศรี กล่าวว่า ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การมีความเคารพซึ่งกันและกัน โดยทุกคนจะต้องให้เกียรติซึ่งกันและกันทั้งกาย วาจา และความคิด^{๑๑๖}

จากการศึกษาความหมายและพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความมีระเบียบวินัยของเด็กนักเรียนสรุปได้ว่า ความมีระเบียบวินัยของเด็ก หมายถึง การปฏิบัติตาม กฎ ข้อบังคับ และกติกาของสังคม โดยเด็กนักเรียนที่มีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความมีระเบียบวินัย ได้แก่ เด็กนักเรียนต้องรู้จักรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น อย่างเคร่งครัดในระเบียบวินัยอยู่เสมอ และปฏิบัติตามกฎระเบียบที่สังคมกำหนด

๓) ความรับผิดชอบ

ในสังคมใดถ้าเด็กนักเรียนทุกคน มีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความผูกพัน ด้วยความพากเพียร มีความละเอียดรอบคอบ ยอมรับผลการกระทำในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ทั้งพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น สังคมนั้นย่อมที่จะเป็นสังคมที่มีศักยภาพอย่างเต็มที่เพราะนักเรียนทุกคนมีความรับผิดชอบนั่นเอง จึงมีผู้ให้ความหมายของความรับผิดชอบไว้หลายลักษณะ ดังนี้

^{๑๑๔} วิชาการ, กอง สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, การวัดและประเมินผลในชั้นเรียนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย, อ่างแล้ว, หน้า ๙-๑๐.

^{๑๑๕} วินัย พัฒนรัฐและคณะ, แนวการสอนแบบเรียนมาตรฐาน ฉบับพิเศษ เน้นกระบวนการ สอน, ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประสานมิตร, ๒๕๔๑), หน้า ๙.

^{๑๑๖} สาโรช บัวศรี, “จริยธรรมในสังคมไทย” รายงานการสัมมนาจริยธรรมในสังคมปัจจุบัน, (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี , ๒๕๒๒), หน้า ๖๖.

การปฏิบัติตนให้เป็นนักเรียนที่มีความรับผิดชอบอยู่เสมอ ช่วยทำให้งานสำเร็จเรียบร้อย ประหยัดเวลาเป็นลำดับขั้นตอน และเกิดประโยชน์ต่อตนเอง โดยคนที่ปฏิบัติตนเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบนั้นมีลักษณะการกระทำหรือพฤติกรรมที่แสดงออก^{๑๑๗} ดังนี้

๑. ตั้งใจปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย
๒. ปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้วยความมุ่งมั่น
๓. ละเอียดย รอบคอบในการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย
๔. ปฏิบัติหน้าที่ ถูกต้อง แกะไขข้อบกพร่องด้วยความเต็มใจ
๕. ยอมรับผลงานที่ตนเองปฏิบัติ

จากการศึกษาความหมายและพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบของเด็กนักเรียน สรุปได้ว่าความรับผิดชอบ หมายถึง การที่เด็กนักเรียนปฏิบัติงานด้วยความตั้งใจ ชยัน มุ่งมั่น ละเอียดย รอบคอบ เพื่อบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้และมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความรับผิดชอบ ได้แก่ มีความตั้งใจปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย, ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความถูกต้อง ละเอียดย รอบคอบ และยอมรับผลงานที่ตนเองปฏิบัติ

๔) ความซื่อสัตย์

ความซื่อสัตย์เป็นคุณธรรมอันประเสริฐ บุคคลใดมีความซื่อสัตย์ ย่อมได้รับเกียรติและได้รับการไว้วางใจจากผู้อื่น ทั้งยังเป็นผู้อ่องอาจ สง่าผ่าเผย และทำ ให้นำหน้าที่การงานมั่นคง เจริญก้าวหน้าจึงมีผู้ให้ความหมายของความซื่อสัตย์ ไว้หลายลักษณะ ดังนี้

กรมศาสนา กล่าวว่า ความซื่อสัตย์ หมายถึง ความประสงค์ที่ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนไม่เอาเปรียบ กลั่นแกล้งหรือคดโกงผู้อื่นหรือส่วนรวม ให้ยึดหลักเหตุผล ระเบียบแบบแผนกฎหมายของสังคมเป็นเกณฑ์ในการประพฤติทางกาย วาจา ใจ^{๑๑๘}

สภบ ลักษณะและคณะ กล่าวว่า ความซื่อสัตย์ หมายถึง การมีค่านิยมประพฤติปฏิบัติตรงต่อความจริง เช่น ตรงต่อหน้าที่ ตรงต่อความรับผิดชอบ ตรงต่อคำมั่นสัญญาตรงต่อระเบียบกฎหมายเกณฑ์ที่ดีของสังคม^{๑๑๙}

^{๑๑๗} วิชาการ, กอง สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, การวัดและประเมินผลในชั้นเรียนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๔๓.

^{๑๑๘} การศาสนา, กรม, คู่มือครูจริยศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๑๔๖.

^{๑๑๙} สภบ ลักษณะ, “การศึกษาและพัฒนาจริยธรรมไทย”, การวัดผลการศึกษา, (๒ : ๒๙ – ๕๗) กันยายน – ธันวาคม , ๒๕๒๔, หน้า ๓๔.

ความซื่อสัตย์ หมายถึง การกระทำที่ยึดหลักแห่งความยุติธรรมไม่เอาเปรียบผู้อื่น มีความเคารพมั่นใจในตนเองเป็นที่ไว้วางใจของผู้อื่นสัจจะ และความจริงใจความซื่อสัตย์สุจริตเป็นคุณธรรมที่สามารถทำให้คนอยู่ร่วมกันได้ด้วยความไว้วางใจกันทำให้สังคมมีความสุข การปฏิบัติตนให้เป็นคนที่มีความซื่อสัตย์นั้นมีลักษณะการกระทำหรือพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความซื่อสัตย์ ดังนี้^{๑๒๐}

๑. ปฏิบัติตนเหมาะสมตามหน้าที่
๒. ซื่อตรงต่อตนเอง
๓. ซื่อตรงต่อผู้อื่น

จากการศึกษาความหมายและพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความซื่อสัตย์ของเด็กนักเรียน สรุปได้ว่า การที่เด็กนักเรียนมีความซื่อสัตย์หมายถึง การประพฤติปฏิบัติที่เด็กแสดงออกถึงความจริงใจ ไม่คดโกงหลอกลวงหรือไม่เอาเปรียบผู้อื่นและมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความซื่อสัตย์ ได้แก่ การปฏิบัติตนเหมาะสมตามหน้าที่ มีความซื่อตรงต่อตนเองและผู้อื่น

๕) ความเสียสละ

ความเสียสละเป็นคุณธรรมที่สำคัญมาก เนื่องจากคนเราอยู่คนเดียวไม่ได้จะต้องพึ่งพาอาศัยกันเริ่มตั้งแต่เกิดจนตาย แต่การจะพึ่งใครได้ ฝ่ายหนึ่งต้องเสียสละให้ เช่น เราเติบโตขึ้นมาจนเป็นผู้ใหญ่วันทุกวันนี้ ก็ต้องพึ่งพาพ่อแม่ โดยพ่อแม่เป็นผู้เสียสละเวลา ทรัพย์สิน เงินทอง ตลอดจนร่างกาย แรงใจมากมายให้แก่เรา จนเราเติบโตเป็นผู้ใหญ่และพึ่งพาตัวเองได้ มีผู้ให้ความหมายของความเสียสละไว้หลายลักษณะ ดังนี้

กรมการศาสนา กล่าวว่า ความเสียสละหมายถึง ความรู้จักยอมสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อส่วนรวมหรือบริจาควัตถุสิ่งของเงินทองแก่ผู้อื่นที่ควรได้รับ รวมทั้งเพื่อส่วนรวม เพื่อสาธารณกุศล มีการบำรุงการศึกษา โรงพยาบาล ทำถนน สร้างสะพาน หรือบริจาคทรัพย์ช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ภัยต่างๆ เป็นต้น นอกจากนั้นยังกินความถึงการยอมสละชีวิตเลือดเนื้อเพื่อชาติ หรือมนุษยธรรมเมื่อจำเป็น^{๑๒๑}

กรมวิชาการ กล่าวว่า ความเสียสละหมายถึง การยอมเสียสิทธิและยอมลำบากเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น เช่น พ่อแม่ยอมลำบากทำงานหาเงินเลี้ยงลูก ครูอาจารย์ยอมลำบากอบรมสั่งสอนนักเรียน ประชาชนบริจาคโลหิตให้โรงพยาบาล ทหารเสียสละชีวิตเพื่อชาติ เป็นต้น^{๑๒๒}

^{๑๒๐} วิชาการ, กอง สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, การวัดและประเมินผลในชั้นเรียนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑.

^{๑๒๑} การศาสนา, กรม, คู่มือครูจริยศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๒๘.

^{๑๒๒} วิชาการ, กรม, แผนการสอนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๗.

วินัย พัฒนรัฐ และคณะ กล่าวว่า ความเสียสละ หมายถึง การให้หรือบริจาคสิ่งของต่างๆ เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ความเสียสละช่วยให้บุคคลไม่เห็นแก่ตัวยอมอุทิศตนเพื่อประโยชน์และความสุขในสังคม คนที่ปฏิบัติตนเป็นคนเสียสละนั้นมีลักษณะการกระทำหรือพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเสียสละ ดังนี้

๑. รู้จักแบ่งปันทรัพย์สินและสิ่งต่างๆ
๒. มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น
๓. เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน^{๑๒๓}

จากการศึกษาความหมายและพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความเสียสละของเด็กนักเรียน สรุปได้ว่า ความเสียสละ หมายถึง การให้หรือบริจาคสิ่งต่างๆ เพื่อประโยชน์ส่วนรวมหรือบุคคลอื่นและมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเสียสละได้แก่ การรู้จักแบ่งปันทรัพย์สินและสิ่งต่างๆ มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่นและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน

๖) ความประหยัด

ทุกคนเกิดมาต่างก็อยากมีชีวิตอยู่อย่างยาวนาน อยากมีความสุข ความสะดวกสบาย การที่เราจะได้ในสิ่งที่เราต้องการดังกล่าวนี้นั้น เราจำเป็นต้องใช้เงินซื้อหรือจัดหาด้วยความยากลำบาก ดังนั้นเราจึงควรเริ่มประหยัดตั้งแต่วันนี้ เพื่อในวันหน้าเราจะได้ไม่เดือดร้อน และทำให้ลูกหลานมีชีวิตและอนาคตดีขึ้น เป็นศักดิ์ศรีแก่ตัวเองและวงศ์ตระกูล จึงมีผู้ให้ความหมายของความประหยัด ไว้หลายลักษณะดังนี้

กรมวิชาการ กล่าวว่า ความประหยัด หมายถึง การใช้ทรัพย์สิน สิ่งของให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่ามากที่สุด^{๑๒๔}

ชม ภาณุภาค กล่าวว่า ความประหยัด หมายถึง การรู้จักจัดสรรส่วนการใช้ทรัพย์สินหรือสิ่งต่างให้เกิดประโยชน์มากที่สุดโดยอาศัยความพอดี^{๑๒๕}

วินัย พัฒนรัฐ และคณะ กล่าวว่า ความประหยัด หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพย์สินหรือสิ่งต่างที่มีอยู่ตามความจำเป็นโดยใช้น้อยที่สุดแต่เกิดประโยชน์คุ้มค่ามากที่สุด ทั้งนี้ต้องอาศัยความพอดีคือ ไม่ตระหนี่เกินไปจนเป็นการเบียดเบียนตนเอง และไม่สุรุ่ยสุร่ายจนเกินไปการรู้จักประหยัดโดยการใช้จ่ายเท่าที่จำเป็นและเหมาะสมกับสภาพตนเองและครอบครัวจะทำให้ชีวิตในอนาคตมีความ

^{๑๒๓} วินัย พัฒนรัฐและคณะ, แนวการสอนแบบเรียนมาตรฐาน ฉบับพิเศษ เน้นกระบวนการ สอน, ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประสานมิตร , ๒๕๔๑), หน้า ๑๑-๑๒.

^{๑๒๔} วิชาการ , กรม, การประเมินผลการเรียนระดับมัธยมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานทดสอบทางการศึกษา, ๒๕๓๗), หน้า ๓๒.

^{๑๒๕} ชม ภาณุภาค, “การปลูกฝังจริยธรรม”, ศิษยาสาสตร์, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ๒ (๑): ๑๔ – ๑๘ มิถุนายน – ธันวาคม, ๒๕๒๕), หน้า ๘.

มั่นคงและมีความสุข มีพฤติกรรมที่แสดงออกดังนี้

๑. เป็นผู้มี ความประหยัด
๒. ดูแลรักษาสมบัติส่วนตัว
๓. ดูแลรักษาสมบัติส่วนรวม
๔. ชี้แนะบุคคลอื่นให้เห็นคุณค่าของทรัพยากร
๕. เป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้สิ่งของและทรัพย์สิน^{๑๒๖}

จากการศึกษาความหมายและพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความประหยัดของเด็กนักเรียน สรุปได้ว่า ความประหยัด หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรหรือสิ่งต่างๆให้เกิดประโยชน์คุ้มค่ามากที่สุดโดยอาศัยความพอดีเป็นหลักและมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความประหยัด ได้แก่ การเป็นผู้มีความประหยัด ดูแลรักษาสมบัติส่วนตัวและส่วนรวม ชี้แนะบุคคลอื่นให้เห็นคุณค่าของทรัพยากร และเป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้สิ่งของและทรัพย์สิน

๗) ความกตัญญูกตเวที

มนุษย์เป็นสัตว์ที่แตกต่างไปจากสัตว์ทั่วไป เพราะมนุษย์มีสติปัญญาที่ฉลาดกว่า สามารถนำวัสดุมาประดิษฐ์เป็นสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ตลอดจนสร้างสิ่งแวดล้อมของตนเองขึ้นโดยอาศัยการลอกเลียนแบบจากธรรมชาติ นอกจากมนุษย์จะมีสติปัญญาแตกต่างจากสัตว์แล้ว มนุษย์ยังมีคุณธรรมต่างๆซึ่งสัตว์ไม่มี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความกตัญญูกตเวที ซึ่งเป็นคุณธรรมที่มนุษย์แสดงต่อสิ่งที่มีพระคุณหรือสิ่งที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์นั่นเอง จึงมีผู้ให้ความหมายของความกตัญญูกตเวที ไว้หลายลักษณะ ดังนี้

กรมวิชาการ ได้ให้ความหมายของความกตัญญูกตเวทีไว้ว่า กตัญญู หมายถึง ความรู้สึกสำนึกในบุญคุณหรือคุณความดีที่ผู้อื่นมีต่อเรา กตเวที หมายถึง การตอบแทนพระคุณที่ผู้อื่นมีต่อเรา ซึ่งอาจจะแสดงได้ทั้งการกระทำและคำพูด เช่น การกล่าวคำขอบคุณ^{๑๒๗}

วินัย พัฒนรัฐและคณะ กล่าวว่า ความกตัญญูกตเวที เป็นคุณสมบัติของคนดี ผู้ที่มีความกตัญญูกตเวที ย่อมได้รับความชื่นชม ความรักใคร่ ชีวิตมีแต่ความสุข^{๑๒๘}

^{๑๒๖} วินัย พัฒนรัฐและคณะ, แนวการสอนแบบเรียนมาตรฐาน ฉบับพิเศษ เน้นกระบวนการ สอน, ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประสานมิตร , ๒๕๔๑), หน้า ๗.

^{๑๒๗} วิชาการ , กรม, การประเมินผลการเรียนระดับมัธยมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานทดสอบทางการศึกษา, ๒๕๓๗), หน้า ๕๐.

^{๑๒๘} วินัย พัฒนรัฐและคณะ, แนวการสอนแบบเรียนมาตรฐาน ฉบับพิเศษ เน้นกระบวนการ สอน, ๖, หน้า ๑๔-๑๕.

รุจิร ภูสารและคณะ ได้ให้ความหมายของความกตัญญูทเวที ว่ากตัญญู หมายถึง การรู้สึกสำนึกในบุญคุณหรือความดีของคนๆนั้น กตเวที หมายถึง การตอบแทนคุณผู้ที่มีพระคุณแก่เรา และกล่าวถึงลักษณะของความกตัญญูทเวทีว่าเป็นการแสดงออกของบุคคลในพฤติกรรมต่อไปนี้

๑. มีความรู้สึกสำนึกบุญคุณของผู้มีคุณ^{๑๒๙}

๒. ตอบแทนบุญคุณต่อผู้มีคุณ

จากการศึกษาความหมายและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับ ความกตัญญูทเวทีของเด็กนักเรียนสรุปได้ว่า ความกตัญญูทเวที หมายถึง ความรู้สึกสำนึกบุญคุณและตอบแทนบุญคุณที่ผู้อื่นมีต่อเรา และมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการมีความกตัญญูทเวที ได้แก่ มีความรู้สึกสำนึกบุญคุณของผู้มีคุณ และรู้จักตอบแทนคุณต่อผู้ที่มีคุณเสมอ

---

^{๑๒๙} รุจิร ภูสารและคณะ, แบบเรียนแนวหน้า พัฒนาระบบการ สอน ๖, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์ , ๒๕๔๑), หน้า ๒๕.

การวัดทัศนคติเชิงจริยธรรม

การวัดทัศนคติเชิงจริยธรรม เป็นการวัดคุณลักษณะ ด้านความรู้สึกที่เป็นความเชื่อศรัทธา และพร้อมจะปฏิบัติตามคุณธรรมจริยธรรมที่ตนยึดถือ เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสอบถามแบบ สัมภาษณ์ แบบสำรวจรายการ เช่น ต้องการวัดทัศนคติต่อการเสียสละอาจวัดโดยใช้เป็นแบบสอบถาม

ตารางที่ ๒.๑ การวัดทัศนคติเชิงจริยธรรม

ข้อความ	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย	เฉยๆ	ไม่เห็น ด้วย	ไม่เห็น ด้วย อย่างยิ่ง
๑.การเสียสละเป็น สิ่งที่ดีที่ควรปฏิบัติ					
๒.การเสียสละ เป็น คุณธรรมที่สูงส่ง					
๓.การเสียสละเป็น การกระทำที่ไร้ เหตุผล					
๔.บุคคลที่เสียสละ ควรได้รับการยก ย่อง					
๕.กฎหมายแทบจะ ไม่จำเป็นถ้าคนรู้จัก เสียสละ					
๖.สังคมจะเป็นสุข ได้ถ้ารู้จักเสียสละ					
๗.การได้ชื่อว่า เสียสละนั้นทำได้ ยากยิ่ง					

๒.๓.๒ การวัดเหตุผลเชิงจริยธรรม

การวัดเหตุผลเชิงจริยธรรมมีเครื่องมือที่ใช้วัด ได้แก่ แบบสัมภาษณ์รายบุคคล แบบสำรวจรายการ แบบทดสอบสถานการณ์ ซึ่งการวัดเหตุผลเชิงจริยธรรมจะนิยมวัดโดยใช้แบบทดสอบสถานการณ์ การวัดวิธีนี้จำเป็นต้องให้บุคคลได้แสดงความคิดเห็นพร้อมทั้งเหตุผลซึ่งเหตุผลที่อ้างถึงนั้นแสดงระดับของจริยธรรมที่บุคคลนั้นมี และการพิจารณาเหตุผลที่อ้างอันแสดงถึงระดับความมีจริยธรรมจำเป็นต้องอาศัยกฎเกณฑ์ หลักการหรือทฤษฎีอื่นสามารถอ้างอิงได้ ซึ่งมีตัวอย่างและแบบวัดที่ใช้สถานการณ์ ดังนี้

๑. ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจต์ (Piaget)^{๑๓๐} มีความเชื่อว่า ความคิดและสติปัญญาของบุคคลมีการเจริญตามลำดับขั้นของการพัฒนา เมื่อใช้อายุเป็นเกณฑ์ในการแบ่งลำดับขั้น และพบว่าจริยธรรมจะแฝงอยู่ในพฤติกรรมและกฎเกณฑ์การเล่นของเด็กตลอดเวลา ดังนี้

ตารางที่ ๒.๒ ลักษณะพฤติกรรมและระดับของจริยธรรม

ลักษณะพฤติกรรม	ระดับของจริยธรรม
ทำเพื่อสนองความต้องการทางกาย	๑. ขั้นก่อนจริยธรรม (แรกเกิด - ๒ ขวบ)
ทำในสิ่งที่รู้สึกตัวเองปลอดภัย	๒. ขั้นยึดคำสั่ง (๒ - ๘ ขวบ)
ทำด้วยความรู้สึกถูกต้องยุติธรรม	๓. ขั้นยึดหลักแห่งตน (๘ - ๑๐ ขวบ)

การวัดการตัดสินใจเชิงจริยธรรมของเพียเจต์ (Piaget) นั้นพิจารณาเฉพาะขั้นยึดคำสั่งและขั้นยึดหลักแห่งตนเท่านั้น

ตัวอย่าง

นักเรียนรู้สึกพอใจหรือคิดจะทำตามอย่างไร

☐ จีบแฉงรีบคืนไม้บรรทัดให้เพื่อนทันทีที่ครูบอก

☐ กู้ไปแบ่งขนมกินกับเพื่อนโดยแลกเปลี่ยนกัน

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจต์ (Piaget) สามารถระบุระดับจริยธรรมของบุคคลในวัยไม่เกิน ๑๐ ขวบ เท่านั้น สำหรับผู้ที่มีวัยสูงกว่านี้ไม่สามารถใช้ได้เพราะเพียเจต์พบว่าเด็กจะบรรลุทั้งพัฒนาการทางสติปัญญาและจริยธรรมขั้นสูงสุดเมื่ออายุประมาณ ๘ - ๑๐ ปี

^{๑๓๐} Piaget, Jean, *The Moral Judgment of the Child*, (Collier Books New York, N.Y. , 1962), pp. 121 - 126.

๒. ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg)

โคลเบอร์กเชื่อตามทฤษฎีของเพียเจต์ที่ว่าพัฒนาการทางจริยธรรมจะพัฒนาตามพัฒนาการทางพุทธิปัญญา และออกมาในรูปแบบของการตัดสินใจจริยธรรมโดยใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมเพราะแสดงให้เห็นถึงเหตุจูงใจหรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่างๆของบุคคลในการที่จะเลือกกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมชนิดใด ดังแสดงไว้ในภาพประกอบ ๒ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๓ การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก

ขั้นการใช้เหตุผล	ระดับของจริยธรรม
ขั้นที่ ๑ หลักการหลบหลีก (๒ - ๗ ปี) การลงโทษ - ทำเพราะกลัวการลงโทษ ขั้นที่ ๒ หลักการแสวงหารางวัล (๗ - ๑๐ ปี) - เลือกทำในสิ่งที่จะได้ความพอใจ	ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (๒ - ๑๐ ปี)
ขั้นที่ ๓ หลักการทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ (๑๐ - ๑๓ ปี) - ทำเพื่อตามความเห็นผู้อื่น ขั้นที่ ๔ หลักการทำตามหน้าที่ทางสังคม (๑๓ - ๑๖ ปี) - ทำตามกฎหมายและระเบียบของสังคม	ระดับตามกฎหมายเกณฑ์ (๑๐ - ๑๖ ปี)
ขั้นที่ ๕ หลักการทำตามคำมั่นสัญญา (๑๖ ปีขึ้นไป) - ทำเพราะเห็นความสำคัญของคนหมู่มาก ขั้นที่ ๖ หลักการยึดอุดมคติสากล (ผู้ใหญ่) - ทำเพราะยึดถือความถูกต้อง ความยุติธรรม	ขั้นการใช้เหตุผล ระดับของจริยธรรม ระดับเหนือกฎหมาย (๑๖ ปี ขึ้นไป)

ตัวอย่าง

ชายคนหนึ่งขับรถด้วยความเร็วเนื่องจากคนที่นั่งมาในรถกำลังเจ็บต้องไปโรงพยาบาล แต่พอถึงสี่แยก รถติดไฟแดง ถ้าข้าพเจ้าเป็นชายคนนั้น ข้าพเจ้าจะหยุดรถ เพราะ

- ☐ ตัวข้าพเจ้าต้องบาดเจ็บจากอุบัติเหตุแน่นอน
- ☐ กลัวโดนจับต้องเสียค่าปรับ
- ☐ คนอื่นจะได้ไม่ว่าข้าพเจ้าเป็นนักขับรถที่เลว
- ☐ เพื่อปฏิบัติตามกฎจราจร
- ☐ การทำผิดกฎหมายที่ทุกคนยอมรับไม่ควรทำ
- ☐ ชีวิตคนป่วยหนึ่งคนมีค่ามากกว่าอีกหลายชีวิต ถ้าเกิดอุบัติเหตุ

๓. การวัดพฤติกรรมเชิงจริยธรรม

การวัดพฤติกรรมเชิงจริยธรรม นิยมใช้การวัดโดยแบบทดสอบสถานการณ์ ซึ่งการวัดวิธีนี้ จำเป็นต้องให้บุคคลแสดงออกในลักษณะที่สังคมต้องการ ไม่กระทำหรือแสดงออกในลักษณะที่สังคม ไม่ต้องการ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

เพียเจต์^{๑๓๑} (Piaget) ได้เริ่มศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๓๒ จาก การศึกษาเขาได้สร้างแบบสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งข้อคำถามของเขาจะ เกี่ยวข้องกับสถานการณ์คู่ที่เขากำหนดขึ้น ในสถานการณ์คู่ที่เขากำหนดขึ้นนั้นจะเป็นเรื่องที่คล้ายคลึง กันเว้นแต่รูปการของปัญหาที่ตามมาจะแตกต่างกันในเรื่องความตั้งใจหรือแรงจูงใจ ดังตัวอย่างที่ เพียเจต์ (Piaget) กำหนดเป็นสถานการณ์ ขึ้นดังนี้

A : เด็กชายตัวเล็กชื่อว่า จอห์น อยู่ในห้องของเขา ถูกเรียกให้ไปรับประทานอาหารเย็น เขาเดินไปยังห้องอาหาร แต่ที่หลังประตูห้องอาหารมีเก้าอี้ตั้งอยู่และบนเก้าอี้มีถาดพร้อมถ้วยแก้ววาง อยู่ ๑๕ ใบ จอห์นไม่ทราบว่ที่หลังประตูมีของเหล่านั้น เขาจึงเปิดประตูเข้าไป ประตูจึงชนเก้าอี้และ ถาดถ้วยแก้วตกลงไปที่พื้นและแตกทั้งหมด

B : เด็กชายตัวเล็กชื่อว่า เฮนรี่ วันหนึ่งขณะที่มารดาออกไปข้างนอก เขาก็พยายามที่จะ หยิบขวดแยมจากตู้ถ้วยขนม เขาปีนขึ้นไปบนเก้าอี้และเอื้อมแขนไปหยิบขวดแยม แต่ขณะที่เขาใช้ ความพยายามอยู่นั้นเขาก็ไปชนแก้วตกและแตกไป

ลอเรนซ์ โคลเบอร์ก (Lawrence Kohlberg) ผู้ค้นคว้าเกี่ยวกับพัฒนาการทางจริยธรรม โดยเชื่อตามทฤษฎีของเพียเจต์ว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์จะพัฒนาตามพัฒนาการทางพุทธิ ปัญญา แต่ค้านว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ ไม่ได้พัฒนาถึงจุดสมบูรณ์เพียงอายุ ๑๐ ปี แต่มนุษย์ในสภาพปกติจะมีพัฒนาการทางจริยธรรมอีกหลายขั้นตอนจากอายุ ๑๑ ถึง ๒๕ ปี^{๑๓๒} โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1969) ได้สร้างแบบสอบถามชนิดปลายเปิดขึ้นเพื่อรวบรวมข้อมูลใน การศึกษาโดยเล่าเรื่องจากสถานการณ์สมมุติที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม ซึ่งเป็นเหตุการณ์ขัดแย้งระหว่าง ความต้องการส่วนบุคคล กับกฎเกณฑ์ของหมู่คณะหรือสังคม ให้ผู้ถูกทดสอบฟังก่อน แล้วถามเหตุผล ว่าเรื่องอย่างนี้ควรทำหรือไม่ควรทำ เพราะเหตุใด จากนั้นก็นำเอาเหตุผลต่างๆจากคำตอบมาวิเคราะห์

^{๑๓๑} Piaget, Jean, *The Moral Judgment of the Child*, pp. 121 - 126.

^{๑๓๒} Kolberg, Lawrence, "The Child as a Moral Philosopher", in *Residing in Educational Psychology Today*, (California : CRM Books , 1969), p. 391.

ว่าส่วนใหญ่แล้วจัดอยู่ในจริยธรรม ๓ ระดับ ๖ ขั้นตอน ที่เขาศึกษาไว้ ดังตัวอย่างเรื่องของโคลเบอร์ก (Kohlberg, 1969)^{๑๓๓} ดังนี้

ตัวอย่าง

ในยุโรป สตรีคนหนึ่งกำลังจะตายด้วยโรคมะเร็ง แพทย์แนะนำว่ามียาชนิดหนึ่งซึ่งค้นพบโดยเภสัชกรในเมืองเดียวกันที่สามารถจะช่วยชีวิตเธอไว้ได้ เภสัชกรผู้นั้นคิดราคายา ๒,๐๐๐ เหรียญ คือคิดเอากำไรเป็น ๑๐ เท่าของราคาทุน สามิของผู้ป่วยชื่อเฮนซ์ พยายามไปยืมเงินจากทุกคนที่เขา รู้จัก แต่เมื่อรวมกันแล้วก็ได้เพียงครึ่งหนึ่งของราคา เขาบอกกับเภสัชกรว่า ภรรยาของเขากำลังจะตายและขอร้องให้เภสัชกรลดราคายาลงหรือขอผลัดไปจ่ายวันหลัง แต่เภสัชกรตอบว่าไม่ได้ ดังนั้น เฮนซ์ จึงสิ้นหวังและตัดสินใจเข้าไปขโมยยาจากร้านขายยาเพื่อช่วยชีวิตภรรยาของเขา

คำถาม

- ๑) เฮนซ์ควรจะทำเช่นนั้นหรือไม่ และเพราะเหตุใด
- ๒) เป็นหน้าที่ของสามิที่จะต้องขโมยหรือไม่
- ๓) ถ้าท่านกำลังจะตายด้วยโรคมะเร็ง แต่ยังมีร่างกายแข็งแรงพอ ท่านจะขโมยยาเพื่อช่วยชีวิตตนเองหรือไม่

จากที่ได้กล่าวมา สรุปได้ว่า บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม : กรณีศึกษานักเรียนในตำบลโนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว เป็นคุณลักษณะที่พึงปรารถนาในอันที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์ คุณค่าตลอดจนความดีความงามให้เกิดขึ้นในสังคม คุณลักษณะเหล่านี้ได้แก่ ความรับรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความสามัคคี ความเมตตา กรุณา สำหรับในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะวัดพฤติกรรมเชิงคุณธรรมของเด็กในครอบครัวชาวพุทธ ซึ่งเป็นการรู้จักใช้เหตุผลในการเลือกการกระทำ หรือไม่กระทำการกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อมีสถานการณ์บังคับ เหตุผลนี้จะแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจ หรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่างๆ บุคคลที่มีจริยธรรมในระดับที่ต่างกันอาจมีเบื้องหลังการกระทำที่แตกต่างกัน หรือการกระทำที่เหมือนกัน

---

^{๑๓๓} Kolberg , Lawrenca, **Moral Stages and Moralization: The Cognitive Development Approach**, in Lickons T., (ed.) **Moral Development and Behavior : Theory Research, and Social Issues**, (New York : Holt Rinhart and Winston , 1976), pp. 41 – 43.

๒.๔ ข้อมูลบทบาทพระสงฆ์ด้านการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ในตำบลโนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

๑) โรงเรียนบ้านหนองจาน

ประวัติโรงเรียน

โรงเรียนบ้านหนองจานตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๖ โดยมีชาวบ้านร่วมกันบริจาคที่ดิน จำนวน ๔ ไร่ มีอาคารเรียนชั่วคราว พื้นไม้หลังคามุงแฝก ตั้งอยู่หมู่ที่ ๘ ตำบลโคกสูง อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว มีนายสำเนียง อันทพิข ทำหน้าที่ครูน้อย และ ครูใหญ่ เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ – ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔

ต่อมาได้แยกจากอำเภออรัญประเทศ มาขึ้นกับ อำเภอตาพระยา เปลี่ยนมาเป็นหมู่ที่ ๕ ตำบลโคกสูง ในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้มีชาวบ้านร่วมกันบริจาคที่ดินเพิ่มเป็น ๗ ไร่ ๒ งาน ๑๗ ตารางวา

ปัจจุบัน โรงเรียนบ้านหนองจาน ตั้งอยู่หมู่ที่ ๓ ตำบลโนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว เปิดทำการสอนตั้งแต่ ระดับชั้นอนุบาล ๑ ถึง ชั้นประถม ศึกษาปีที่ ๖

วิสัยทัศน์ ปรัชญา

ภายในปี พ.ศ.๒๕๕๘ โรงเรียนบ้านหนองจานจะพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ด้านการอ่าน เขียน คิด ผลสัมฤทธิ์ตรงตามเกณฑ์ มุ่งเน้นคุณธรรม ก้าวนำเทคโนโลยีแหล่งเรียนรู้ เชิดชูวัฒนธรรม และประเพณี ชุมชนคนพื้นที่ร่วมพัฒนา น้อมนำหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สู่การปฏิบัติ

พันธกิจ เป้าหมาย

๑. จัดการศึกษาโดยยึดนักเรียนเป็นสำคัญ ใช้สื่อ เทคโนโลยี แหล่งเรียนรู้ และวิธีการสอนที่หลากหลาย

๒. พัฒนาบุคลากรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอน โดยมุ่งเน้นที่การอ่านคล่องและเขียนคล่อง

๓. พัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เด็กเกิดความคิดสร้างสรรค์ และสามารถหาข้อสรุปได้ด้วยตนเอง

๔. จัดการเรียนการสอนโดยสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมทุกกลุ่มสาระ และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้

๕. พัฒนาระบบการบริหาร โดยให้ชุมชน และท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

๖. อนุรักษ์และสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น^{๑๓๔}

๒) โรงเรียนบ้านอ่างศิลา

ประวัติโรงเรียน

โรงเรียนบ้านอ่างศิลาดังขึ้นเมื่อวันที่ ๒๐ เดือน พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๐ อยู่ในพื้นที่ หมู่ที่ ๕ บ้านอ่างศิลา ตำบลโนนหมากมูน อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว เดิมชื่อ โรงเรียนไกลคมนาคม (บ้านอ่างศิลา) ก่อสร้างโดย กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนเขต ๒ ร่วมกับชาวบ้านอ่างศิลา สร้างอาคารเรียนชั่วคราวขึ้น ๑ หลัง ทำการสอนโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดน เปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ – ๔ มีนักเรียน ๒๕ คน พลฯ จำลอง ชื่นใจ เป็นครูใหญ่ พ.ศ. ๒๕๑๔ สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาล ได้พระราชทานเงินที่ทางสโมสรไลออนส์แห่งประเทศไทย ทูลเกล้าถวาย สร้างอาคารเรียนแบบ ป.๑ กว้าง ๙ เมตร ยาว ๒๗ เมตร ๓ ห้องเรียน งบประมาณ ๕๐,๐๐๐ บาท และได้เปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนสมาคมไลออนส์ (บ้านอ่างศิลา) วันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๑๔ จ.ส.ต.ยัง ดวงใหม่ เป็นครูใหญ่ วันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๑๔ พ.ต.ต.สุวิธ สายสุพรรณ ผู้กำกับการตำรวจตระเวนชายแดนเขต ๒ ได้มอบโรงเรียนนี้ให้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด โดยมีนายยง จรรยาดีรักษาการแทน มี จรรรัตน์ เป็นครูใหญ่ ปัจจุบัน นายเจริญ บัวบุญ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน

ปรัชญา

ปัญญาคุณดัง อาวุธ^{๑๓๕}

---

^{๑๓๔} ดูข้อมูลจาก, http://data.bopp-obec.info/web/index_view_mision.php?School_ID=1027740263&page=mission. (เข้าถึงเมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๕๘).

^{๑๓๕} ดูข้อมูลจาก, http://data.bopp-obec.info/web/index_view_history.php?School_ID=1027740265&page=history. (เข้าถึงเมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๕๘).

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาท

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทนี้ มีผู้ทำการวิจัยไว้มากมาย ผู้วิจัยจึงได้ทำการคัดเลือกมาเพื่อใช้ประกอบการศึกษา ดังนี้

พระมหาขวลิต ขาตเมธี ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดภูเก็ต” ผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการมีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง การเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระภิกษุสามเณรในจังหวัดภูเก็ตมีความคิดเห็นแตกต่างกันตามสถานภาพ อายุ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ . ๐๕ ส่วนพระภิกษุสามเณรที่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดภูเก็ต ไม่แตกต่างกัน^{๑๓๖}

พระธนดล นาคสุวณโณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัด บุรีรัมย์” จากผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการจังหวัดบุรีรัมย์มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการทดสอบสมมุติฐานที่ได้ ไม่เป็นตามที่ตั้งไว้ คือ พระสังฆาธิการที่มีอายุ ตำแหน่ง พรรษา วุฒิการศึกษาทางสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่แตกต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน^{๑๓๗}

---

^{๑๓๖} พระมหาขวลิต ขาตเมธี, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดภูเก็ต”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๑๓๗} พระธนดล นาคสุวณโณ, “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

พระปลัดเกียรติกศักดิ์ สันทวีวรกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน มีดังนี้ พระสังฆาธิการปฏิบัติงานในระดับมากที่สุด ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม พระสังฆาธิการอำนวยความสะดวกแก่พุทธศาสนิกชนในการบำเพ็ญกุศล ๒) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสังฆาธิการอบรมพระภิกษุสามเณรให้มีสมณสัญญาและอบรมในเรื่องพระธรรมวินัย จรรยา มารยาท การปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างที่ดี ๓) ด้านการสาธารณูปการ พระสังฆาธิการขจัดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน ซึ่งมีสาธารณูปการเป็นเหตุ สำหรับด้านที่พระสังฆาธิการปฏิบัติปานกลางมี ๒ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการศึกษา พระสังฆาธิการยกย่องเชิดชูเกียรติผู้สอบเปรียญธรรมประโยคต่างๆ ได้ ๒) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ พระสังฆาธิการได้ให้การสงเคราะห์แก่คนชราหรือคนพิการ พระสังฆาธิการปฏิบัติน้อยที่สุด ๑ ด้าน คือ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ การจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อส่งเสริมการศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณร^{๑๓๘}

พระมหามณเฑียร วรธมโม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงาอยู่ในระดับปานกลางได้แก่ ด้านการศึกษา และด้านการศึกษาสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับด้านอื่นๆอยู่ในระดับมากทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบระดับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุและจำนวนพรรษาต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่ง วุฒิทางการศึกษาสายสามัญ วุฒิทางการศึกษาทางธรรม และวุฒิทางการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน^{๑๓๙}

^{๑๓๘} พระปลัดเกียรติกศักดิ์ สันทวีวรกุล, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘).

^{๑๓๙} พระมหามณเฑียร วรธมโม, “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ อธิปญโญ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : กรณีศึกษา พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี”, จากผลการศึกษา พบว่าการจัดประชุมพระภิกษุสามเณรเพื่ออบรมด้านวัตรปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย ถึงจะมีการปฏิบัติมากก็จริง แต่บางวัดโดยเฉพาะเจ้าอาวาสยังไม่ค่อยเคร่งครัดเท่าที่ควร ทั้งนี้ควรที่จะกำหนดเป็นตารางการทำวัตรไว้อย่างชัดเจน และถ้าพระรูปใดไม่ได้ลงมาทำวัตรก็ควรจะมีบทกำหนดลงโทษไว้อย่างชัดเจน นอกจากพระรูปนั้นติดภารกิจจำเป็น เช่น สอนหนังสือในโรงเรียน^{๑๔๐}

สรุปได้ว่า บทบาทเป็นการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมของบุคคลในสถานภาพ ตำแหน่งหน้าที่ ที่แตกต่างกันไป ซึ่งแต่ละบทบาทของแต่ละบุคคลได้รับความคาดหวังจากสังคมแตกต่างกันไปตามสถานภาพ ตำแหน่งหน้าที่ที่ตนเป็นอยู่ ซึ่งแต่ละบุคคลอาจจะมีหลายบทบาทได้ และขึ้นอยู่กับว่าจะเลือกทำหน้าที่หรือรับบทบาทของสถานภาพที่ตนเป็นอยู่ในขณะนั้นมากหรือน้อยเพียงใด ดังนั้น บทบาทจึงมีความสำคัญในการกำหนดหน้าที่ของบุคคล ช่วยให้บุคคลนั้นแสดงออกทางการกระทำหรือ

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทพระสงฆ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทพระสงฆ์ มีผู้ทำการวิจัยไว้มากมาย ผู้วิจัยจึงได้ทำการคัดเลือกมาเพื่อใช้ประกอบการศึกษา ดังนี้

พระมหาไยธิน ละมุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” จากผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์จำเป็นต้องมีความรู้ในวิชาการทางโลกที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการทำหน้าที่ของตน สิ่งหนึ่งที่พระสงฆ์ต้องมีความเข้าใจในสถานการณ์ของโลก รู้เท่าทันปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร มีศาสตร์หลายแขนงที่พระสงฆ์จะต้องรู้ เช่น ประวัติศาสตร์ การจัดการ เป็นต้น เพื่อที่จะได้นำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์เอง พร้อมกันนั้นก็เป็นการพูดในสิ่งเดียวกันกับคนในสังคมด้วย ไม่ใช่จะมีแต่เทศน์อย่างเดียวเท่านั้น โดยที่ไม่ดูสถานการณ์ปัจจุบันเลย^{๑๔๑}

^{๑๔๐} พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ อธิปญโญ, “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๑๔๑} พระมหาไยธิน ละมุล, “บทบาทพระสงฆ์ในฐานะทรัพยากรมนุษย์และนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕).

พระครูใบฎีกาบัวฮอง กิตติธมฺโม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน กรณีศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน มีความแตกต่างกันโดยแยกประเภทได้ดังนี้ การอนุรักษ์พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน การอนุรักษ์ภูมิทรวงไทย และการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง พระสงฆ์ยังไม่เข้าใจบทบาทและให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านดีพอ ไม่มีการศึกษาค้นคว้าความรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์แต่ละชิ้น และไม่มีการรวบรวมความรู้เรื่องพระเวสสันดรชาดก เพื่อจัดทำเป็นคู่มือ เอกสาร และแผ่นพับ ซึ่งจะใช้เป็นประโยชน์ในการประชาสัมพันธ์และใช้ประกอบการศึกษาแก่ผู้สนใจ ส่วนการอนุรักษ์ส่งเสริมการขับร้องสรภัญญะนั้น บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ยังไม่สมบูรณ์ ไม่มีการจัดทำคู่มือเกี่ยวกับเนื้อหา คำร้อง และไม่มีการบันทึกทำนองการขับสรภัญญะไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ในการประชาสัมพันธ์และผู้สนใจศึกษา^{๑๔๒}

พระมหาสังเวียร ปณฺณารโ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษา พระครูสุภาจารวัฒน์” จากผลการวิจัยพบว่า ด้านการปรับตัวและการปรับบทบาท หากพระสงฆ์ยังสามารถปรับและนำหลักธรรมะวิธีการสอนที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของประชาชน พระสงฆ์จะได้รับความเคารพนับถือและความศรัทธาจากประชาชน การนำหลักธรรมความเชื่อในทางพระศาสนาพัฒนา ร่วมกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจไม่เป็นเพียงเกิดผลต่อชุมชนด้านศีลธรรมเท่านั้น ยังทำให้เกิดการรวมกลุ่มและรู้สึกในความสัมพันธ์กันที่จะดำเนินกิจกรรมต่อกลุ่ม ทำให้ชุมชนเกิดการพึ่งตนเอง โดยพระสงฆ์ได้ปรับบทบาทในการเข้าถึง เข้าไปรับรู้ปัญหาของชุมชน เช่น ปัญหาความยากจน โดยได้หยิบยกเอาปัญหาเหล่านี้มาเป็นสื่อกระตุ้นส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ชุมชนโดยอาศัยหลักพระศาสนาจากการเรียนรู้ชุมชนมาใช้เพื่อแก้ปัญหาชุมชนได้อย่างลงตัวโดยการปลูกฝังหลักคุณธรรม^{๑๔๓}

---

^{๑๔๒} ดูรายละเอียดใน พระครูใบฎีกาบัวฮอง กิตติธมฺโม, “บทบาทของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน กรณีศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสารคาม, ๒๕๔๔).

^{๑๔๓} พระมหาสังเวียร ปณฺณารโ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษา พระครูสุภาจารวัฒน์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

พระสมุห์ศิริชัย จานุดตโร (เพ็ชรรัตน์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคาดหวังของครูและ ผู้ปกครองต่อบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑” จากผลการวิจัยพบว่า ๑) ครูและผู้ปกครอง มีความคาดหวังว่า พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนควร แสดงบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียน โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๓ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ครูและผู้ปกครองคาดหวังให้พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนแสดง บทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียน อยู่ในระดับมากทุกข้อ ข้อที่อยู่ในอันดับสูงสุด มี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๔ ได้แก่ ส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับนักเรียน ส่วนข้อที่อยู่ในอันดับต่ำสุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๔ ได้แก่ จัดทำเอกสาร ซีดี หรือ ดีวี ดี เพื่อเผยแผ่ธรรมะให้กับนักเรียน ครู และผู้ปกครอง ๒) ครูและผู้ปกครอง มีความคิดเห็นต่อบทบาท ที่เป็นจริงว่า พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้แสดงบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียน โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๑ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ครูและผู้ปกครองมี ความเห็นต่อบทบาทที่เป็นจริงว่า พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้แสดงบทบาทด้านการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในโรงเรียน อยู่ในระดับมากทุกข้อ ข้อที่อยู่ในอันดับสูงสุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๑ ได้แก่ แนะนำให้นักเรียนกล้าแสดงออกในสิ่งที่ดีงาม ส่วนข้อที่อยู่ในอันดับต่ำสุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๒ ได้แก่ จัดทำเอกสาร ซีดี หรือ ดีวีดี เพื่อเผยแผ่ธรรมะให้กับนักเรียน ครู และผู้ปกครอง^{๑๔๔}

พระครูปริยัติธรรมมาวุธ (วิรัช ต้นชวน) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการ จัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดกระบี่ ตรัง และพังงา” จาก ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาทั้ง ๖ ด้าน มี การปฏิบัติมากและมากที่สุด ดังนี้คือ ๑) ด้านการพัฒนาหลักสูตร ๒) ด้านการจัดกระบวนการเรียน การสอน ๓) ด้านการจัดสื่อการเรียนการสอน ๔) ด้านการวัดและประเมินผล ๕) ด้านการจัดกิจกรรม เสริมหลักสูตร ๖) ด้านการนิเทศภายในสถานศึกษา ส่วนปัญหาในการจัดการเรียนการสอนวิชา พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ พบว่า พระสงฆ์มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลางและมากทุกด้าน^{๑๔๕}

^{๑๔๔} พระสมุห์ศิริชัย จานุดตโร (เพ็ชรรัตน์), “ความคาดหวังของครูและผู้ปกครองต่อบทบาทด้านการ เผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๔๕} ดูรายละเอียดใน พระครูปริยัติธรรมมาวุธ (วิรัช ต้นชวน), “บทบาทของพระสงฆ์ในการ จัดการเรียน การสอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดกระบี่ ตรัง และพังงา”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘).

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติงานแตกต่างกันก็จะได้รับความคาดหวังจากสังคมด้วยบริบทที่แตกต่างกันออกไป ดังตัวอย่าง บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ชุมชน พระสงฆ์ก็จะได้รับความคาดหวังจากสังคมในบทบาทที่เข้าไปให้การสงเคราะห์ทั้งทางด้านจิตใจ เศรษฐกิจและสังคมไปพร้อมๆ กัน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แต่ละบทบาทของพระสงฆ์ที่แสดงออกมาล้วนเป็นไปตามบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่ต้องยังประโยชน์สูงสุดแก่เวไนยสัตว์นั่นเอง

๒.๕.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนนี้มีผู้ทำการวิจัยไว้มากมาย ผู้วิจัยได้คัดเลือกมาเพื่อใช้ประกอบการศึกษา ดังนี้

พระปลัดเรวัต เรวดโต (คุณูปธานินทร์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการการเรียนการสอนในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย : กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า การจัดการการเรียนการสอนในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๓ ด้านการใช้สื่อการเรียนการสอน โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๓๑ ด้านสถานที่โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๑ และด้านการวัดและประเมินผล โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๕^{๑๔๖}

---

^{๑๔๖} พระปลัดเรวัต เรวดโต (คุณูปธานินทร์) “การจัดการการเรียนการสอนในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย : กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

พระมหาธีระศักดิ์ ธิติกิตติ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาผลสัมฤทธิ์การเผยแผ่คุณธรรมแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดสุรินทร์” จากผลการวิจัยพบว่ามีการจัดทำโครงการอย่างเป็นระบบในการอบรมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งเนื้อหาสาระสำคัญของหลักสูตรอบรม ประกอบไปด้วย การบรรยายธรรม และกิจกรรมต่างๆ และการสอนให้รู้จักบุญคุณพ่อแม่และครูบาอาจารย์ โดยมีผู้ส่งสารคือพระวิทยากรนำเสนอตัวสารคือหลักธรรม ผ่านสื่อต่างๆ ที่ทันสมัย ทำให้เยาวชนและสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง^{๑๔๗}

พระมหาสิงห์ชัย ธมฺมชโย (เขียวสูก) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมเยาวชน ในตำบลศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่” จากผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ตามความคาดหวังของกลุ่มผู้ปกครอง มีความเห็นว่า พระสงฆ์ทำบทบาทในด้านสาธารณูปโภคและระบบนิเวศเป็นอันดับหนึ่ง และคาดหวังให้พระสงฆ์แสดงบทบาทในการอบรมเยาวชนให้ตั้งอยู่ในจริยธรรมให้มากขึ้น และการเป็นตัวอย่างที่ดีของเยาวชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและครอบครัวเนื่องจากผู้ปกครองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพนอกบ้าน ทำให้การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานทำได้ไม่เต็มที่^{๑๔๘}

พระมหาธานินทร์ จิตวิโร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนในจังหวัดศรีสะเกษ” จากผลการวิจัยพบว่า การศึกษาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์โดยจำแนกตามลักษณะตัวแปร พบว่าทุกระดับอายุของกลุ่มนักเรียนมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ในระดับมาก นักเรียนที่มีระดับการศึกษา ก่อนเข้าเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรมในระดับประถมศึกษาปีที่ ๕ มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ในระดับปานกลาง ส่วนนักเรียนที่มีระดับการศึกษา ก่อนเข้าเรียนในระดับอื่นๆ คือ ประถมศึกษาปีที่ ๖ มัธยมศึกษาปีที่ ๓ และอื่นๆ มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ในระดับมาก^{๑๔๙}

^{๑๔๗} พระมหาธีระศักดิ์ ธิติกิตติ, “ศึกษาผลสัมฤทธิ์การเผยแผ่คุณธรรมแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ของศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดสุรินทร์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘).

^{๑๔๘} พระมหาสิงห์ชัย ธมฺมชโย (เขียวสูก), “บทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมแก่เยาวชน ในตำบลศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่”, *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๙).

^{๑๔๙} พระมหาธานินทร์ จิตวิโร (อินทวิ), “การศึกษาแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนในจังหวัดศรีสะเกษ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

ปริญญา ตรีธัญญา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชน” จากผลการวิจัยพบว่า ด้านบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาจริยธรรม ของเยาวชน พระสงฆ์ควรนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน เช่น การปฏิบัติสมาธิเพื่อให้เยาวชนมีจิตใจสงบและโอ้อ้อมอารีต่อผู้อื่น พระสงฆ์ควรเป็นตัวแทนทางด้านความประพฤติดี ควรประพฤติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ให้เยาวชนสามารถนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้ และในการสอนต้องคำนึงถึงช่วงวัยของเยาวชนด้วย พระสงฆ์ควรเตือนสติให้เยาวชนรู้จักความไม่ประมาทและควรกล่าวถึงโทษของความประมาท โดยนำเหตุการณ์ปัจจุบันมาแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรม พระสงฆ์ควรส่งเสริมให้ครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และควรจัดกิจกรรมควบคู่ไปกับการให้ความรู้ เช่น การจัดค่ายคุณธรรม และต้องนำสื่อมัลติมีเดียมาประกอบการสอน เพื่อเป็นการจูงใจให้เยาวชนสนใจ พระสงฆ์ควรมีบทบาทเป็นผู้นำเยาวชนในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและประเพณี ให้เยาวชนเกิดความรัก ห่วงแหน และรู้จักช่วยเหลือสังคมโดยการจัดกิจกรรมต่างๆ ตามความเหมาะสม^{๑๕๐}

สิริพิชญ์ เตชะไกรศรี ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกตามวิถีพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีการจัดกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙” จากผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่า มีความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับอยู่ในระดับมากที่สุดในเรื่อง กิจกรรมในธรรมะในสวนทำให้สมาชิกในครอบครัวใช้เวลาว่างในวันหยุดให้เป็นประโยชน์ ทำให้เกิดการพบปะและสนทนาธรรมะระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรมด้วยกัน สำหรับเรื่องอื่น ๆ ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับอยู่ในระดับมาก^{๑๕๑}

สรุปได้ว่า การส่งเสริมหรือปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียน ปัจจุบันทุกฝ่ายมุ่งไปที่เยาวชนเป็นสำคัญ โดยผู้ที่ได้รับหน้าที่และเป็นความหวังในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้กับเยาวชน ได้แก่ บุคลากรทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ซึ่งเข้าไปมีบทบาทในเรื่องนี้ร่วมกับสถาบันการศึกษา ดังนั้น พระสงฆ์จึงต้องมีการพัฒนาตนเองให้มีศักยภาพที่จะสามารถส่งเสริมปลูกฝัง คุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนหรือผู้ที่กำลังศึกษาอยู่ในสถานศึกษาต่างๆ เพื่อให้สามารถเติบโตเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพของสังคมและประเทศชาติได้ในอนาคต

^{๑๕๐} ปริญญา ตรีธัญญา, “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชน”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗).

^{๑๕๑} สิริพิชญ์ เตชะไกรศรี, “การเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกตามวิถีพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีการจัดกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙).

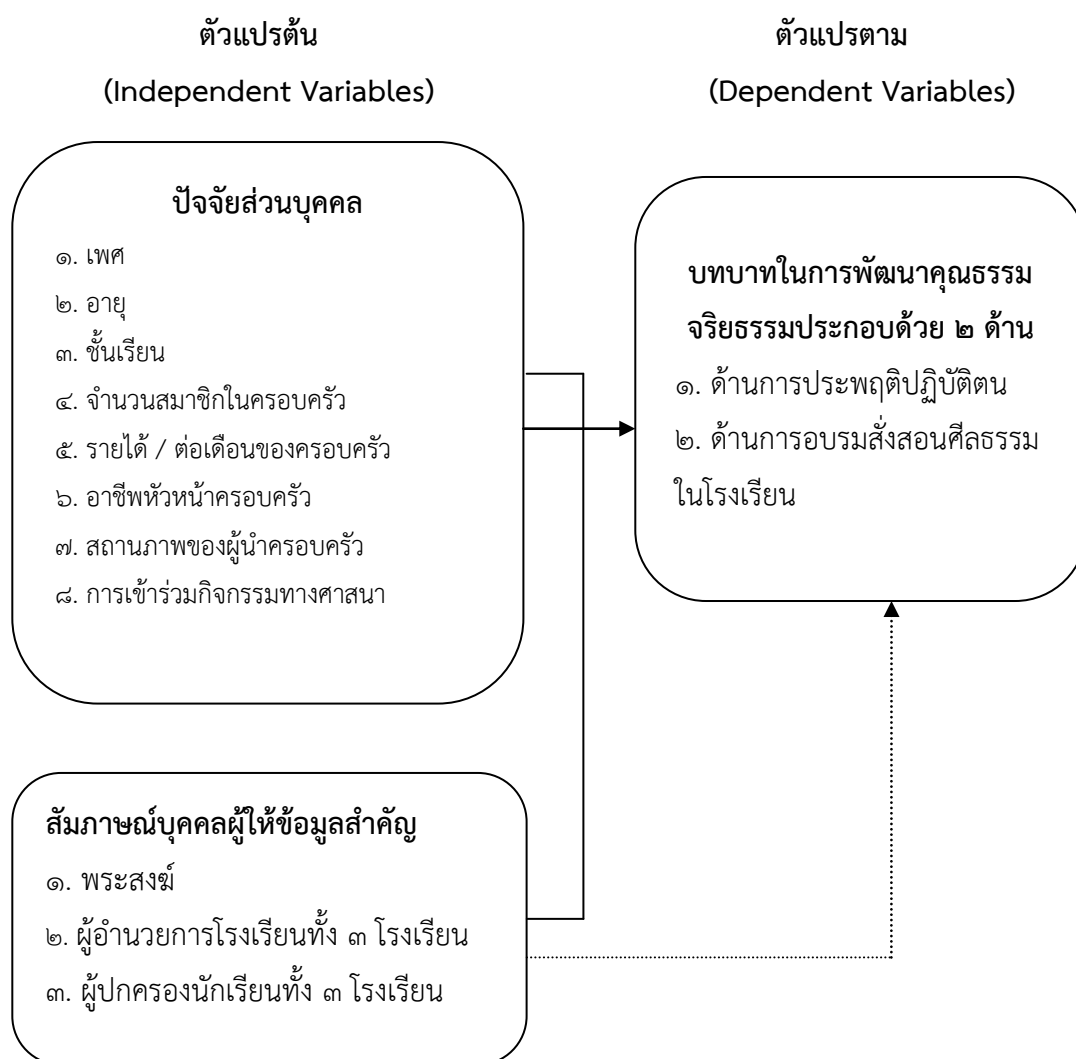
๒.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนในตำบลโนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ เพศ, อายุ, ชั้นเรียน, จำนวนสมาชิกในครอบครัว, รายได้ / ต่อเดือนของครอบครัว, อาชีพหัวหน้าครอบครัว, สถานภาพของผู้นำครอบครัว และการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนใน ตำบลโนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว จำแนกออกเป็น ๒ ด้าน ประกอบด้วย

- ด้านการประพฤติปฏิบัติตน
- ด้านการอบรมสั่งสอนศีลธรรมในโรงเรียน

แผนภูมิที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย